

LASZLO ALEXANDRU

ÎNTRE ICAR ȘI ANTEU

- POLEMICI -

“Eu unul, de cînd mă știu, am avut obiceiul să gîndesc în răspăr cu ceilalți. Licean, apoi student, polemizam cu profesorii și colegii. Eram pornit pe critică, refuzam «marile idei» pe care voiau să mi le vîre în cap ori în burtă. O asemenea atitudine se explică prin rațiuni psihologice, de care sînt conștient. Oricum, sînt fericit că sînt cum sînt. Și sînt un solitar autentic, pentru că refuz să adopt ideile celorlalți.”

EUGEN IONESCU

“...io sono un principe libero e ho altrettanta autorità di fare guerra al mondo intero quanto colui che ha cento navi in mare.”

SAMUEL BELLAMY

(pirata alle Antille nel XVIII secolo)

“Orice om care spune adevărul despre ziua de azi are șansa ca peste unul, două decenii să fie considerat un profet luminat.”

I.D. SÎRBU

I. PROLOG

ARGUMENTE PENTRU CRITICA LITERARĂ

Interviurile, anchetele, declarațiile și eseurile care se străduiesc să răspundă de doi ani încoace la o întrebare pe cât de scurtă, pe atât de complicată (**critica literară - încotro?**) nu fac decît să sublinieze o criză de tranziție. Stimabilului critic literar i-au căzut dinții de lapte - prea se dedulcise la zaharicalele Textului - și cel care pînă mai deunăzi rezistase prin cultură a fost obligat să deschidă ochii la lume. Libertatea presei i-a semnalat faptul că nu mai are încotro: cînd alții dau cu bîta, toporul, copita sau alte accesorii, este și el obligat să se apere dînd măcar cu vorba.

Nu mică a fost influența pe care a exercitat-o publicarea unor scriitori din exil. Monica Lovinescu notează că, atunci cînd d-sa vorbește despre literatură, “să nu se subînțeleagă critică literară. Pentru a pătrunde din nou în literatură - după zodia realismului socialist care o anulase - se cere un inevitabil popas pe pragul etic. De pe acest prag am privit mai ales, fără a-l confunda însă o clipă cu un criteriu estetic”. A stîrnit proteste (izolate) cartea lui Virgil Ierunca, *Românește*: cum este oare posibil să li se facă un portret atît de scandalos unora dintre personalitățile noastre literare de frunte? Iată că este posibil și perfect justificat. Una și cu una fac două: faptul că s-a vorbit de scriitorul G. Călinescu (și a fost găsit de unii **divin**) nu va împiedica pe nimeni să amintească de academicianul G. Călinescu (cel atît de **optimist**). De fapt, nu e vorba decît de cele două fețe ale monedei. Și de ce să ne uităm numai la **ban** (acolo unde scrie

cît valorează) și să ne indignăm dacă alții îndrăznesc să se uite și la **stemă** (pe care se mai zăresc sondele, spicele și inscripția “reseristă”)?!

O altă bătaie de cap ne-au dat deținuții politici. Ce criterii să aplicăm în comentarea jurnalelor de pușcărie? Mai ales că nu le putem întrutotul ignora: prea sînt multe și prea ne povestesc lucruri înfiorătoare! Problema rămîne în continuare deschisă...

Dar conjugarea acestor trei factori - realitatea socială, influența exilului și evoluția literaturii înseși către abandonarea ficțiunii - nu pot să nu-l smulgă pe criticul literar onest din marota rezistenței prin cultură. Și, ca orice om de bună credință cînd simte că-i fuge pămîntul de sub picioare, încearcă să se agațe de ce-i vine mai la îndemînă.

Nimic mai tentant decît să ne aruncăm în barca științei, “căutînd alianțe cu sociologia, istoria ideilor, psihanaliza, existențialismul, antropologia imaginarului, semiotica, istoria mentalităților etc.” (după cum propune Ion Simuț în *România literară* nr. 9/1992, p. 3 - text reluat în vol. *Incursiuni în literatura actuală*, Oradea, Ed. Cogito, 1994, p. 401 și urm.). Cu siguranță se vor găsi multe lucruri interesante de spus, din această perspectivă, despre literatura română. Dar nu știu cîte șanse avem pe plan extern, înfruntîndu-i pe faimoșii noștri prieteni-dușmani (Charles Mauron, Hans Robert Jauss, Georges Poulet, Jean Starobinski), cu propriile lor arme, dar cu armata (literatura română) slăbită după postul comunist, pe cînd aștepta să moară Godot și, deci, mult prea puțin cunoscută în Occident. Și degeaba încercăm să ne despărțim zîmbind de Titu Maiorescu, tot *În lături!* ne stă pe limbă să strigăm de cîte ori ne pomenim cu alte Păunescu în cîrcă.

Nu voi obosi citînd mereu și mereu următorul fragment, cel mai edificator, din *Jurnalul fericirii*: “Suprarealismul e de la Paris, delirul o fi bun la Zürich, la cafenea. Aici nu-i acolo. Aici se oprește trenu-n gară, nu gara la tren. Aici e țara lui Ion [*Iliescu - ar fi adăugat după '89 N. Steinhardt...*], a Fanarioților și a lui Soarbe-zeamă, aici Vlad Țepeș i-a tras pe solii turci în țeapă, nu le-a spus «trageți întîi dumneavoastră, domnilor englezi», iar Petrache Carp i-a arătat lui Vodă Carol că porumbul se mănîncă cu mîna, aici e pe viață și pe moarte, aici nu e decor sofisticat și suprem de nebunatic, nu-s draperii și delicii, nu-i paradis ori iad artificial, aici e ca la dugheană, ca la teighea, ca la obor, ca la proces de clironomie; nu-i cu giuvaericele, e cu pietre, cu bolovani”.

Și mai intervine o mică problemă de principiu. Ne plîngem că, de cînd cu liberalizarea, minunatul public cititor dă bir cu fugiții spre ocupații mai lucrative. Dar oare nu îl stimulăm chiar noi, încercînd să ne reconstruim castele de fildeș, de unde să facem un genial **tête-à-tête** cu vreun moros savant occidental? Greșit ar fi să respingem profunzimea spiritului și performanța intelectuală, dar Umberto Eco nu ne-a demonstrat oare că ele pot fi practicate la nivelul maselor, stîrnind chiar admirația lor?

Deci, chiar așa: **critica literară - încotro?**

Lăsînd (semi)gluma la o parte, voi spune în felul următor: pentru a fi **literară**, critica va trebui să aibă în vedere în prim-plan opera, cu toate defectele și calitățile ei. Criticul va trebui să (re)cucerească entuziasmul și naivitatea lui Icar, implicîndu-se cu trup și suflet în cartea pe care o citește și o comentează. Nimic nu va fi prea mult, ca argumentație, pentru criticul care va trebui să aibă din nou și mereu curajul de a se înălța împreună cu opera literară către razele (fatale ale) soarelui. Dar orice grilă prestabilită, pentru a fi aplicată peste un text oarecare, nu face decît să-l încarcereze. Da, așa este, am naivitatea de a paria în continuare pe gusturile, judecata, obiceiurile, cultura, onestitatea, lecturile și mai ales spiritul critic ale cititorului avizat.

Pe de altă parte, criticul literar nu mai are voie să trădeze lumea cotidiană, lăsînd-o în cauțiune politrucilor. El va trebui să fie un veritabil Anteu, lipit cu picioarele de pămînt, de realitate, amendînd orice alunecare morală, pe planul vieții politice, sociale, literare etc. Va trebui să îmbine entuziasmul fără margini pentru valoarea estetică și prudența lucidă față de conotațiile etice (nu doar ale textului, ci și ale autorului). Nemaitrebuind să susțină, din principiu, un anumit scriitor sau grup literar, își va dobîndi libertatea de a lăuda sau dezavua una sau alta din cărțile aceluiași autor, în funcție exclusiv de ceea ce-i indică spiritul său critic.

Literatura și, implicit, critica literară nu vor mai trebui să fugă de realitate și de implicațiile politice ale discursului estetic. Abia de acum încolo, ele vor descoperi că cele două (politicul și esteticul) pot fi complementare - cu condiția ca primul să nu fie imoral, iar al doilea militarist.

Nu în ultimul rînd, criticul care va dori să se facă ascultat va trebui să țină departe de sine scriitura cenușie și monotonă. Adaptînd puțin versurile lui G.-B. Marino, care

aveau în vedere persoana poetului, sugestia sună în felul următor: “E’ del critico il fin la meraviglia; / Parlo dell’eccellente e non del goffo; / Chi non sa far stupir, vada alla striglia”. (“Scopul criticului e de a minuna; / Vorbesc de acela foarte bun, nu de neghiob; / Cine nu știe să te uimească, să meargă la țesală”. Din păcate, în vremea noastră se circulă tot mai puțin călare, la câți critici plicticoși există...) Sînt sigur că polemica de idei, urbanitatea tonului, talentul demonstrației, informația și erudiția, precum și desăvîrșita moralitate și acutul simț etic vor putea impune din nou critica literară în atenția cititorilor.

E mult, e puțin pentru un program? Nu știu. Dar eu cred într-o critică literară situată între Icar și Anteu.

(*România literară*, nr. 28/1992, p. 3)

PORNIND DE LA O VIRGULĂ...

În cronică literară din nr. 28/1991 al revistei *România literară*, comentînd cartea lui Ștefan Fay, *Sokrateion*, Nicolae Manolescu oferă un citat despre felul în care interpreta Mircea Vulcănescu poezia situată în fruntea volumului *Joc secund* de Ion Barbu, apoi inserează un comentariu personal: “Firește, n-aveam cum ști această scenă de hermeneutică gestuală prin anii 60, cînd am început să analizez poezia lui Ion Barbu la seminar cu studenții mei. Dacă aș fi știut-o, aș fi aplicat-o. Țin minte că citeam cu studenții textul bucății de cîteva ori și încercam să le-o fac inteligibilă, într-o primă etapă, prin jocul intonației și al pauzelor. Virgula aceea pe care cititorul neprevenit dă s-o pună după *dedus*, rupînd logica versului, care cere ca ea să se afle după *ceas*, încercam de fiecare dată s-o sugerez, în speranța că enigmaticele versuri se vor lumina astfel pentru tinerii mei ascultători”. Ajuns aici cu lectura articolului, am avut un moment de nedumerire, nu atît pentru categoria de “cititor neprevenit” în care riscam să cad, cît pentru eventualitatea răsturnării unui întreg orizont de așteptare. Este, poate, inutil să

reamintesc că fiecare dintre noi, ca cititori, ne construim un “decor” propriu, în cadrul căruia (de bine, de rău) situăm toate operele literare citite. Problema nu era apariția unui alt punct de vedere critic (lucru cât se poate de firesc), ci excluderea, din capul locului, a oricărei lecturi diferite, care “dă să pună virgula după *dedus*”, această din urmă posibilitate - ni se sugerează - riscând să-i inducă în eroare pe foștii studenți, deci reprezentând o falsă direcție de studiu. Și mai pe scurt: bazându-se, pe bună dreptate, pe forma grafică a poeziei, criticul (pe urmele lui M. Vulcănescu) propune gruparea semantică a primului vers astfel: “*din ceas*” pe de o parte, “*dedus adîncul*” pe de altă parte. Repet: interpretare foarte plauzibilă, datorită prezenței în text a acelei virgule, după *ceas*.

În dorința de a-mi verifica intuiția potrivit căreia “*din ceas, dedus*” constituie totuși o unitate semantică, am revenit asupra analizei pe care Marian Papahagi, în *Critica de atelier* (Buc., Ed. Cartea Românească, 1983, p. 110), o consacră variantelor barbiene și, coroborînd-o cu facsimilele publicate de Romulus Vulpescu în ediția bibliofilă a *Jocului secund* (Buc., Ed. Cartea Românească, 1986, p. 157), am dat peste probabil penultima variantă, care suna astfel: “Dedus din ceas văzduhul acestei calme creste / Intrată prin oglindă în mîntuit azur...”. Aici, unitatea semantică pe care am intuit-o este evidentă.

Perseverînd pe panta curiozității zgîndărite, am ajuns la pertinentele observații ale lui Sorin Alexandrescu din vol. *Analize literare și stilistice* (Buc., E.D.P., 1967, p. 111-121). Aici surpriză de proporții: în poezia lui Ion Barbu, transcrisă după ediția lui Al. Rosetti și Liviu Călin (*Ocean*, Buc., E.P.L., 1964, p. 61), **întîlnim încă o virgulă** (după *dedus*), care o contracarează semantic pe cea dintîi, iar prima strofă arată astfel:

*Din ceas, dedus, adîncul acestei calme creste,
Intrată prin oglindă în mîntuit azur,
Tăind pe înecarea cirezilor agreste,
În grupurile apei un joc secund, mai pur.*

În condițiile în care, după cum se știe, varianta finală a poeziei din caietul barbian nu ni s-a păstrat, am admis două ipoteze: apariția unei noi virgule se explică fie printr-o neglijență editorială (în alte ediții, inclusiv în cea bibliofilă de care am amintit, a doua virgulă nu mai există), fie, dimpotrivă, printr-o acribie filologică. Discuția este departe de

a fi inutilă, pentru că acel buclucaș semn de punctuație influențează hotărâtor sensul și simetria întregii poezii. Sorin Alexandrescu, în extrem de minuțioasă sa analiză, când stabilește grupurile de determinanți și determinați (DD') - "orice dezvoltare posibilă se oprește la celula de bază DD', orice idee poetică este concentrată în «spațiul» a doi termeni legați prin DD' " - percepe o strânsă legătură între primele trei cuvinte ale versului întâi: "*din ceas, dedus* este o metaforă, echivalându-se o relație logică (*dedus*) cu una temporală, mai bine zis de extragere din temporal (vezi și sinecdoca *ceas = timp*)" (p. 115).

Este cunoscută pledoaria prin care critica literară demonstrează armonia ansamblului acestei poezii, datorată ascunselor corespondențe la nivelul versurilor, complementarității celor două strofe (prima strofă, fără nici un verb la mod predicativ, cu un singur gerunziu care sugerează fixitatea, immobilismul; a doua strofă cu nu mai puțin de patru verbe predicative).

Lectura prin instituirea unei unități semantice pentru "*din ceas, dedus*" (în ciuda virgulei care pare a semnala contrariul) creează o nouă simetrie în contextul întregii poezii: apariția cezurii după a patra silabă de la începutul strofei întâi, precum și intonația respectivă, corespund cezurii de după a patra silabă de la începutul strofei a doua ("*Nadir latent!*") și intonației identice. Iar cele două cezuri simetrice semnaleză apariția "centrelor sintactice" ale strofelor, identificate de către Sorin Alexandrescu în termenii "*adîncul*", respectiv "*poetul*"!

Într-o astfel de ipoteză de interpretare, virgula nu este destinată să despartă semantic pe *ceas* de *dedus*, ci doar în mod banal, gramatical, să semnaleze dispariția unui propredicat (după modelul eventual: *din ceas* [fiind] *dedus adîncul*).

Prin aceste rînduri nu doresc să combat afirmația lui Nicolae Manolescu și nici să neg posibilitatea de lectură pe care o avansează și care, în plus, se susține perfect pe text. Semnalarea mea (ca să-l citez pe Ion Barbu, care îl citează pe Stéphane Mallarmé) "...ne fût-ce que pour vous en donner l'idée".

(*România literară*, nr. 31/1991, p. 5; reprezintă articolul de debut al subsemnatului în publicistica literară)

II. O REVELAȚIE NUMITĂ PAUL GOMA

“ĂNCIS P. IVENTR.”

Nu mai puțin de opt cărți publicate într-un interval de un an și jumătate dovedesc că, după un caz politic, asistăm azi la un veritabil... caz editorial Paul Goma. “Scriitorul fără operă”, cum era în mod calomnios catalogat de unii confrăți “de bine”, care puneau succesul său în Occident exclusiv pe seama dibăciei traducătorilor, își ia în prezent o strălucită revanșă. În prefața la cel mai recent volum al său prezent în librării (*Arta refugii*, Cluj, Ed. Dacia, 1991), Marta Petreu bănuiește o oarecare inerție în răceala cu care este întâmpinat romancierul de către critica literară; observațiile prefațatoarei sînt pe cît de severe, pe atît de adevărate: “Se poate presupune că literatura română și-l va recupera pe Goma cu oarecare rețineri tocmai pentru că opera lui va produce modificări în ierarhiile literare. (...) Complicatele mecanisme ce țin de psihologia resentimentului vor mai întârzia, probabil, o vreme recunoașterea calităților strict estetice, nu doar a celor istorice și etice, pe care le au cărțile lui Goma”.

Ceea ce surprinde poate, în primul rînd, în romanele sale și mai ales în acesta din urmă, asupra căruia ne vom opri în continuare, este senzația că orice granițe în calea rostirii au dispărut, scriitorul își reia locul central, de privitor al unei lumi a cărei realitate ne este redată *tale quale*; subiectele tabu sînt scrutate cu o privire persiflatoare, iar limbajul literar (care fusese deprins să numească prin sugerare, să ornamenteze prin eufemism) este forțat cu șperaclul. Instrumentarul de “spărgător” al autorului, la nivelul limbajului, este diversificat: argoul succulent, rostirea pe șleau, revalorificarea intensă a regionalismelor etc. Nu în ultimă instanță, verva povestitorului se regăsește în frecvențele inversiuni stilistice, în aglutinări (pentru atenuarea conotațiilor prea îndrăznețe), în numeroasele jocuri de cuvinte.

Să nu uităm că un asemenea joc de cuvinte găsim chiar în titlul cărții: *Arta refugii*. Scriitorul, scrupulos, ține să lămurească lucrurile:

“- Dar cuvîntul: refugiu, domnișoară, vă rog frumos? Are el un re- adevărat? Sau unul ne-?

- O-ho! a tunat (de-a detunat) domnișoara. Fugă, re-fugă - noi am re-fugit din Basarabia.

- Poate dumneavoastră. Noi, pentru prima oară.

- Și eu, pentru prima, dar refugiu însemnează și tragere îndărăt, tragere cu spatele...

- Poate dumneavoastră. Noi am venit cu fața, mamei i-i rău, cu spatele.”

Re-luînd firul povestirii, întrerupt la sfîrșitul primei cărți declarat autobiografice (*Din calidor*), autorul propune o viziune inedită asupra a ceea ce în mod impropriu a fost numit “obsedantul deceniu”. Perspectiva este a copilului prins în vârtejul evenimentelor istorice brutale și obligat la o maturizare precoce. Primele două treimi ale cărții - redînd pe larg fuga familiei de intelectuali basarabeni din fața tăvălugului rusesc (mai întîi în satul Gusu, apoi în satul Buia, zilele de iarnă petrecute în munți, prin păduri, la o stîină părăsită, revenirea în sat), escortarea lor la “Centrul de repatriere” de la Sighișoara, precum și plecarea protagonistului la școală (la Sibiu, doi ani, și la Șeica Mare, “la cicludoii”) - stau sub semnul constatării cînd mînioase, cînd placide: “ne mutăm”. Aceste cuvinte sînt reluate, sub formă de refren, la începutul aproape fiecărui subcapitol. Ultima parte - cînd cei doi soți nu mai pot evita arestarea și detenția la sediul Securității din Mediaș și cînd băiatul de treisprezece ani rămîne în fața porților închisorii, la discreția palmelor și a insultelor unor vajnici apărători ai liniștii poporului - este marcată de refrenul “să nu plîngi”.

Destinul familiei exemplare este proiectat pe fundalul istoric, observat, și el, din perspectiva unui copil precoce. Astfel, întoarcerea armelor, la 23 august ‘44, este percepută în cheie ludică (dacă luăm în considerare și jocul de cuvinte, deloc inocent, din finalul citatului): “Cică regele l-a apucat de epoleți și l-a dat jos de pe... Nu de pe tron, tronul este regal, pe Antonescu regele l-a dat jos de pe cal. Cal de mareșal. Fiindcă așa i-au zis Perfizii Albioni: Mihăiță, noi îți dăm ție cu boamba-n coroană, pînă cînd tu-l iei de epoleți pe mareșal și dai cu el de pămînt - și Mihăiță ce să facă? Ce nu face un ‘ege

pent' u popo' ul lui?". Anumite remarci, de o seriozitate prefăcută ("În politică, mi-a spus mie tata, totu-i pe invers, de-un exemplu, cînd politica zice: pace, să fii sigur că se gîndește la război"), prevestesc analiza patetică și angajată a adultului de mai tîrziu: "Istoria nu se face numai cu bătăi date altora, ci cu bătălii duse chiar dacă ești învins. În vîns pe cîmpul de bătălie, dar nu belit la abator, unde te-ai prezentat singur - ca la cedarea Basarabiei, ca la cedarea Ardealului, ca la 23 august '44. Să fi arătat că sîntem un popor, nu o cireadă!".

În ciuda lucidității și a spiritului de sacrificiu, uneori individul e constrîns să asiste pasiv la dezlănțuirea de nebulie a istoriei. În această situație, hazul de necaz devine de-a dreptul satiră de necaz: "Tu, care-ai aflat că rusul vrea trei lucruri de la tine: cîs - vîno - hazaika (orice ți-ar fi: nevastă, soacră, nepoată, bunică; oricum ar fi: frumoasă ori șchioapă, grasă de tot, ori bătrînă de tot, copilă ori bolnavă la pat - hazaika să fie!) zici cu gura, zici cu umerii, cu mîinile, că tu n-ai-la-tine, că nu net-hazaika, ești văduv ori neînsurat (...). Dacă scapi la nedavaiat-hazaika, nu scapi la Davai-vîno! Aliatul cere cu cuvintele lui, prin semne, de băut și zice: Davai vîno! - că adică să-i dai vin, dar vinul e prea slab pentru un aliat atît de rus, bea ce se nimerește: spirt sanitar, parfum, formol, terebentină, vopseluri... După ce dă pe gît tot ce face gîl-gîl și arde mațele, aliatul trage cu balalaica: în tavan, în pereți, în tine, în ai lui. Și, după ce trage tot încercătorul, buf! aliatul cade la pămînt. Beat-mort. Sau mort-mort. (...) Acum ardeleanul se întrebă:

- Dacă se pòrtă așe cu noi, de-i sîntem aliați, ce le face la dușmani?"

Societatea românească, surprinsă de trecerea frontului peste ea și nemaivînd unde să se refugieze, seamănă cu un cazan închis ermetic. La granițele României s-ar fi putut afișa acea nerușinată inscripție care va apărea mai apoi pe ușa bibliotecii "Astra": *ăncis p. iventr.* (în traducere română: "închis pentru inventar"). La fel cum "inventarul" bibliotecii consta în arderea clasicilor literaturii de către niște bipezi a căror subtilitate reiese din avertismentul pus la vedere, pe ușă, tot astfel întreaga Românie a fost scormonită pînă în străfunduri, au fost deportați - unii, arestați - alții, maltratați și persecutați - alții, uciși - cei mai mulți. În paralel cu siluirea ființei naționale, au fost jefuite bogățiile naturale ale țării: "Românul n-a știut niciodată să are, să semene, să secere - o fi știut, dar nu se pricepe la transport... - și, uite, Sovromtransportul! nu știa nici să transporte lemnul - uite, Sovromlemnul, Sovromtransportat!; și Sovrompetrolul; și

Sovromtractorul - azi-mîine or să ne facă și un Sovrombutoi, deși oamenii spun că nu ne mai lipsește decît Sovromcăcat. Și ne-au mai dat rușii jucării de-ale lor: foamea și frigul, alaltăieri ne-au dăruit un canal (...) or să ne dea în curînd și colhoz, și luptă-pentru-pace; și cea mai sclipitoare jucărie: pentru 21 decembrie o să căpătăm Aniversarea. O să împlinească șaptezeci de primăveri Aniversatul”.

Pe alocuri, citind cartea lui Paul Goma ești ispitit să crezi că autorul a avut sub ochi, ca model, realitatea pe care o trăim astăzi și tipurile umane re-apărute după Revoluție. Mă gîndesc, bunăoară, la portretul, schițat în cîteva rînduri, al omului simplu, lipsit de discernămînt, păcălit de mai-marii vremii și, în plus, fluturînd o deplorabilă făloșenie locală: “Anul trecut, cînd l-au detronat [pe rege], iar eu spun că gata cu ultima redută, că am trecut și de ultima răs_pîntie, ce-mi răspunde un ardelean: «Așe-i trebe, că ne-o pus cote!»». Încerc să-i spun că nu Regele i-a pus cote, ci comuniștii în slujba rușilor, ca Pătru Groza al lor. Răspuns: «Ba! Groza-i ardilean de-al nost’, el țîne cu țara, nu cu Rejele, care-i șî regățian șî niamț! Groza ne-o dat pămînt - șî bumbac ne-o dat...»”.

Deși evenimentul istoric și mesajul etic ocupă prim-planul cărții, ar fi nedrept să pierdem din vedere talentul romancierului de a-și construi personajele. Mai mult decît eroii principali (Fiul, Mama, Tatăl) generici, deci liniari, extrem de izbutite sînt anumite personaje secundare, cum ar fi domnișoara Coban sau Ilă (prietenul “tocilar” amintind de elevul greu de cap al lui Creangă). Dar cea mai captivantă figură este a lui Papașa, eruditul profesor de rusă: “Am uitat că rusa e limba ocupantului, abia așteptăm orele de limba lui Lenin și Stalin, ca să auzim povești minunate, cu astronomie și călătorie; poezii de un persan, Firdusi (în persană) și, în românește, de Ion Barbu (...); bocete (pe care Papașa ni le bocește), din Oltenia, dansuri din Sumatra (sau Java) - pe care ni le dansează. Ne zice, în japoneză, poezii scurte-scurte, apoi uită să se mai oprească din grecește (greaca-veche, elina, fiindcă din ceastălaltă, de azi, ne spune doar poezii scurte); în franțuzește din Villon (de care știam, de la Sibiu) și în nemțește, de Rilke (de care nu auzisem); ne mai arde cîte o hăulitură în arăbește (cu accent persienesc) apoi povestește obiceiurile de înmormîntare la pigmei”. Argumentul principal al profesorului, la oră, este “învățaț’, deti, limbarusî fin’cî Rusia țarî mari este ia șî tovarășu Stali’ popî sî sî facî o vrut iel!”. Printr-o năucitoare asociație de idei dispartate, “Papașa ne-a raskazît cum băietu’ Djugașvilli s-a înscris la Seminar, la Tiflis; cum Tiflis ori Tbilisi este capitala

Georgiei, adică a Gruziei; cum Gruzia se află aici, în Kavkazia (ne-a desenat, din trei mișcări, Marea Neagră, Marea Caspică, între ele Caucazia, cu o cruce pe Gruzia)”, ajungând apoi la Antim Ivireanul și predicile imitate “de la amvonul catedrei” și revenind la frumusețea muzicii liturgice gruzine, într-un spectacol de virtuozitate intelectuală și farmec personal care îi cucerește atât pe elevii din bănci, cât și pe noi, cititorii. Firește, lecțiile se încheie cu aceeași amenințare părintească: “Cini limba lui Lienî’ și Stali’, iel nu-nvați (...) viitor în viați n-o să aibe!”.

Din (prea) desele citate pe care le-am oferit, se poate deduce că romancierul nu mizează exclusiv pe forța etică a mesajului său, cum pe nedrept ar putea fi acuzat, ci prin vervă stilistică și ingeniozitate lexicală, la care se adaugă meșteșugul conturării unor memorabile figuri episodice, reușește să-i farmece pe cei care-l citesc debarasați de orice prejudecăți (ceea ce, să recunoaștem, nu e ușor lucru). Împletirea dintre etic și epic reprezintă puterea lui Paul Goma.

(*România literară*, nr. 49/1991, p. 5)

UN SPONTAN BINE TEMPERAT

În cei doi ani de când o parte din cărțile lui Paul Goma au început să fie cunoscute și la noi, comentariile s-au străduit să scoată în evidență, cu o reparatorie întârziere, personalitatea politică a romancierului. Alte contribuții critice au punctat în cronici și recenzii cele nouă volume apărute până în prezent. Lipsesc deocamdată studiile de mare întindere sau de analiză aplicată la opera lui Goma - ceea ce se explică, probabil, prin needitarea tuturor cărților sale în țară, precum și printr-o psihologie a resentimentului, atât de vie în breasla scriitoricească (ideea nu ne aparține).

Imaginea romancierului a fost schițată din perspectiva opozantului politic, preluându-se câte ceva și din impetuozitatea polemistului de azi: una peste alta, rezulta un individ cu temperament vulcanic și cu scriitură nervoasă (și, poate, enervantă). Este greu

de negat caracterul “provocator” al stilului lui Paul Goma; el poate deveni chiar obositor pentru cititorul placid, care nu reușește să se implice și să-și asume tensiunea internă a textului. O altă categorie de sceptici este constituită din pudicii (reali sau prefăcuți) care condamnă frecventele violențe de limbaj ale romanelor lui Goma. Iar unii dintre cei care apreciază performanțele sale le pun probabil pe seama temperamentului autorului, care și-ar transpune propriile animozități și aprehensiuni în pagina scrisă, în mod spontan. Că lucrurile nu stau chiar așa o dovedesc mărturisirile lui Paul Goma dintr-un important interviu acordat Ruxandrei Cesereanu (*Steaua*, nr. 8/1991):

“A propos de Céline: de la el am învățat nu... agresivitatea (în sine, a personajelor, precum și a limbajului) ci... limba română. De la el și de la San Antonio (pe numele adevărat: Frédéric Dard), de felul său, autor (prolific) de romane polițiste... Cum am învățat românește de la acești francezi? Foarte simplu: citindu-i (în franceză, firește), am căutat să pătrund mecanismul limbilor lor (franceze), să aflu după ce «rețete» violentează ei limba, o răsucesc, o rup, o lipesc, o fac-din-nou.

Am citit; am văzut (ce am văzut); mi-a plăcut ce am văzut; mi-a plăcut ce am făcut... A rezultat un dicționar de cuvinte-noi, de cuvinte-valiză - l-am botezat «Alfabecedar» - o secțiune a lui cuprinzând câteva cuvinte-cuib (câteva - dar cuvinte care au dat vreo 15.000 derivate - sub indicațiunea «Zdicționar»”.

Iată, deci, că ipoteza “scriitorului furios” este dezmințită în primul rînd de Paul Goma însuși. Ne propunem să verificăm pe text această afirmație; mai precis, încercăm o sistematizare (fatalmente incompletă) a tacticilor la care recurge autorul în tentativele sale de depășire a barierelor consacrate de tradiție. Dorim să oferim o imagine de ansamblu asupra ingeniozităților, bizareriilor sau “surprizelor” care compun scriitura lui Paul Goma și care deschid o direcție cu totul nouă în literatura noastră. Se va vedea că nu avem de-a face cu ieftine brutalități de limbaj, ci cu o adevărată poetică în act, urmărită cu o rară consecvență. Poate că, pînă la urmă, imaginea scriitorului temperamental va fi înlocuită de cea a artistului migălos, a meșteșugarului răbdător.

Ne-am concentrat atenția asupra a trei dintre cele mai reușite cărți, care vor rămîne cu siguranță în literatura română: *Patimile după Pitești*, *Din calidor* și *Arta refugii*. Desigur, o dată stabilite problemele pe care le urmărim, exemplele vor putea fi extinse și la alte volume, după cum și situațiile vor putea fi completate. Vom urmări,

succesiv, modalitățile prin care autorul realizează “agresarea” cititorului prin intermediul stilului, la nivelul **cuvântului**, al **frazei** și al **discursului**.

1. Cele mai numeroase inovații se regăsesc la nivelul minimal, al lexemului. **Afereza** și **apocopa** conferă un caracter exploziv comunicării, fiind întâlnite mai ales în vorbirea peltică și în ordinele urlate ale gardienilor: “Rebeliune la locu’ de deteț’? ‘Rganizare legiona’?”; “Doi bandiț’, la mine ‘uga-marș! ‘zecutarea!”; “Adevăru’ clasii ‘ncitòre!”. Prin **vocale sau consoane geminate** se exprimă o ironie mai fină (“Domnooo, scoateți-i acestui bandit de-al nostru lanțurile pe care le-a pierdut proletariatul domniei voastre!”), violența sau disperarea: “arrdi-l, Pop Cornel, pi țaranist!”; “Dom’ Țorcanoooo! Și-a tăiat vineleeee! Cu dinții, vineleeee!”. Când **semnificantul reflectă semnificatul**, în dorința realizării unei imagini cât mai plastice, “locomotiva fssss-îie și frînnnele frînîie”, iar protagonistul-copil constată amuzat că “a dudit duduia Coban în dodotele ei de darterie drea”. La nivel gramatical, Goma folosește adesea **derivarea** pentru a exprima uimirea (“a spus spuitorul”, “a zis zicătorul”, “avertismentul ne avertizează”), sau pentru a nuanța suplimentar ironia auctorială: “praf prăfos, balegi bălegoase”; “Dacă Mariile se mărită, Dorele se doresc, nu?”. Tot aici se încadrează și **deformările morfologice** (adverb substantivat, interjecție cu valoare de substantiv etc.), folosite ca eufemism: “Mă duc la Ileana, o apuc de mîină, îi cer să se aplece, îi spun la ureche: - Arată-mi și mie aiciul tău, să văd cum e...”. Această nesăbuiță este, firește, pedepsită cu “plicipliciul” matern.

Paul Goma amintește de Céline și San Antonio, dar și de Raymond Queneau, în crearea de **cuvinte-vagon**: “un borghezo-moșieresc local”; “te dedai la ajutorlegiona”; “domțători”; “istorioveticii”; “cizmocanul”; “tîmpilacap”; “Ce să mai zic de artafugii, în asta sunt cel mai mare fugartist”. Diversele semnificații stilistice (ironizarea unor șabloane, imitarea fidelă a limbii vorbite, autoironia etc.) ale cuvintelor-vagon, în opera lui Goma, ar putea constitui subiectul unui articol separat, deci nu mai insistăm acum. Un procedeu asemănător îl constituie apariția **substantivelor compuse**, realizate:

- a) prin alăturare de termeni (“o-întrebare-cu-epoleți”, “noi sîntem în-pluși”);
- b) prin inversiune semantică (“Să treacă la locurile lor, pe priciuri, ne-trecuții”);
- c) prin folosirea prefixului iterativ (de la refugiu se ajunge la re-fugă, re-bombe, re-americani etc.).

O dovadă supremă de ingeniozitate o găsim în **crearea de noi cuvinte**, prin prefixare, sufixare sau analogie: “uniformații împistolați”, “vaca încizmată”, trecerea securiștilor “de la civilie la kakie”; sau în îndemnurile mereu respinse: “Fii sincer cu ancheta! / Nu fiu! - cuminte, sincer cu ancheta”. Tot de influența mărturisitelor modele franceze țin și **jocurile de cuvinte** presărate în textele lui Goma. Țăranul leneș care-și lasă pământul în paragină considerînd că aplică asolamentul aplica de fapt... asoilimentul. Moș Veniamin, una din gazdele ardeleni, deși se îmbracă frumos se comportă ca un nesuferit, așa că “portul lui mi-ar plăcea, dar purtarea...”.

Este știut lucrul că “securiștii nu stăpînesc mai mult de o sută de termeni, din care șaptezeci înjurături”. **Exprimarea pocită** a gardienilor și haidamacilor, care sînt înțeleși cu greu de către deținuți, reprezintă o clară marcă specifică. “Cum dracu făcem, de s’ te ștrampor?” redă profundele reflecții dubitative ale unui securist privind transportarea protagonistului, rănit la genunchi. Intrînd în jocul prostiei agresive, deținuții ajung cu gardianul chiar la un concurs de cine știe (cuvinte pocite) cîștigă:

“- V-am oferit serviciile mele, v-am propus un ajutor neprețuit, ca să zic așa, să aplicăm diviziunea socialistă a muncii...

- Divizia mă-ti, bandit’le! ‘Z dau io ție service necre... Neprepu...

- Încă un pic, încă un efort și ajungeți la mal... - îl îndemna (ca de pe mal) Fuhrmann. Foarte bine: neprețuit - sau: neprecrețuit...”.

Un rol important în crearea atmosferei de autenticitate și verosimil îl au numeroasele moldovenisme (“Șăzi ghinișor”, “ ‘S di pi la Rădăuț”, “aiasta-i privire di șăf, măi, ori di jițal lipadat?”) și ardelenisme (“tri părechi de fraț’, fraz’ de cruce, lejonari”). În general, **regionalismele** exprimă incultura personajelor, imbecilitatea violentă (cazul lui Țurcanu), sau naivitatea agresivă (situația ardelenilor care se bucură de venirea rușilor “eliberatori”). Neobișnuită este prezența **cuvintelor adaptate din alte limbi**, unde modelul rusesc deține prioritatea: “Ca să arate lumii că școala lor, savietică, e cea mai balșaiă, cea mai șirokaia - precum rodina - rușii numără clasele ca kilometrii spre Berlin, de la zero la cît o fi...”. “Te-au ridicat și pe tine, te-au pohodit na Sibir”. Nu lipsesc nici cuvintele ungurești: “Nò, mă Török! Ghere ide! Nò, ghere, ghere, de să te pup în cur!”. (Replica este la “înălțimea” provocării: “Tu, mă, să nu-mi zici mie-așe, că nu așe mă chiamă! Asta-i polecră”.) Regăsim de asemenea “modelul occidental”; copiii îl

denumesc pe insuportabilul profesor de franceză care strîmbă mereu din nas zicînd că elevii miros urît - mosieur Tüpüți.

Alte două caracteristici de stil, opuse, folosite pentru “condimentarea” textului se regăsesc în folosirea **sensurilor figurate ale cuvintelor** (“- Rușii au liberat-o pe sorămea. / - Cum așa? / - Uite cum-așă: cu balalaica ta-ta-ta-ta-ta!”), respectiv **scrierea pe șleau** a înjurăturilor și a expresiilor care, pînă la Goma, erau considerate obscene și erau sugerate prin pudice puncte de suspensie. Dar să nu ne ascundem după deget și să recunoaștem că un gardian care înjură pe un deținut cu p... m... (!) ar fi de un caraghioslîc fără margini. (Iarăși vom sublinia un lucru care merită dezvoltat ulterior: datorită cenzurii, literatura română a ultimelor decenii a devenit de o dubioasă pudibonderie și s-au creat habititudini feciorelnice, care nu aveau cum să mai persiste după ‘89. Nu pledăm pentru obscenitate și pornografie, ci pentru naturalețe. Altminteri, vom ajunge să refacem procesele de imoralitate literară cu o întîrziere de un secol.)

2. La nivelul frazei, întîlnim procedee care fie contribuie la întărirea comicului, fie concentrează polemic cîteva din ideile recurente ale autorului. Primul caz este ilustrat de prezența **oximoronului**: “Cînd eram într-a-ntîia, un băiat dintr-a treia avea o minge de tenis, pe care o băteam în recreații, jos, în curtea internatului; numai că și din curtea internatului se auzea la reședința Înalt Prea Sfințitului. A venit un popă tînăr și ne-a certat smerit, ne-a smuls urechile cu blîndețe creștinească și ne-a confiscat mingea”. **Proverbele deformate** ironic, desfăcute și realipite, contribuie la verva stilistică a autorului: “Cine sapă groapa altuia... departe ajunge”, “Pisica cu clopoței... cu cheltuială se ține”, “Boieria... nu prinde șoareci”, “Unde-s două puterea crește și nici nu te plouă”. Aceste proverbe recombinate își păstrează, în ciuda aparenței comice, aerul sentențios, însă par să-ți sugereze că nu trebuie să preiei orbește nici o afirmație, nici chiar din domeniul “înțelepciunii populare”, fără a o fi trecut prin propriul filtru critic. Tot cu ajutorul unor maxime și citate alipite, la care se adaugă și **anacolutul**, este realizat portretul satiric și polemic al românului: “noi suntem Români: apa trece, pietrele rămîn - să vedem ce-o să mai rămînă, peste veacuri, din cei care ne-au tot lovit, ne-au tot dat în cap: nimic - pe cînd noi - căci Românul are șapte vieți (în pieptu-i de aramă); și oricît l-ar strivi strivitorii, el nu mișcă: astfel supraviețuiește el, Românul.” Se vede limpede că Paul

Goma nu înțelege să-și asume tabu-urile orgoliului național, ci se exprimă printr-o atitudine plină de discernământ în cele mai delicate situații.

Semnificativă este **sincoparea frazelor**, care conferă un plus de dinamism, prelungind uneori efectele comice: “N-o fi bine să te refugiezi, în viață, dar măcar bagajele ți le duce trenul, pe șină, și nu tu, în spinare. Prin balegi. Duminica. Devreme.”; Turcu “a tot rămas repetent, dar Directorul nu l-a exmatriculat, de mila maică-si, văduvă de război. Și verișoară cu el, cu Directorul”.

3. În cadrul discursului, trebuie să remarcăm **efectul stilistic de ecou**, care constă în reluarea, în frazele următoare, a unui anumit grup de cuvinte, includerea lui forțată într-un context sintactic diferit:

“- Pe uliță e foarte întuneric și el trebuie să se întoarcă acasă, unde e așteptat cu masa - de la masă l-am ridicat.

- Eu am fost în uliță și nu e mai foarte-întuneric decât aici.”

Hiperbola este folosită cu ambele ei valori stilistice, de mărire disproporționată (“Domnișoara nu doarme pe spate, ci pe dreapta ei - cu fruntea lipită de sertarul lădoiului, dar cum mai sforăie! Mai ceva ca un om, domnule! Trec avioane jos de tot, huruie trenuri pe poduri de fier, camioane încărcate cu butoaie goale și nelegate bine; zbîrnîie scîndura dintre noi, vibrează dușumeaua, pereții casei, de parcă ar fi din tablă și goală. Iar acum nu mai sforăie: horcăie, se îneacă, trage să moară - dacă rămîn și fără domnișoara? Noroc că nu mai moare: tușește, se mișcă, oftează - și nu mai sforăie: fluieră. Ca ceainicul nostru.”) sau de diminuare ludic-ironică a evenimentelor de la 23 august ‘44: “Cică regele l-a apucat de epoleți și l-a dat jos de pe... Nu de pe tron, tronul este regal, pe Antonescu regele l-a dat jos de pe cal. Cal de mareșal. Fiindcă așa i-au zis Perfizii Albioni: Mihăiță, noi îți dăm ție cu boamba-n coroană, pînă cînd tu-l iei de epoleți pe mareșal și dai cu el de pămînt - și Mihăiță ce să facă? Ce nu face un ‘ege pent’u popo’ul lui?”. (De remarcat, în finalul citatului, atît jocul de cuvinte care dă un alt înțeles, în context, pentru “popo’ul”, cît și aluzia suplimentară la exprimarea defectuoasă a fostului rege.)

Frecvent întîlnite, constituind o marcă personală inconfundabilă, sînt **inversiunile stilistice**: “glumele la care am, și eu, participat”; “A venit într-o seară, în straie curate, cu,

în brațe, un caș”. Cîteodată, inversiunea denotă chiar preocupări manieriste ale autorului: “Cornel Pop tremură. Tremură Pop Cornel.”

Dialogul, care se desfășoară într-un mod original, introducînd uneori o nuanță ironică, dinamizează mesajul:

“- Ce culoare politică ai, banditul? Țărănist? Liberal? Lacheu socialdemocrat? Ori legionar! - nu mai era întrebare, ci afirmație, acuzație.

- Nici o culoare, zisesem.

- Cum, nici o culoare, banditul?! și-mi trăsese o palmă. Toți popii sînt legionari!

- Tata e învățător, nu popă.

- Minți, bestie fascistă! Ți se spune Pop și nu ai popi în familie?

- Vi se spune Marina și nu aveți marinari...?”

De altfel, trăsătura surprinzătoare a scrierilor lui Paul Goma este tocmai **apariția ironiei în momentele cele mai serioase**, mai neașteptate:

“- Mamă, eu nu mai pot. Eu vreau să mă culc.

- Așteaptă să desfac plapoma și s-o întind.

- Pe jos? Și cu ce ne învelim? Facem ca țiganul: ne culcăm pe burtă și ne învelim cu curu’?”

Eroul care își repetă povestea tristă în fața porților încuiate ale Securității se exprimă astfel: “uite, am treisprezece ani și ceva, sunt un copilaș singur pe lume! N-am pe nimeni - nici bunici, nici unchi, nici veri, **n-am măcar un cuscru!**” (s.n.). Aceste *clins d’oeil* ale autorului, prin țesătura textului, îl feresc totdeauna pe Goma de patetisme deplasate sau de alunecarea în melodramă. Alteori, **prețiozitatea ironică** ține loc de explicații: “un brav securist din paza exterioară, încercînd el să se descheie la nădragii din dotare, în vederea ușurării naturale și reglementare, și-a pierdut echilibrul respectiv și a căzut în propria-i baionetă, na! S-a autotras în țeapă, na!”.

Momentul de vîrf, cu adevărat tragic, al gîndirii deformate a noului reeducat care a scăpat de la Pitești, este redat prin intermediul **sintaxei incongruente**, unde sînt amestecate de-a valma lozincile: “ne mîntuim într-un elan general și cubizator devenind oameni de mîine vajnici constructori a societății cel mai înalt comunism biruitor și la sate pe întreg pămîntesc liberat de opiul lanțurilor robiei de veacuri de la oraș și sate pe a cincea parte din trăiască prietenia de veacuri româno-sovietică pe culmile cele mai

viitoare căci Noi sîntem tineretul și-al viitorului copii hei-rup și Acest cîntec tineretul va cîntaaaaa va cîntaaa va cînta Acest cîntec nimeni nu-l va sugrumaaaaa sugrumaaa sugruma și Înfruntînd furtuni spargem munți în pumni lupta noaaaaaaa'."

Nu de puține ori apar adevărate "noduri stilistice", în text, prin alăturarea mai multor procedee, cu scopul surprinderii cititorului neobișnuit cu acest gen de scriitură. Amintim doar cîteva astfel de "noduri stilistice", folosindu-ne de terminologia aplicată anterior, dar identificînd și alte situații, încă nementionate:

- regionalism + apocopă + geminare: "Gata cu tiatru"! Aacuma să viez' tu ce pățăști!";

- repetiție + pleonasm deliberat: "Din clipa asta atîta drum atîta drum înapoi îndărăt în maica noastră memoria.";

- rimă interioară + asociație de idei: "Stupoare. Rumoare. Mișcare de mase - în jurul mesei.";

- enumerație + rimă interioară + repetiție: "Cei numiți arată: cu picioarele, cu pumnii, cu bîtele, cu centiroanele; trăgînd, împingînd, îmbrîncind - lovind, lovind, lovind.";

- enumerație + aluzie: "'Domnișoara-i groasă peste tot: la șolduri, la piept, la nas-gît-urechi, la obraz, la mustață, la glas - un om, domnule!";

- anacolut + inversiune: "Așa-i spune, acum, la cînd pe unchiu-tău l-au dus la Canal, pentru cote, dar încă nu se știe și pe tine te-au băgat în armată la aștia noi, cu epoleți albaștri și cu, pe ei, din tablă argintată, un scut și două săbii încrucișate: vigilență!";

Cîtă spontaneitate și cîtă premeditare există în scrisul lui Paul Goma? Iată o întrebare la care se poate răspunde la fel de greu, pe cît de incomod este de precizat și raportul dintre experiența personală și creația de ficțiune în romanele sale. Important este însă să nu confundăm omul public cu mîna care scrie, să nu punem "răbufnirile" din operă pe socoteala unor trecătoare capricii ale personalității sociale. Căci, departe de a fi vorba de simple răbufniri, opera lui Paul Goma reflectă o concepție poetică unitară și bine articulată, care se cere recompusă din desfășurarea sa textuală. Iar poetica scriiturii ne va oferi cheia spre inima acestei opere fascinante, care mai așteaptă să fie descoperită și care, sîntem siguri, ne rezervă mistere și bucurii încă nebănuite.

(*Vatra*, nr. 6/1992, p. 10)

O POLEMICĂ ȘI STRATEGIILE EI

De câțva timp, viața literară este animată de o polemică între Paul Goma și Nicolae Breban. În legătură cu ea și-au exprimat părerea, pînă acum, Bujor Nedelcovici, Monica Lovinescu, Dorin Tudoran, Mircea Iorgulescu, Ileana Mălăncioiu și Magda Cârneci, pe de-o parte, Dumitru Țepeneag, Ioan Buduca și Marta Petreu, pe de altă parte, în timp ce Mariana Marin a deplîns (în articolul *Soia vrăjbei noastre* din *Contrapunct* nr. 37/1991) în termeni generali acest conflict între doi scriitori de vază. Problema extrem de concretă a relațiilor dintre N. Breban și exilul românesc a constituit subiectul disputei, care a alternat între spiritul critic dissociativ și temperamentul pătimaș. M. Iorgulescu, într-un articol cu caracter de sinteză (*România literară* nr. 43/1991), punctează evoluția “ostilităților”, începînd cu luarea de poziție a lui N. Breban din *Cuvîntul* (nr. din 4 aprilie 1990), precum și lungul serial al aceluiași, din *Contemporanul - Ideea europeană*, îndreptat împotriva exilului (pentru edificare, menționăm și respectivele numere de revistă din 1991: 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 22, 24, 25, 30, 31). Chiar dacă Nicolae Breban contestă implicațiile politice ale campaniei sale, intențiile de neutralizare și discreditare a aceluși exil care este orientat împotriva puterii feseniste din România sînt străvezii, încă din nr. 30/1990, cînd romancierul afirmase în pagina 1 a *Contemporanului - Ideea europeană*: “Echivalarea regimului politic românesc de după 22 Decembrie cu cel de dinainte mi se pare o prostie criminală, antipatriotică, dacă nu e vorba, cine știe, decît poate de urmărirea unor scopuri așa-zis «strategice», în fapt nud-politice, altfel zis fripturiste”. Mărul discordiei, Uniunea Scriitorilor Români Liberi, al cărei inițiator se pretinde acum a fi Nicolae Breban, reprezintă doar subiectul de prim-plan, cu ajutorul căruia autorul lui *Don Juan* își permite să dea lecții de opoziție la dictatură, admonestînd condescendent în stînga și în dreapta, compătîmind cu ironie: “Sărmanul Nego, ca și

Goma, era atins de virusul suspiciunii, sau cine știe, știindu-se [sic!] culpabil față de *Europa liberă* pe care o injuriase într-un articol (...), făcea act de o sumisiune violentă. Adeseori, la spirite superioare, culpabilitatea creează astfel de fidelități agresive, de fanatisme de licean...”.

Răspunsul lui Paul Goma (publicat în nr. 30/1991 al *Contemporanului - Ideea europeană* și în foileton în *Cuvîntul*) a fost de o violență care i-a mirat doar pe cei care nu-l cunoșteau: pe lângă o trăsătură specifică de caracter, vehemența pamfletului reflecta și indignarea celui jignit. Iar dacă articolul *Capra și căprarul* cuprinde o ironie devastatoare, nota care îl însoțește (semnată de N. Breban) este de un ridicol involuntar care merită pus în evidență: “Îl somăm pe dl. P. Goma de a produce probele obiective ale afirmațiilor sale extrem de grave. Dacă nu o va face - și nu poate, deoarece astfel de probe nu există! - îl convocăm în fața Juriului de onoare al Uniunii Scriitorilor unde îi așteptăm scuzele sau, de nu, îl vom pălmui moral, pentru ultragiul ce-l aduce unui scriitor - subsemnatul! - dar și întregului front literar” (*Contemporanul - Ideea europeană*, nr. 30/1991, p. 2). Fără îndoială că Paul Goma a ultragiât **frontul literar**, pe care îl și descrie pe larg, atât **frontul interior** (*Săptămîna, Luceafărul, Scînteia*, Eugen Barbu, V.C. Tudor, Ion Brad, Dodu Bălan etc.), cât și **frontul exterior** (I.C. Drăgan, Gustav Pordea, Nicolae Baci, Michael Titus etc.). Iar convocarea în fața Juriului Uniunii Scriitorilor poate părea o glumă bună, de cînd Uniunea respectivă a votat excluderea lui Goma, dar nu s-a grăbit să-l și reprimească oficial.

Atitudinea concertată a lui N. Breban și D. Țepeneag, după declanșarea fățișă a conflictului, a avut două sensuri: pe de-o parte, o aparentă împăciuire și false dovezi de maturitate și echilibru (“Și-apoi... ce rost acum, în ceasul culturii române de acum, ce abia începe să respire în libertate, ce rost are ca Breban și Goma să se certe?!” - N. Breban în *Contemporanul - Ideea europeană* nr. 31/1991; “Trebuie să ne oprim cît mai e încă timp. N-ar fi jalnic spectacolul unei lupte între (foști) prieteni sau măcar aliați, a unei lupte pe viață și pe moarte, cu biciul! între mine și Goma, ca între doi țigani la ușa cortului? Eu nu am nimic de împărțit cu el. N-am avut niciodată” - D. Țepeneag în *România literară* nr. 37/1991), pe de altă parte o fariseică indignare și o abia camuflată instigare: “Îi rog respectuos pe colegii noștri de breaslă să-și spună părerea despre

dezlănțuirea aceasta de ură și de împrășcare cu noroi” - D. Țepeneag în *Contemporanul - Ideea europeană* nr. 32/1991.

Încet-încet, polemica a luat amploare (dându-se curs invitației lui D. Țepeneag, dar nicidecum în sensul dorit de acesta), iar Magda Cârneci ajunge chiar la “destabilizatoarea” concluzie că “avem nevoie de câte un Goma în fiecare domeniu” pentru a se putea da în vileag toate jocurile de culise ale ultimelor decenii. Articolul se intitulează *Avem nevoie de Goma* (*Contrapunct* nr. 48/1991).

În acest context “fierbinte”, ultimul număr (12/1991) al revistei *Apostrof* își propunea în aparență o valorificare critică a operei lui Nicolae Breban printr-un *Estuar* la care a participat și subsemnatul cu un articol. Dar conducătoarea revistei, luînd ca pretext planul discuției estetice, încearcă să reechilibreze polemica Breban-Goma prin câteva argumente de ordin general, care se prefac a depăși cazul concret în litigiu. În plus, afirmînd la un moment dat: “Știu că acest *Estuar* și acest text vor supăra pe mulți”, Marta Petreu sugerează, în mod fals, un acord de principiu ce ar fi existînd între autoarea însemnărilor polemice și autorii celorlalte articole din cadrul *Estuarului*. Cel puțin în ce mă privește, consider că lucrurile nu stau așa și doresc să lămuresc următoarele aspecte:

1. Pentru a-și susține punctul de vedere, M. Petreu își exprimă perplexitatea în fața unei “republici a literelor române” structurate, chipurile, foarte rigid, cu buni și răi, “ca un labirint de reguli dure și secrete, sute de interdicții cvasisecrete a căror involuntară sau premeditată încălcare atrage după sine prompta excomunicare a imprudentului”; perspectiva care ni se propune este aceea, osificată, a unor **obsesii**, fie pozitive, fie negative: “Iată, în topul «răilor», Breban e întîiul. Literatura română are, în acest moment, nu numai obsesii benefice - *Obsesia Manolescu*, de pildă - ci și interdicții. Aspre.” Imaginea este pasionantă (nu-i așa?), seamănă cu un roman de mistere în care pătrunzi cu sufletul la gură, încercînd să-ți dai seama, cu o secundă mai devreme, cine e ucigașul cel feroce, cine - cavalerul cel viteaz. Sînt dezolat că trebuie s-o dezamăgesc pe preopinenta mea, dar viața literară cred că are mai puține crime pasionale și mai multă logică: fiecare participant la ea trage consecința propriilor sale acte. Dacă interviul pe care N. Manolescu i l-a luat în 1990 lui Ion Iliescu a provocat ridicări din sprîncene, anumite opinii pe care același N. Manolescu le-a avansat într-o cronică literară la cartea

lui I. Negoïtescu au fost amendate cu decență și argumente (vezi *Familia* nr. 7/1991, p. 3; vezi *Steaua* nr. 8/1991, p. 13) și fără temeri față de o... obsesie benefică. Iar dacă Nicolae Breban se lansează pe zeci de pagini în insinuări și ironii, este la fel de firesc să primească răspunsul cuvenit. Relația este de la cauză la efect. **Cu toții sîntem responsabili de propriile gesturi publice** - iată ce a adus nou în viața noastră (nu numai literară) revoluția din '89. Și chiar dacă unii vinovați, pe plan politic, mai sînt protejați de funcțiile pe care le dețin, în plan literar vinovățiile sînt sancționate cu o monedă implacabilă: cuvintele. A fost depășită în trombă concepția tabu-urilor și a monștrilor sacri, iar libertatea presei a adus cu sine și o descătușare totală a spiritului critic. Iată de ce trăim într-un context în care oricine este obligat să dea seamă, în orice clipă, în fața celorlalți, de propria atitudine. E adevărat că se creează antipatii și se nasc repulsi, însă ele îi vizează pe cei care se recuză de la transparență, preferînd echivocurile și luptele subterane.

2. Din perspectiva contextului literar văzut ca structură osificată, concluzia pe care o trage Marta Petreu este a conspirației masive împotriva eroului singuratic: "împotriva lui Nicolae Breban s-a pornit armata de blindate a exilului, plus o parte din infanteria internă. (...) Toți combatanții par a se fi molipsit de la tonul insolit și resentimentar al romanelor lui Goma. Dacă noi, scriitorii, n-am avut curajul de-a fi alături de Goma în momentul lui mare, deci în '77, ne spălăm oare culpa doar preluîndu-i răfuielile și imitîndu-i tonul?". Nimic mai nobil decît să sari în apărarea celui slab și persecutat, a celui pus la zid de o suspectă conjurație. Cît spirit de sacrificiu pentru cauza culturii române și a moralității în viața publică! Numai că viciul de fond al argumentației scriitoarei constă în ocolirea deliberată a cauzelor, ieșirea din relația strînsă cauză-efect: se face abstracție, cu o ciudată inocență, de debutul polemicii, sînt luate în considerare numai efectele pe care le-a produs aceasta, după care, pentru sprijinirea propriului punct de vedere, se merge înapoi în timp pînă la găsirea pretextului potrivit, care este alipit la demonstrație, sub formă de "cauză reală". Cu o astfel de logică putem dovedi că Nicolae Breban a atacat exilul pentru că el însuși nu se solidarizase cu Paul Goma în '77 sau (de ce nu?) că Goma a inițiat mișcarea ce-i poartă numele doar ca să poată fi compătimit cu ironie, în prezent...

3. Tot bizară este logica Martei Petreu și într-o altă situație: “Dacă cineva urmărește să demonstreze lipsa de credibilitate morală a lui Nicolae Breban, nu prin replici de genul «Și ce dacă am fost prieteni? și ce dacă am fost oaspetele tău? și ce dacă am mâncat și am băut împreună? acum a venit vremea să spun tot ce știu despre tine» o poate face: fiindcă, ce tristețe, un asemenea ton și-un asemenea argument mă fac să mă întreb ce fel de morală e asta?: căci de la un prieten pe care l-ai avut oaspete la masă te aștepți, dacă a murit prietenia, la tăcere, iar nu la insulte...”. De data aceasta, printr-o lovitură piezișă, este sugerată lipsa de moralitate (a cui? a unei “anumite părți” a celor care se înfruntă?). Înainte de a vedea despre ce e vorba, să notăm cu stupefacție că cineva care se revendică de la o naivitate de tip provincial și care n-a reușit decît relativ de curînd “să-l vadă la față pe autorul *Buneinvestiri*” este totuși atît de documentat (din presă? de la televiziune? din vreo notă informativă?) în legătură cu persoanele cu care a mâncat și a băut Nicolae Breban. De altfel lista comesenilor lui N. Breban se va tot extinde, probabil, odată cu amplificarea polemicii: reproșul acesta i-a mai fost făcut Ilenei Mălăncioiu (*Contemporanul - Ideea europeană* nr. 39/1991, p. 9), “unui fost prieten (...) poet român ce trăiește în America!” (*rev. cit.*, nr. 24/1991, p. 1), și lui Paul Goma însuși, care ar fi băut cu ingratitudine whisky-ul fostului său protector. Este cel puțin ciudată această concepere a vieții literare și a schimbului de idei prin prisma cumetriilor sau a eventualelor participări comune la chiolhanuri. Asemenea gen de servituți nu fac decît să ne apropie într-adevăr de un detestabil balcanism. Iar dacă e vorba de tema prietenului ingrât, conducătoarea *Apostrofului* ar fi fost obligată să observe că răspunsul lui P. Goma a fost publicat în numărul 30/1991 al *Contemporanului*, în timp ce “amicul agresat” începea deja în numărul 30/1990 al aceleiași reviste să vorbească despre “fripturiștii” din exil, deci cu un an mai devreme!

Iată cum agresorul este transformat în victimă persecutată, iar cel care are curajul să răspundă unui lanț de provocări este privit cu o ipocrită indignare, fiind acuzat de “întristătorul spectacol al datului poalelor peste cap, în văzul națiunii”. Sau la Nicolae Breban n-au fost valabile aceleași precepte morale care să te împiedice a-l ataca pe prietenul ce ți-a stat la masă? Autorul *Buneinvestiri* și susținătorii săi fac mare caz de niște principii pe care tot ei le încalcă primii. Și pe urmă cum îți poți dovedi **moralitatea** de fost prieten: stînd înspăimîntat sub ploaia de lovituri? Dacă ne orientăm după această

bizară perspectivă, care îți cere să taci și să rabzi, Paul Goma într-adevăr nu este un scriitor “moral”: a știut să spună lucrurilor pe nume, chiar dacă (și mai ales dacă) ele au fost neplăcute.

4. Cu o singură idee din pledoaria Martei Petreu sînt de acord. De altminteri, aici cred că se deschide o discuție mai largă, ce va fi continuată și nuanțată de mulți alții. Oricare ar fi imaginea din viața socială sau literară a unui scriitor, nu cred că avem voie să cenzurăm discuțiile privitoare la opera sa. Consider că va trebui să apelăm la o dublă grilă critică, estetică-etică, dar să nu condamnăm la desuetudine opera numai datorită slăbiciunilor omenești ale creatorului ei. Acesta este și motivul pentru care am înțeles să contribui la *Estuarul* privitor la **romanele** lui Nicolae Breban, nu la polemica sa din viața literară. Abila scriitoare clujeană ar fi putut opta între două soluții: fie s-ar fi limitat la o discuție strict estetică a universului romanesc brebanian (este ceea ce au făcut Petru Poantă și Alexandru Vlad la lansarea volumului *Pîndă și seducție* la Cluj), fie ar fi menționat cu obiectivitate și neutralitate polemica în desfășurare, **enunțînd capetele de acuzare** (!), și ar fi trecut apoi la analiza operei, care prezintă mai mult interes decît o dispută ce nu-l onorează pe romancierul bucureștean. Încercarea de a reechilibra raportul de forțe, întărind poziția polemistului Nicolae Breban prin prestigiul unui *Estuar*, este un procedeu incorect în primul rînd față de colaboratorii acestei reviste a tinerilor scriitori.

Sper că din aceste rînduri a reieșit nu o înverșunare, ci o nevoie de clarificare. Îmi declin onoarea de a fi inclus în vreunul din grupurile aflate în dispută. În fond nu sînt decît tot un provincial naiv, concitadin cu preopinenta mea. Nu cunosc complicatele mecanisme ale culiselor (și, deci, nu știu nici măcar dacă ele există). Îmi exercit doar dreptul de a citi ceea ce scrie negru pe alb, de a compara și de a trage unele concluzii personale, pe care, uneori, le consider demne de a fi făcute publice. Atît și nimic mai mult.

(*Contrapunct*, nr. 4/1992, p. 14)

STRUȚUL FACE POLITICĂ

O carte, odată publicată, ar trebui să se mențină singură, să se adreseze direct cititorilor. Orice autor care sare în apărarea sau explicitarea propriilor cuvinte riscă să fie privit cu suspiciune: nu i-a ajuns un volum întreg pentru a se exprima? Când îți apare numele pe o carte și încerci să te mai referi ulterior la ea, trezești neîncredere.

Situația se aplică doar parțial în cazul meu. Deși sînt îngrijitorul ediției de *Scrisori întredeschise* a lui Paul Goma (Ed. Multiprint și Revista “Familia”, Oradea, 1995) - nu în această calitate voi scrie rîndurile de mai jos.

Vreau doar să fiu consecvent cu mine însumi, cel care n-am putut fi de acord, în ultimii ani, cu o sumă de idei exprimate public în presa noastră. Mi s-a părut, de fiecare dată, că tăcînd, necontrazicînd ideile șchioape (cînd nu de-a dreptul schiloade) ale unuia sau ale altuia, mă fac complice la o falsitate de gîndire.

Totuși, sintagma **gîndire schiloadă** este un dulce eufemism pentru articolul publicat de Cătălin Țîrlea în *Adevărul literar și artistic* din 9 iulie 1995, p. 10. Rubrica (*Prostia la români*) prin care publicistul își caută consacrarea i se potrivește de minune, la fel ca și motto-ul, cu grijă ales: “Aici, în țara mea, unde sub fiecare pietricică se ascunde o comoară de prostie...”.

Recunosc, mă obișnuisem în ultima vreme să urmăresc cu zîmbet indulgent revărsarea de diletantism a lui Cătălin Țîrlea, la televiziune sau în diverse reviste, aroganța și suficiența agresivă a personajului. Îmi spuneam că de vină este lipsa de experiență și că se va mai șlefui, odată cu avansarea în ani și lecturi (deși admiteam, rușinat, că am aceeași vîrstă cu el și mă indignam cînd îl auzeam vorbind - probabil cu un tic de reporter - în numele tinerilor scriitori).

Însă, de această dată, impostura este prea răsunătoare (întrucît este însoțită de bătărănie) pentru a o lăsa fără replică. Sub titlul *Obiceiuri mahalagești*, Cătălin Țîrlea își dă cu părerea despre cartea lui Paul Goma, anterior amintită. “Avizata” cronică debutează și continuă sub semnul stupefacției și al semitreziei uluite: “Citesc și nu-mi vine a crede! Și iar citesc. Și iar nu-mi vine a crede! Și zic că nu se poate! Și totuși uite că se poate, chiar dacă zic eu că nu se poate...”.

Tinerețea sa (de care face paradă) și neconținută uimire îl împiedică pe C. Țîrlea să vadă adevăratul conținut al cărții pe care s-a prefăcut că o citește; în consecință, o

rezumă, cu vulgară superficialitate, astfel: “scrisori deschise, ne-deschise și între-deschise, adresate cui vrei și cui nu te aștepți, de la Heinrich Böll la Gabriela Adameșteanu și de la Nicolae Ceaușescu la Ion Iliescu”. Pentru pedestrul recenzent nu există valoarea de **document** a rîndurilor pe care le citește; **document** al unei epoci, **document** al demnității cu care un om înfruntă vicisitudinile istoriei și ale politicii, **document** al lașității, necinstei sau negliobiei altora. Lui C. Țîrlea “îi provoacă delicii” doar tonul polemic, pe alocuri pamfletar și uneori, într-adevăr, discutabil al lui Paul Goma - și atât! Totul este perceput la nivelul visceral, instinctual, de cine-înjură-pe-cine. C. Țîrlea nu vede altceva decît o “carte de bălăcăreli”, în care “ăștia, după ce se bălăcăresc ca la ușa cortului, dup-aia se înțeleg foarte bine” (!!).

De mult nu mi-a fost dat să văd un spectacol atît de răsunător al diletantismului infatuat. De unde pînă unde Paul Goma “habar n-are ce s-a întîmplat și ce se întîmplă în literatura română de 10-15 ani încoace”?! Prin ce a jignit Goma tînăra generație, “pe care n-o cunoaște și nici n-o va cunoaște vreodată”?! Cînd croitorașul cel viteaz al tinerei generații n-are habar de trecutul apropiat, nu înseamnă că e valabilă și reciproca: nu înseamnă că disidentului anilor ‘70 îi sînt străine realitățile din prezent. Dimpotrivă, era suficientă lectura atentă a acestei cărți pentru a se evita un proces de intenții.

Dar pe mine m-a jignit nu atît superficialitatea analizei (aceasta se poate pune pe seama prostiei, care dă titlul rubricii permanente a lui Cătălin Țîrlea), cît insuportabila mojicie a tonului și stilului: “de unde să știe Goma ăsta ce vom «conchide» noi,ăștia tinerii? Și ce se bagă el în «conchisul» nostru...? (...) Și am mai conchis încă o dată că pînă ce Goma și clienții lui nu vor deveni «trecut al României», în țara asta nu poate să miroasă altfel decît urît”.

E suficient să răsfoim *Culoarea curcubeului* pentru a vedea că la fel i se adresau lui Paul Goma și haidamacii care îl trăgeau de barbă, îl îmbrînceau și îl băteau prin beciurile Securității, acum aproape douăzeci de ani. Iată o frumoasă consecvență!

În orice caz, îl invit insistent pe Cătălin Țîrlea să nu-și mai facă un obicei din a susține că vorbește în numele tinerilor, în general, dar mai ales atunci cînd afirmă că nu-l interesează realitățile și istoria noastră sub comuniști. O repet: sînt de aceeași vîrstă cu el și, prin chiar faptul că am îngrijit apariția acestui volum, am dovedit că pentru mine trecutul este important. Altminteri, risc să-l văd repetat.

Și să se mai hotărască ziaristul bucureștean într-o problemă: ori face politica struțului și nu se mai interesează de ceea ce ne-a precedat și ne condiționează astăzi, ori continuă să-i înjure pe cei care au avut curaj nu doar cu voie de la poliție. Dar, oricare va fi opțiunea sa, rezultatul va fi același: nimeni nu-l va mai băga în seamă.

(*Timpul*, nr. 8.1995, p. 24)

“ARTA” PROPAGANDEI

Într-una din cele mai valoroase cărți publicate la noi în ultimii ani, *Românii după '89. Istoria unei neînțelegeri* (Buc., Ed. Humanitas, 1995), Alina Mungiu analizează minuțios, printre altele, acțiunea propagandei așa cum se manifestă aceasta în statele autoritare. După cum scrie avizata cercetătoare, “propaganda este tentativa calculată de a influența pe alții, în beneficiul propriu al propagandistului, sau al cauzei sale, prin prezentarea de informație selectată în acest scop”.

Importanța studierii subiectului s-a impus încă din 1937, când s-a înființat în Statele Unite Institutul de Analiză a Propagandei care a și publicat o detaliată descriere a fenomenului. Câteva din metodele fundamentale de care se folosește propaganda sînt: **focalizarea adevărului, etichetarea, generalizarea sclipitoare, transferul, mărturia, oamenii de bine, măsluirea cărților, dezinformarea** și așa-numita **platformă a vagonului**. Toate sînt explicate de Alina Mungiu, discutate și exemplificate strălucit pe situații românești contemporane.

În cele ce urmează, îmi propun să fac public și să analizez un exemplu flagrant și foarte recent de propagandă prin tehnici combinate. Preludiul acțiunii trebuie identificat în revista 22 care, conform obiceiului săptămînal, publică în nr. 29/1995 un insert publicitar despre numărul proxim al *Adevărului literar și artistic*. Printre autorii și titlurile anunțate citim: Paul Goma, *Adresez mulțumirile mele domnului Nicolae Ceaușescu* și, respectiv, Cristian Tudor Popescu, *Gomora*. Este inutil să subliniez că

prestigiul și ținuta intelectuală a revistei 22 constituie, deja, o primă falsă garanție pentru probitatea materialelor amintite. Deci, o primă tentativă de manipulare a cititorilor.

Pe frontispiciul “Săptămînalului de cultură și atitudine” *Adevărul literar și artistic*, nr. 278/23 iulie 1995, deasupra titlului, în chenar și cu litere de o șchioapă, stă scris: *Paul Goma: Adresez mulțumirile mele cele mai sincere domnului Nicolae Ceaușescu*. Pentru cititorul neavizat, o altă falsă garanție de bună credință este chiar avalanșa de termeni pozitivi din denumirea revistei, ce pare a-și propune identificarea “adevărului”, din “literatură”, din “artă” și din “cultură” [sic!], prin intermediul “atitudinii” combative. Tot atîtea lozinci propagandistice, cum vom vedea îndată.

În sfîrșit, în paginile 6-7, centrale, ale revistei, sub mențiunea repetată “Document” (a treia falsă garanție!), este publicată nu o luare de poziție satiric-memorialistică a fostului disident - după cum ne-ar fi îndemnat titlul intervenției s-o credem - ci... un grupaj de “acte” provenite din Arhiva S.R.I., avînd serie, număr, indicații de pagină etc. (al patrulea fals indiciu de probitate!). Despre ce este vorba, concret?

Putem citi aici patru declarații date de Paul Goma în timpul arestării sale din aprilie-mai 1977; fragmentul unei note informative injurioase semnate de Alexandru Ivasiuc, care îl vizează pe același P. Goma; o notă de excludere a lui P.G. din Uniunea Scriitorilor, semnată de secretarul Ion Hobana. Fiecare text este precedat de un titlu, iar întregul grupaj este comentat în prima pagină de redactorul-șef al revistei.

Dar de ce era nevoie de atîtea indicii (mai mult sau mai puțin mascate) de onorabilitate, înainte de publicarea acestor texte? Simplu: deoarece toate, fără deosebire, se străduiesc să răstoarne imaginea, general acceptată, de oponent curajos și demn a lui Paul Goma în confruntarea cu absurditățile ceaușiste. Toate încearcă să facă din alb - negru. Întrucît faima de oponent a lui Paul Goma este rezultatul unor gesturi publice răsunătoare și al unei largi recunoașteri a presei internaționale, nu i se putea opune un șir de amintiri veninoase sau de explicații răuvoitoare. Era nevoie tot de fapte concrete, de “documente” - iar ele au fost găsite.

Înainte de a analiza situația în detaliu, voi deschide o scurtă paranteză. Cu trei ani în urmă mi-am permis să contrazic polemic un eseist (Ștefan Borbély) care punea la îndoială obiectivitatea și credibilitatea jurnalelor de detenție, pe motiv că era vorba de autori care își descriau propriile suferințe. Acest fapt, susținea criticul, relativizează adevărul propriilor mărturii și, pentru a afla realitatea, ar trebui să așteptăm publicarea unor **documente** care, doar ele, fiind **obiective**, ne vor ajuta în restabilirea adevărului despre epoca trecută. Pe atunci răspundeam la acele rezerve astfel: “în ce măsură un (să zicem) proces-verbal agramat, completat de un gardian mahmur, privind predarea-primirea unui lot de deținuți este mai... **document** decât mărturiile scrise ale deținuților înșiși?! Deci numai actele și mărturiile emanând de la torționari pot fi luate în considerare, când se va scrie istoria adevărată a anilor ‘50?”.

Ei bine, iată că astăzi avem de-a face cu mult râvnitele “documente”, dar care, toate, fără deosebire, culpabilizează victima. Putem spune, oare, că am restabilit normalitatea? Au devenit, brusc, mai credibili torționarii care emit documente (ieri - Securitatea, azi - S.R.I.), decât deținuții care își mărturisesc supliciile?

Dar lucrul cu adevărat important este că, de această dată, putem consulta și mărturiile victimei. *Audiatur et altera pars* este un principiu elementar în justiție. Era suficient ca redactorul-șef al *Adevărului literar și artistic* (săptămânal de cultură și atitudine) să răsfoiască volumul *Culoarea curcubeului*, în care Paul Goma explicase, de ani de zile, toate faptele și detaliile în discuție. Nefăcînd necesara comparație și verificare a “documentelor” și expunînd o singură perspectivă, interesată, Cristian Tudor Popescu a păcătuțit printr-o primă culpă a propagandei: **măsluirea cărților**. Potrivit Alinei Mungiu, tehnica de **măsluire a cărților (card stacking)** constă în “dispunerea de informații corecte, dar selectate, pentru a induce o concluzie greșită (...), aranjarea unor fapte astfel încît să fie unilaterale”. Repet: o banală consultare a scrierilor lui Paul Goma l-ar fi scutit pe ziaristul de la *Adevărul*... de tapajul triumfalist al celui care a descoperit apa caldă, însă mai ales l-ar fi obligat la dispunerea... echilibrată, polifonică, a informației în pagină. Dar să venim, concret, la argumente.

Citim în *Adevărul literar și artistic* documentul de excludere a lui Paul Goma din Uniunea Scriitorilor. Nu ne va fi greu să înțelegem că publicarea sa tendențioasă, astăzi, reflectă tehnica propagandistică a **platformei vagonului** (“**Band wagon**: a spune publicului că toți ceilalți membri ai comunității au aderat deja și că mai bine aderă în ultimul moment (sar pe platformă) decît să fie lăsați în urmă”). Din moment ce scriitorii au fost de acord cu excluderea, trebuie să fi existat o nemulțumire de ordin profesional, nu-i așa?

Ei bine, nu! E suficient să cităm câteva fragmente pentru a sublinia semnificația profund politică a gestului de excludere. Potrivit notei, semnate de Ion Hobana, P. Goma practică “o activitate neconformă cu îndatoririle elementare ale unui cetățean al R.S. România, denigrînd conducerea statului și partidului, organele de conducere ale Uniunii Scriitorilor și ale Consiliului Culturii și Educației Socialiste, precum și mulți scriitori. (...) Paul Goma nu vede nimic pozitiv în societatea noastră socialistă, construită cu multă trudă de poporul român, sub conducerea partidului”.

În timp ce citim, nu ne vine a crede. La cinci ani după (ceea ce s-a numit) Revoluție, cineva continuă să fie acuzat pentru faptul că a denigrat... conducerea de partid (comunist) și de stat (ceaușist)! Iar o jalnică înșăilare pentru a acuza pe un oponent al lui Ceaușescu, în 1977, mai poate trece, și azi, drept probă a vinovăției sale! Hotărît lucru, sîntem în plin suprealism.

De altfel, nici Securitatea înșăși nu punea prea mare preț pe teribilul document. Citez din *Culoarea curcubeului* un fragment de interogatoriu, cînd i se arată scriitorului foaia cu pricina: “Am citit-o. Era în regulă. Ștampilă, semnătură (a lui Hobana, evident). Reieșea din hîrtia aceea că mă exclusese mai întîi Consiliul Asociației Scriitorilor din București, apoi (nu mai țin minte, dar parcă în aceeași zi) Consiliul Uniunii Scriitorilor.

- Pare în regulă, am spus, restituindu-i-o. Numai că nu văd cît o să atîrne la proces. (...) în cazul «probei» de la Uniune, nu consiliile decid excluderile.

- Că nu le dai tu voie!

- Că nu le dă voie statutul.

- Căcat - statut! Uite-acolo, negru pe alb: ai fost exclus...

- La proces, o să spun care este părerea Securității despre statutul Uniunii Scriitorilor: căcat”.

În condițiile anilor '70, Securitatea avea suficientă autoritate pentru a-și procura orice fel de act (elogios sau denigrator), despre oricine, de la orice instituție. Halucinant este faptul că un asemenea “document” prefabricat mai poate părea valabil cuiva și astăzi!

*

Voi admite, în schimb, valoarea reală de document a notei informative semnate de Alexandru Ivasiuc. După atâtea acuzații că autorul *Păsărilor* a fost un colaborator al Securității (acuze respinse în numele pietății față de cel dispărut în condiții tragice sau prin condamnarea ca resentimentar a celui care încerca să se apere etc.), iată că este publicat, negru pe alb, un fragment al complicității romancierului cu odiosul organ. Este vorba de contribuția premeditată a unui scriitor la defăimarea și insultarea unui coleg de breaslă. E nevoie să ofer citate? Iată-le: “Paul Goma are o inteligență săracă, o ușoară ambiție și prezumție. (...) A ajuns o unealtă docilă a *Europei libere*, a lui Țepeneag și a Monicăi Lovinescu și Virgil Ierunca. E un rezultat al rămășițelor războiului rece, o personalitate supra-ambitioasă, ușor de manevrat, subtil, încăpăținat, conflictual...” etc. etc. (Îmi este penibil să citez și pasajul care se referă la mama lui P.G., dar poate fi găsit în revista cu pricina, în dreptul notei informative.)

Se știe că între cei doi scriitori relația era tensionată, de când Al. Ivasiuc blocase în editură apariția romanului *Ușa* de Paul Goma. Unii, mai indulgenți, l-ar putea înțelege pînă la un punct pe Al. Ivasiuc pentru faptul că n-a fost un admirator entuziast al lui Paul Goma: în fond, fiecare are dreptul să-și selecteze prietenii cum crede el de cuviință. Dar de aici și pînă la a scrie un text injurios, pe care să-l înmîneze cu bună știință Securității, care s-a folosit atunci și acum de el pentru a combate pe un oponent al lui Ceaușescu - e o distanță prea mare, care nu poate fi înțeleasă.

În ceea ce mă privește, nu consider că rîndurile scrise de Alexandru Ivasiuc în reprobabilă sa delatțiune îl caracterizează pe Paul Goma. Cel mult, pot să-l insulte - dar asta e deja o altă discuție. Rămîne de stabilit, însă, dacă, prin răsfrîngere, nu cumva îl caracterizează pe Al. Ivasiuc însuși. Și, mai ales, în contextul publicării în *Adevărul literar și artistic*, ele reflectă acea tactică propagandistică numită **mărturie**

(“**Testimonial**: a avea o persoană respectată sau detestată, care să afirme că o idee sau un program [sau o persoană - adaug eu] sînt bune sau rele”).

*

Grupajul de “documente” mai cuprinde patru declarații semnate de Paul Goma (din care două redactate și contrasemnate de maiorul Goran Gheorghe, în calitate de anchetator). Nu mă voi referi acum la textul în care romancierul recunoaște cinstit că a criticat în Occident lipsa de libertate din România; de asemenea, voi lăsa la o parte declarația în care scriitorul relatează cu amărăciune obstacolele pe care le-a avut de înfruntat la Uniunea Scriitorilor, în dorința de a-și publica volumele în țară sau de a găsi de lucru. Aceste texte n-ar face decît să-l avantajeze, astăzi, pe Paul Goma în ochii unui analist obiectiv și onest.

Merită o atenție deosebită, în schimb, declarația supratitrată *Disidență de lux*. La insistențele anchetatorilor, arestatul dă amănunte despre cîștigurile realizate în Occident în urma tipăririi scrierilor sale. Publicarea acestui “document” de către redacția *Adevărului...*, care i-a adăugat un titlu și un comentariu tendențios (în prima pagină), se încadrează în tehnica de **focalizare a adevărului** (“**focused truth**, sau selectarea și aranjarea informației, astfel încît să se obțină efectul dorit”). În consecință, nu se spune nici un cuvînt despre faptul că P.G. a trăit ani de zile fără un salariu stabil, împreună cu soția sa (tot fără serviciu) și copilul, fiind dat afară din toate locurile de muncă, întreținîndu-se cu toții din pensia socrului scriitorului. În schimb, sînt înșirate sume cu două sau trei zerouri, în mărci sau franci. Bani pe care, culmea, autorul nu totdeauna a reușit să și-i recupereze din Vest, după cum explică el însuși mult mai plastic în *Culoarea curcubeului*, redînd intelectuală dezolare a unui securist anchetator:

“- Bă, futu-le muma-n cur de rechini capitaliști! Bă, cum știe ei să te jupoaie - că te-a jupuit, Gomiță, te-a folosit pentru reclama lor, pentru propaganda lor împuțită, ți-a dat cinci mărcuțe, de-o țuică - și sula! Tu știi, bă, că neamțu te-a scos dator? (...) Am mai văzut fraieri la viața mea, dar ca tine... Zău că mi-am schimbat părerea despre tine. Ziceam că, dacă tot ne-ai dat dureri de cap cu cărțile alea, măcar iei niște dulari pe ele. Ai

luat ciuciu! Zău că nu te mai consider... Bistrane, pui hîrtille alea... știi tu unde... Salut!
Salut! Îi salut și pe fraierii cu cioc!”.

Într-adevăr, Bistran a pus așa de bine “hîrtille alea” încît peste aproape douăzeci de ani au fost publicate, cu mare tapaj, în *Adevărul literar și artistic*.

*

Scopul rîndurilor de față nu este de a judeca sau înfiera faimoasa frază: “Adresez mulțumirile mele cele mai sincere domnului Nicolae Ceaușescu”. Trebuie să notez, însă, că în acest caz **focalizarea adevărului** se realizează prin repetiția obsedantă și tendențioasă: formula apare tipărită, o dată, în revista 22, a doua oară pe frontispiciul *Adevărului literar și artistic*, a treia oară în vîrfurile celor două pagini de “documente”, a patra oară ca titlu (“din redacție”) al declarației din 6 mai 1977, a cincea oară - în textul propriu-zis. Dacă existau, într-adevăr, atîtea dovezi de colaboraționism al lui Paul Goma, de ce era nevoie să ni se scoată mereu ochii cu una și aceeași frază?

Îi las pe cititori să judece gravitatea frazei respective, iar eu, pentru obiectivitate, voi da cuvîntul și apărării (adică exact ceea ce n-a făcut redactorul-șef al *Adevărului...*). Autorul *Culorii curcubeului* explicase pe larg situația zilei de 6 mai 1977, cînd se găsea după cîteva crize cardiace (ca urmare a regimului de detenție și interogatorii), într-o stare de semi-conștiență (din cauza drogării repetate, prin administrarea de pastile și injecții) și după cîteva izbucniri nervoase și lacrimogene (ca reacție la presiunile psihologice la care-l supuneau anchetatorii, pentru a-l obliga să scrie o anumită “frăzuliță”): “Cum or să-mi dea ei drumul, fără să obțină ceva la mînă? **De aceea** îmi fusese mie frică, atunci cînd plînsesem pentru prima oară. Îl simțeam, ascuțit, pe Vasile hotărît să-mi smulgă «frăzulița» - așa îi zicea el. Hotărît și cu o răbdare de înger: în fața mea se adunaseră vreo cincisprezece foi de hîrtie, pe care eu scrisesem că regret că îl înjurasem pe Ceaușescu, trebuia să-l fac de rîs în termeni politicoși - toate «deocamdată nefolosibile» - fiindcă nu conțineau frăzulița.

El zicea: «Nu-i bună nici asta, deocamdată nu e folosibilă, o punem deoparte, să încercăm alta, mai bună, care să conțină și frăzulița» și mi-o citea de două-trei-patru ori și eu ziceam «Bine» și scriam exact ce mai scrisesem, și «Grenadă» o lua de la cap și la

un moment dat m-a oprit din scris și a zis «Acum introdu frățulica» și mi-a pus petecul de hîrtie în față și eu am scris: «Și acum introduc frățulica pe care domnul colonel...», dar Vasile m-a înjurat de mamă. Și iar am luat-o de la cap”.

Cam acesta a fost contextul scrierii frazei cu pricina. Și, trebuie să recunoaștem, cu totul diferit a fost ea prezentată publicului larg, acum, după douăzeci de ani. Un motiv în plus ca să mă îndoiesc de **adevărul** pe care ar vrea să mi-l înfățișeze acest “săptămînal de atitudine”. Dar să judece fiecare, singur, de partea cui se află adevărul...

*

Poate că unii cititori de bună credință se vor întreba: de ce s-a iscat această furtună din senin? Ce mai contează, astăzi, ce și cum a scris Paul Goma, într-o anumită anchetă la Securitate? Răspunsul e foarte simplu: toți ceilalți disidenți care și-ar fi putut spune părerea, după ‘89, despre guvernarea țării au fost mînjiți și calomniați metodic. Nici unul n-a scăpat: Doina Cornea, Mircea Dinescu, Ana Blandiana, Dan Petrescu, Dumitru Mazilu etc. Paul Goma a fost “uitat” pînă acum din două motive: 1) Nu dădea semne că ar vrea să se întoarcă în țară pentru a se implica activ în viața politică românească; 2) De acolo, de la Paris, critica uneori atît de virulent și feroce opoziția și pe liderii ei, încît putea să ofere, cu totul involuntar și indirect, un avantaj puterii actuale.

Ei, dar aceste două “atuuri” ale lui Paul Goma au dispărut în clipa în care, pe de-o parte, i-a adresat o distrugătoare scrisoare deschisă “tovarășului Ion Iliescu”, argumentîndu-i detaliat acestuia impostura în care se găsește și cînd, pe de altă parte, și-a anunțat public intenția de a candida la Președinția României. Venise momentul să se înceapă discreditarea propagandistică și a lui Paul Goma, cu sprijinul activ al S.R.I.-ului, **echidistanta** noastră poliție politică. (O mică întrebare: ce temei mai putem pune pe obiectivitatea faimoaselor documente secrete ale Securității, astăzi preluate de S.R.I., cînd, iată, ele sînt manevrate pentru a dovedi cele mai absurde lucruri: faptul că un celebru anticomunist și oponent al lui Ceaușescu ar fi fost, vezi Doamne, un admirator al fostului dictator?!)

Din păcate, conștiința publică nu mai ține minte cine a lansat pentru prima oară, în alegerile anterioare, zvonul aberant că Emil Constantinescu a fost procuror, sau că a

divorțat, sau că și-a înșelat nevasta etc. etc. În schimb, ne consolăm cu ideea că îl cunoaștem pe cel care, sub semnătură, a afirmat pentru întâia dată despre anticomunistul Paul Goma că a fost un lingău al “cizmelor lui Ceaușescu”. Acest **scriitor** se numește Cristian Tudor Popescu.

Dacă Virgil Ierunca și-ar scrie un nou volum din *Antologia rușinii*, ar trebui să înceapă, de astă dată, de la litera P. Nu degeaba recunoaște redactorul-șef al *Adevărului literar și artistic* că, în aprilie 1990, după ce publicase un articol împotriva disidenților, întâlnindu-se cu foști amici ai săi, “în ochii multora citeam dorința acută de a mă scuipa”. Vor fi ghicit ei câte ceva, acei amici, încă de acum cinci ani.

*

Ne apropiem cu pași repezi de alegerile din 1996. Apar marile manevre de intoxicare în presă. Debutul furtunos tocmai s-a realizat. Va trebui să ne așteptăm probabil în continuare la alte “dezvăluiri”, și mai aberante și grosolane. Cine va fi următorul pe listă?

(*România literară*, nr. 33/1995, p. 8-9; *Micro Magazi*, California; *Lumea liberă românească*, New York, S.U.A.)

P.S. 1. În nr. 280/6 august 1995 al *Adevărului literar și artistic*, alți doi membri ai redacției se prind în aria calomniei. Deși “documentele” publicate anterior de revistă erau, preponderent, **declarații** smulse de la un anchetat care a fost bătut și drogat de anchetatori, iată că, brusc, aceste acte sînt interpretate ca... **scrisori, redactate cu deliberare** (?!). Notoriul ex-cenzor C. Stănescu, “răspunzîndu-i” pe prima pagină lui Val Condurache (care se delimita de manevra grosolană a *Adevărului...*), scrie: “de ce oare nu și-a publicat dl. Paul Goma în masivul volum de *Scrisori întredeschise* și cele două scrisori care i-au dat atîta bătaie de cap polemistului de la *Monitorul ieșean*?”. Simplu: deoarece P.G. n-a scris, în viața lui, astfel de **scrisori**!

Constantin Coroiu, recenzînd (în felul său... original) un volum de critică, se întrerupe la un moment dat pentru a ne spune că “Epistolele calde, vibrante, către «domnul Nicolae Ceaușescu» semnate de Paul Goma și publicate recent în *Adevărul*

literar și artistic nu ne duc, nici într-un caz, cu gândul la valori morale”. De unde “epistole calde și vibrante”, stimabile, când vorbim despre anchete brutale și declarații smulse de Securitate?! Hotărît lucru, gazetarii *Adevărului*... nu-și citesc nici propria revistă cu atenție - atunci când fac pe naivii. Dar, în acest caz, pînă și naivitatea este jucată, pentru a masca **dezinformarea**. Alina Mungiu ne descrie dezinformarea ca fiind “propagarea conștientă și deliberată a faptelor și opiniilor eronate”. Adică tocmai ceea ce înfăptuiește *in corpore* redacția *Adevărului literar și artistic*, într-o frățească solidaritate în abjecție.

Probabil că ordinele venite de sus vor fi fost extrem de drastice, avînd în vedere că se mînjesc atîția trepăduși pe rînd: Cătălin Țîrlea, Cristian Tudor Popescu, C. Stănescu, Constantin Coroiu. Aceștia, și toți cei care le vor urma, să nu mai mizeze pe indulgența noastră: nu-i vom uita.

(*România literară*, nr. 34/1995, p. 12)

P.S. 2. “Habar n-ai tu...” (și melodia continuă astfel: “cum te alint / în gândul meu / și cum mă mint, / mă mint mereu, / că mă iubești și tu...”).

Se vede cu ochiul liber că le-am căzut cu tronc propagandiștilor de la *Adevărul literar și artistic*. După ce mi-am luat oboseala să demontez una din calomnioasele lor campanii de presă (iar textele mele au apărut în *Timpul* de la Iași, în *România literară* de la București, în *Lumea liberă românească* de la New York și în *Micro Magazin* din California, S.U.A.), am început să aflu o mulțime de lucruri noi despre mine însumi din coloanele *Adevăratei Scînteii a Tineretului Literar și Artistic*. De pildă, că sînt un “avocat local al lui Goma”, un “anonim” și un iresponsabil (nr. 286), un autor de “notițe polemice” și “demn urmaș în ale procuraturii” (? - nr. 289), un “publicist itinerant”, “foarte prezent cu note și notițe în revistele din provincie” (nr. 290) etc.

Dar imensele hohote de rîs mi le-a stîrnit mai ales următoarea frază: “Să vedem pe unde l-om mai întîlni săptămîna viitoare pe acest publicist itinerant care bîntuie prin subsolurile revistelor din provincie...”. Gura păcătosului adevăr grăiește! Căci abia ce a trecut săptămîna și faimosul “Interim” m-a putut reîntîlni în *România literară* analizînd o nouă prestație publică (vezi, mai jos, eseul *Trei sofisme*) a celebrului redactor-șef C.T. Popescu al teribilei gazete ultracentrale și progresiste.

Bietul *Adevăr...* nu mai face față nici măcar pe post de Mafalda! Redactorii săi ar trebui lăsați la vatră (sau reciclați, cu umorul lor nebun: la *Academia Cațavencu!*). După ce vor face cursuri intensive de scris-citit-vorbit-gîndit în limba maternă, poate mai stăm de vorbă. Pînă atunci: *ne supra crepidam...*

ÎNTREBĂRI

1. Cîți sînt scriitorii români contemporani pe care să nu-i fi “înjurat” Paul Goma? Dar, pe de altă parte, cîți scriitori români l-au sprijinit pe Paul Goma în acțiunea sa din 1977? E adevărat că n-au fost mai mulți de doi (I. Negoïtescu și Ion Vianu)? Cîți intelectuali români n-au afirmat, fără a-i fi citit cărțile, că Paul Goma n-are talent - răspîndind astfel un zvon lansat de Securitate?

[Pentru detalii vezi *Evenimentul zilei* care publică la 13 sept. 1995 un grupaj de documente și instrucțiuni ale Securității. De exemplu, într-un *Plan de măsuri pentru neutralizarea activității ostile țării noastre desfășurate de Eugen Ionescu* [sic!!], sînt înșirate persoanele trimise de Securitate la marele dramaturg pentru a-l convinge de “lipsa de valoare literară” a cărților scrise de trei scriitori anticomuniști; printre ei, primul enumerat este P.G.: “**Radu Beligan**, directorul Teatrului Național, (...) va fi îndrumat să-i vorbească (lui E. Ionescu) despre valoarea literară a scriitorilor Paul Goma, Dumitru Țepeneag și Virgil Tănase. (...) De asemenea, persoane ca **B. Elvin**, **Aderca Marcel**, **Radu Popescu** și **Gelu Ionescu** (...) îi vor demonstra incapacitatea celor amintiți de a crea opere interesante, motiv pentru care se dedau la alte acțiuni, pentru cîștigarea unei popularități ieftine, dar din care să profite cît mai mult din punct de vedere material. Regizorii **Leacu Gheorghe**, din Timișoara, **Lucian Giurchescu** și **Moisescu Victor** (...) îi vor demonstra (lui E. Ionescu) lipsa de valoare literar-artistică a lucrărilor scrise de Paul Goma, Dumitru Țepeneag și Virgil Tănase” etc.]

2. Câți cunosc biografia lui Paul Goma, constituită dintr-un șir de refugieri succesive, tot mai spre Occident, din fața năvalei rușilor și a urmașilor lor, securiștii români? Sînt mulți cei care, deși și-au văzut părinții arestați, au îndrăznit, totuși, să se pronunțe în favoarea Revoluției Maghiare din 1956? Câți sînt cei care, după ce au făcut ani grei de închisoare și domiciliu obligatoriu, au continuat să scrie, practicînd totodată cele mai bizare ocupații: “fotograf ambulant, trompetist de sîmbătă seara, dezgropător de puieti la o pepinieră, descărcător-încărcător de cereale la un siloz, muncitor (necalificat) la secția de forjă a uzinei *Rulmentul* din Brașov, merceolog la *Agrosem*, în Făgăraș” etc.? Care sînt autorii a căror publicare a continuat să fie blocată chiar și după “dezghețul” din anii ‘60? Câți scriitori au fost turnați la Securitate în infame note informative de prietenul lor cel mai bun și fost coleg de pușcărie - cunoscut literat român studiat în manualele școlare? Câți romancieri de la noi și-au trimis manuscrisele în Occident, fără aprobare de la stăpînire, fiind publicați de editurile Suhrkamp, Gallimard, Seuil, Elsevier, Hachette, Thule, Albin Michel, Juliard, Readers International? Dar neputînd să publice în propria țară?

Câți scriitori i-au adresat, din România, scrisori deschise lui Nicolae Ceaușescu înainte de 1989, punînd în cauză întregul sistem comunist?

Câți intelectuali au fost, în anii ‘70, arestați, insultați, bătuți de securiști, drogați cu aconitină (pentru a fi transformați în legume), anchetați cu cruzime, constrînși să semneze false declarații autoculpabilizatoare (pe care să le publice S.R.I.-ul, tendențios, după douăzeci de ani, în *Adevărul literar și artistic*)?

3. Știe cineva că, pînă acum, Paul Goma are 36 (treizeci și șase) de cărți scrise, din care a publicat, după 1989, abia vreo cincisprezece? A observat cineva că, în ultimele trei luni, lui Paul Goma i-au apărut în țară nu mai puțin de cinci cărți (*Scrisori întredeschise, Justa, Amnezia la români II, În cerc, Adameva*)? S-a gîndit cineva la paradoxurile care însoțesc opera lui Paul Goma?: 1) Cu toate că n-a fost publicat înainte de ‘89, a fost repudiat, din auzite, de... diverși “specialiști”; 2) Chiar dacă nimeni nu o spune cu voce tare, textele semnate de Paul Goma provoacă, în saloanele “subțiri”, ale *high life*-ului literar, nejustificate strîmbături condescendente și penibile zîmbete în doi peri; 3) Deși cartea cea mai răsunătoare, în Occident, a fost *Ostinato* - romanul respectiv e departe de a fi o reușită literară (cu toate că a primit chiar și Premiul Uniunii

Scriitorilor); 4) În ciuda faptului că Paul Goma este un important stilist al cuvântului românesc, aproape toate comentariile literare insistă pe curajul autorului și prea puțin pe virtuțile - reale - ale cărților sale; 5) Cele trei adevărate capodopere ale lui Goma - *Din calidor*, *Patimile după Pitești*, *Culoarea curcubeului* - au avut parte doar (cu două-trei excepții entuziaste) de neutre recenzii de întâmpinare.

Deci: poate cineva să afirme, cu mâna pe inimă, că scrierile lui Paul Goma și-au ocupat locul meritat în literatura română contemporană?

4. Întrebările pe care le-ați citit pînă acum - și care, oricum, trebuiau puse pe hîrtie - au ca pretext un moment aniversar: Paul Goma a împlinit 60 de ani. Este vîrsta la care, de obicei, se trage linia și se face o primă socoteală. Scriitorii încep să se gîndească la opera de senectute. Nu este acesta și cazul autorului născut în Basarabia, întemnițat în România și exilat la Paris. El pare, astăzi, mai hotărît ca oricînd să înfrunte, la fel de activ, anii care vin.

Paul Goma, ca simbol, este un reproș permanent și sîcîitor pentru pasivitatea noastră, pentru comoditatea și predispoziția noastră la compromisuri. Dar, totodată, prezența lui printre noi ne îndeamnă să fim mai buni, mai onești și, în primul rînd, mai intransigenți din punct de vedere moral. Este un model spiritual de care avem nevoie. La mulți ani, Paul Goma!

(*Timpul*, nr. 10/1995, p. 2; *Micro Magazin*, California; *Lumea liberă românească*, New York, S.U.A.)

III. DESPRE ERORI ȘI MORMINTE

ELOGIUL POLEMICII

Titulara cronicii săptămânale din *România literară*, Ioana Pârvulescu, semnează în numărul 18/1994 un articol de direcție, *Tristețea criticii literare*, care nu poate fi tratat cu indiferență, date fiind importanța temei abordate și amploarea argumentației. Nu m-aș pronunța polemic în legătură cu articolul amintit dacă ar fi vorba de exprimarea unui program critic propriu însă, în cazul de față, aveam de-a face cu o luare de poziție cu caracter generalizant. Perspectiva din care mă voi înscrie în dialog este tot a criticului tânăr, “aflat la început de drum”.

Am fost nedumerit, încă din start, de angoasa crizei de autoritate, de care eu unul am fost scutit, dar pe care o mărturisește colega mea bucureșteancă. E firesc ca unui critic tânăr să-i lipsească, în primul rînd, autoritatea în ochii confrăților. Este vorba de o coordonată obiectivă, care se obține treptat și ai nevoie, într-adevăr, “de **timp**, răbdare și constantă exercitare a meseriei”, dar mai ales de cultură, inteligență și talent. Sînt de acord, apoi, că nejustificata și excesiva agresivitate a scrisului poate crea falși idoli, nefiind calea cea mai recomandabilă pentru un începător. Dar de aici și pînă la a construi un întreg discurs împotriva principiului de “critică dură” este o distanța pe care eu nu o pot parcurge. Consider că deja premisele istorico-literare au fost fals determinate, fapt pentru care întreaga argumentație lasă de dorit, după cum sper să reiasă, pe puncte, în continuare.

1. “Critica dură” nu e un simplu reflex social, o replică violentă la cenzura anilor de comunism. Ea reprezintă o trăsătură constantă a criticii literare și poate fi regăsită, fără dificultate, de la Titu Maiorescu începînd (căci ce altceva era formidabilul *În lături!*?). De aceea, eu nu văd în *Nu* de Eugen Ionescu un simplu act teribilist, merit să-i asigure autorului “pașaportul pentru recunoașterea universală” (cum prea sever consideră I.P.), ci un moment organic și necesar de evoluție a unei anumite direcții a criticii noastre literare.

2. Obstacolele puse de comunism în calea “criticii dure” n-au dus numai la crearea de false valori, ci și la **falsificarea adevăratelor valori**, prin provocarea unor discursuri plate, omagiale, circumstanțiale, la diverse aniversări, atunci cînd șuvoiul de articole comandate ajungea să estompeze calitatea reală a autorului (să ne amintim de ritualicele numere anuale - cu arome de mirt și tămîie - dedicate lui Eminescu).

3. Paradoxul “criticii dure” este că, în absența ei, proliferază nonvalorile, dar prezența ei nu “distruge adevăratele valori” (cum se teme Ioana Pârvulescu). Cel mult,

poate genera deformări de moment în percepția unui autor sau a altuia, dar aceste eventuale “devieri” sînt totdeauna corectate de trecerea vremii. Din fericire, **adevăratele valori estetice n-au a se teme de nici un fel de critică.**

4. Este o eroare să nu facem distincția, în cadrul celor ce promovează “critica dură”, pe de o parte, între zgomotul de suprafață al celor care urmăresc doar succesul ieftin și rapida afirmare personală și, pe de altă parte, cei care fac din actul îndoielii și al circumspecției un stil de gîndire și o metodă de lucru. Și, cu siguranță, este o mare nedreptate să aruncăm acuza de frivolitate și discreditul asupra întregii categorii.

5. Nu știu dacă “e mai ușor să scrii bine, cînd ești ironic sau răutăcios, decît cînd ești admirativ”. În orice caz, însă, identificarea și explicitarea contradicțiilor de profunzime și a viciilor ascunse ale unei opere literare nu sînt mai facile, ca metodă critică, decît admirația ca program și entuziasmul ca scop în viață.

6. **Arta judecării** implică, într-adevăr, “armonie, gust, simțire, atenție, gîndire, eleganță, nu verdicte facile”. Dar, înaintea tuturor acestor trăsături, ea trebuie să aibă la temelie **obiectivitatea** privirii critice, care se caracterizează prin corecta cîntărire a calităților și defectelor, urmată de onestitatea afirmării propriei concluzii.

7. Dacă tot ne întoarcem la dicționar pentru a ne lămuri conceptele, de ce să nu transcriem toate accepțiunile verbului **a critica** (vezi DEX): a) “A dezvălui lipsurile, greșelile, defectele unor persoane, ale unei opere, ale unor stări de lucru”; b) “A aprecia valoarea etică, artistică etc. a unei opere”; c) “A arăta cu răutate (sau cu exagerare) părțile slabe ale unui lucru sau ale unei persoane; a comenta în chip răutăcios, născocind lipsuri și greșeli; a bîrfi”. Sîntem obligați să notăm că, din cele trei nuanțe reținute de dicționar, două sînt... corozive și ofensive (a dezvălui lipsuri; a arăta părțile slabe), iar una este mai degrabă vagă în ceea ce privește mijloacele de realizare (a aprecia valoarea unei opere). Și atunci, ce ne îndreptățește să deducem, cum face Ioana Pârvulescu, pe baza dicționarului, că “a critica” înseamnă “a admira”?

8. Cu totul dezarmant este argumentul potrivit căruia “critica dură”, fiind distrugătoare și atrăgînd cititorii, îl determină pe public să se îndepărteze de la critica... subtilă, admirativă. Aici am trei întrebări: Dorința criticilor este de a fugi de cititori sau, dimpotrivă, de a le atrage atenția, de a-i captiva? Unde stă scris că polemica de idei poate fi doar frivolă și superficială, încadrabilă exclusiv într-un “ziar bulevardier”? De unde

această falsă ierarhie: critică admirativă, rafinată, eterică și nobilă vs. critică polemică, dubioasă, josnică și plebee?

9. Nu cred că “viața culturală românească are azi o dimensiune în minus față de cea occidentală: capacitatea de a admira”. Dimpotrivă, abia recunoscînd deschis importanța criticii lipsite de complezență, cultura noastră își va dovedi sincronismul (ca să folosesc termenul lui E. Lovinescu, de la care se revendică și preopinanta mea) cu realitatea occidentală. Căci acolo, de exemplu, Giovanni Papini putea să publice un volum intitulat *Stronature* (greu traductibil prin... “*Înjurături*” literare), iar ulterior putea să-și aducă aminte cu entuziasm: “Quanti libri abbiamo stroncato, quante idee abbiamo riscoperto, quante glorie abbiamo stritolato, quanti sistemi abbiamo smontato...” (“Cîte cărți am înjurat, cîte idei am redescoperit, cîte glorii am desființat, cîte sisteme am demontat...”).

10. Cel mai revoltător argument în pledoaria Ioanei Pârvulescu este acela referitor la “modul diferit de abordare” a textului de către criticul literar. Ofer întregul citat, ca să nu existe nici un fel de dubii. “Dacă nu are rost și e ridicol să scrii despre un debutant oarecare ca despre cine știe ce geniu, e la fel de fără rost și mult mai **trist** să scrii despre un scriitor de verificată valoare ca despre un debutant obscur”. **Tristetea** criticii literare, care s-a manifestat din plin în vremea comunistă, era că se scria despre **autori** și nu despre **cărți**; critica trebuia să confirme la nesfârșit aceleași persoane, făcînd o vinovată abstracție de înseși textele publicate. “Un scriitor de verificată valoare” nu putea fi amendat pentru o carte proastă (din motive de oportunitate politică, de cenzură, de răfuieți în cadrul clanului etc.). Așa se creau “aureole autentice”, ivite din imobilism în receptare sau din lipsă de curaj critic. Speram ca, după 1989, discuția despre literatură să se poarte în jurul **textelor** literare și nu punîndu-se în cumpănă dacă autorul este “un debutant oarecare” sau un... purtător de “aureolă autentică”!

11. Nu de nume mari duce lipsă așa-numita “critică dură”, dacă trebuie să-și legitimizeze dreptul de existență în cetate. De la Maiorescu însuși, prin Eugen Ionescu și pînă în zilele noastre, s-a resimțit clar stringența judecății de valoare limpezi și a atitudinii ferme, cu toată asumarea riscurilor polemicii. Critica admirativă și simpatetică a lui Alexandru Paleologu nu exclude din cîmpul cultural nume (tot prestigioase) ca Alexandru George, Mircea Iorgulescu, Gheorghe Grigurcu.

12. De altminteri, întreaga discuție a deviat într-o direcție neconcludentă prin simplul fapt că spiritul critic este realmente elastic, își subsumează atât procesul **admirației** cât și procesul **contestației**. Cele două atitudini se află pe picior de egalitate, se completează reciproc și ar trebui să coexiste în arsenalul oricărui critic literar, urmînd a fi actualizate în funcție de situație. După un prim moment, al judecății critice, trebuie să urmeze evaluarea critică, exprimată pozitiv (prin laudă), sau negativ (prin rezerve). Optarea, din principiu, pentru un singur tip de evaluare, prin eludarea obiectului de studiu, îl privează pe critic de o minimă credibilitate. În ultimă instanță, valoarea unui critic literar se reflectă și în disponibilitatea pendulării sale între diverse grade de apreciere sau contestare.

Dacă am formulat aceste cîteva obiecții (la care se pot adăuga și altele), în legătură cu un anumit articol, am făcut-o mai mult folosindu-mă de un prilej decît examinînd un caz izolat. Căci, din păcate, tot mai mult se răspîndește la noi ciudata impresie (probabil ca reacție la bătărăniile unui C.V. Tudor) că tot ceea ce este exprimat pe cale polemică sau pe un ton mai răstit și iritat dovedește lipsa de argumente și absența de bună creștere. Dar nu totdeauna “tonul face muzica” și nu orice propensiune polemică este dezonorantă *ipso facto*. Mai clar vorbind, importante într-o polemică sînt ideile exprimate, și nu numai tonul adoptat.

În comunism, judecat global, nu existau polemici decît cu voie de la poliție și nu existau oponenți decît la spitalul de nebuni. În rest, exista o frumoasă hibernare. Polemicile ne-au trezit din hibernarea totalitară.

(*România literară*, nr. 23/1994, p. 10)

P.S. Pe o coloană alăturată, Ioana Pârvulescu mă gratulează cu un răspuns în doi peri, ironic-persiflator (încă din titlu: *Unde dai și unde crapă...*) și condescendent-didascalic. Potrivit lui I.P., articolul meu, în care o combăteam în douăsprezece puncte, dovedește o “lectură grăbită, superficială și vulgarizatoare”. (Pesemne dacă nu eram atât de grăbit găseam vreo douăzeci și patru...) Din ce cauză? Deoarece răspunsul meu era construit ca **elogiu al polemicii**, în timp ce articolul **de atitudine** al preopinentei mele nu fusese îndreptat împotriva polemicii, ci a “criticii dure”. Întreaga mea pledoarie ar fi, deci, în afara obiectului, atingînd alte ținte, imagine. De parcă nu polemica ar fi

principala cale de expresie a “criticii dure” și de parcă m-aș fi referit doar la “calitățile literare ale polemicii”, și nu la finalitățile sale tămăduitoare și de asanare, pe care le relativiza I.P. în articolul ei anterior.

Întrucât se bazează “pe atenția și inteligența cititorilor *României literare*”, I.P. nu răspunde la observațiile mele (nici măcar la ciudățenia că reușește să citeze parțial și să interpreteze greșit chiar sensul unui cuvânt din DEX!). În schimb, mă acuză... de a nu fi intuit o sinecdocă în textul d-sale: când scrie despre un **debutant**, I.P. se referă, de fapt, la **opera unui debutant**. Așa să fie! Rescriu, deci, fraza cu pricina, adăugându-i noile precizări: “Dacă nu are rost și e ridicol să scrii despre [opera unui] debutant oarecare ca despre cine știe ce geniu, e la fel de fără rost și mult mai **trist** să scrii despre [opera unui] scriitor de verificată valoare ca despre un debutant obscur”.

Să examinăm, o clipă, fraza de mai sus. Oricum am întoarce-o, sensul tot acesta este: opera unui debutant oarecare [sic!] nu poate fi apreciată ca genială, dar este **trist** să scrii despre ultima creație a unui mare scriitor ca despre o carte proastă. În baza acestei logici, de exemplu, *Moromeții I*, aparținând, nu-i așa, unui romancier debutant, nu poate fi o carte lăudată, în schimb, de exemplu, *Risipitorii* sau *Cel mai iubit dintre pământeni* sînt scrise, deja, de un autor “de verificată valoare”, deci e **trist** să fie apreciate, eventual, negativ!

Partea mai interesantă abia de acum urmează: realizînd, în urma observației primite, eroarea de raționament, Ioana Pârvulescu virează scurt, acuză o sinecdocă neînțeleasă și își încheie replica pe un ton magistral, trăgîndu-l de urechi pe sărmanul preopinent. *Quod erat demonstrandum*. Vai de ea, biata demonstrație...

DREPTUL DE MĂRTURIE

Urmăresc de cîtva timp cu interes activitatea publicistică a lui Ștefan Borbély, prezența periodică a d-sale în reviste prestigioase cum sînt *România literară*,

Contrapunct, Apostrof etc. M-a impresionat plăcut spiritul critic accentuat al studiilor d-sale, care, fie că au ca obiect literatura română sau cea străină, fie că sînt expresia unor cercetări comparatiste, se remarcă prin profunzime, seriozitate și cumpătare. De aceea, am fost cel puțin dezamăgit citind articolul *Sine ira*, publicat de Ștefan Borbély într-un remarcabil număr dublu (3-4/1992) al *Apostrofului*. Plec de la concepția că ideile oricui, exprimate în scris, au dreptul la circulația publică, însă fără să interzică apariția unor contraargumente explicite. Unii (cei mai buni) profesori pe care i-am avut mi-au repetat nu o dată că a comenta opiniile cuiva este dovada sigură a respectului pe care-l porți preopinentului, prin faptul că îi acorzi atenția și interesul tău.

Pe de altă parte, afirmațiile din articolul *Sine ira* - publicat la pagina *Cronicii literare* (oare de ce?) - sînt de o gravitate și importanță care nu trebuie scăpate din vedere. Începînd prin a-și mărturisi reticențele în ce privește subiectul abordat - literatura concentraționară care a apărut în ultimii doi ani - Ștefan Borbély argumentează într-un mod care trezește nedumerirea: “Este un exclusivism aberant poate, dar în realitate despre aceste jurnale n-ar trebui să scrie decît aceia care au trecut prin experiențe aidoma”. Dacă e adevărat că **experiențele închisorii**, ca atare, pot fi descrise cu mai multă acuitate de cineva care le-a trăit direct (dar să nu excludem nici posibilitatea unor opere de ficțiune, bazate pe documentări migăloase ale scriitorului care n-a trecut neapărat prin pușcărie!), mă despart net de concepția care interzice comentarea (posibilă din mai multe perspective: literară, psihanalitică, istorică, morală etc. etc.) a textelor care depun mărturie despre schilodirea condiției umane. Îmi amintesc că și Mircea Iorgulescu se întreba nu de mult, pe bună dreptate, dacă e nevoie să fi trecut pe la Auschwitz ca să scrii despre ororile nazismului. Faptul că, în cazul de față, e vorba de orori comuniste, mai apropiate în timp, cu care mulți au fost contemporani, nu schimbă fondul problemei.

În continuare, Ștefan Borbély propune o amendabilă tipologie “în funcție de reacția la traumele pricinuite de universul concentraționar”. Două sînt modelele luate în discuție: Goma, ca prototip al reacției viscerale, de intransigență, și Steinhardt, ca reprezentant al erudiției concesive. Discuția ar putea fi prelungită și nuanțată suplimentar, însă mă limitez la a contesta faptul că “Goma e un sangvinar nimerit într-un univers gregar”, un “impulsiv, saturat de concret, violent, surescitat”; un studiu mai extins, în care m-am străduit să dovedesc exact contrariul, va apărea (sper) într-unul din numerele

proxime ale *Vetrei* din Tîrgu Mureș (vezi supra: *Un spontan bine temperat*). Iar afirmația conform căreia tipul de reacție propus de Steinhardt promovează “filtrajul concesiv al victimei: capacitatea acesteia de a relativiza orice situație extremă, de a disciplina excesivul prin milă și înțelegere” dovedește lipsa de aderență a criticului la principala contradicție (benefică) din *Jurnalul fericirii*. Este adevărat că N. Steinhardt își asumă ideile creștine privind problemele existențiale, dar, în clipa în care însăși moralitatea deținutului este periclitată, el refuză un iluzoriu refugiu în concesie, nu mai întinde și celălalt obraz pentru a fi pălmuit, ci pune la punct o întreagă strategie de înfruntare a anchetatorului: “de data asta l-am luat de la început pe NU în brațe și-l țin strîns, bărbătește. Mint liniștit”; “Mai presus de orice să se evite sinceritatea! Ca de foc, ca de ciumă, ca de sirene, să se ferească anchetatul de sinceritate. (...) Să mintă cît de mult, întotdeauna, din principiu. Intercalarea adevărului (chiar inocent) rupe cursivitatea minciunii (o spune Proust). Idealul ar fi ca adevărul să fie rostit numai acolo unde e de neînălțurat: anul nașterii, domiciliul, numele părinților”. Aceste fraze din *Jurnalul fericirii* nu prea denotă un “filtraj concesiv al victimei”!

Șt. Borbély mai subliniază realitatea că “toate aceste jurnale au fost elaborate **după** ieșirea din starea de detenție; ele aparțin, deci, mai puțin concretului în sordida sa proximitate, și mai mult unor exerciții de memorie”. Observația ține de domeniul bunului simț: aberant ar fi fost dacă tortionarii ar fi pus la îndemîna victimelor toate condițiile de confort pentru a-și consemna pe hîrtie, pe zi ce trece, progresia torturilor. Dar de aici și pînă la a condamna “filtrajul subiectiv al autorilor [care] a funcționat întotdeauna selectiv, și nu fără drămuiri”, punîndu-se în cauză însăși obiectivitatea semnatarilor de jurnale de detenție, înseamnă a face o senină abstracție de ceea ce se știe deja de la G. Călinescu: “O istorie nu e istorie decît cînd revelă un program logic. (...) Misiunea istoricului constă în a descoperi în enormul rîu al vieții niște puncte fixe care să constituie un sistem de valori permanente” (*Istoria ca știință inefabilă și sinteză epică*). Fotografiera unei realități expurgate de orice impresie personală a autorului ține de utopie (chiar și o fotografie exprimă, de cele mai multe ori, punctul de vedere al fotografului!). Problema reală care poate fi discutată a fost deja exprimată tot de G. Călinescu: “În afară de autenticitate și onestitate, noțiunea obiectivității n-are nici un sens. Orice interpretare istorică este în chip necesar «subiectivă»”.

Contravine realității opinia lui Șt. Borbély potrivit căreia “majoritatea acestor texte redau expresia subiectivă a unor experimente parțiale. Este în firea lucrurilor să fie așa și nu altfel: detenția într-o singură închisoare, sau cel mult în două, izolarea de exterior parțializează fatal relatările”. Dar este cunoscut faptul că puțini deținuți au rămas doar într-o singură închisoare, de-a lungul întregii detenții, ei fiind periodic mutați, pentru a nu se închea grupuri prea omogene, pentru a se provoca stări de disconfort, pentru a se alterna diferite metode de schingiuire etc. Chiar în același număr din *Apostrof*, la numai câteva pagini distanță, Banu Rădulescu își amintește că în șase ani de pușcărie a schimbat șapte locuri de detenție! Circulația deținuților a prilejuit și circulația de informații în interiorul Gulagului, a înlesnit posibilitățile de comparație și de creare a unei imagini de ansamblu, chiar și după gratii.

Pe de altă parte, din jurnalele de închisoare pe care le-am citit n-am reținut vreun fragment în care autorii să încerce să-și impună propriile suplicii ca pe un șablon general valabil pentru acele vremuri. Dacă cititorul realizează, totuși, un asemenea proces deductiv, este pe deplin îndreptățit s-o facă, și nu condamnând mărturiile despre pușcărie vom îmbunătăți retroactiv o imagine istorică.

Mi se pare că Ștefan Borbély inversează pe neobservate datele discuției atunci când ajunge să afirme că experiența pușcăriei a reprezentat un fenomen marginal pentru anii ‘50, “extrapolarea lui fiind o eroare de metodă”; dimpotrivă, **acest** tip de suplicii reprezenta prim-planul, puțini cetățeni simpli putând afirma în primii ani de dictatură a proletariatului că nu aveau măcar o rudă sau un prieten după gratii. Iar când criticul îi compătimizește pe istoricii și analiștii care nu vor mai găsi “fenomene atipice definitorii ale perioadei”, deoarece literatura concentraționară riscă, chipurile, să monopolizeze pe nedrept atenția contemporanilor, el poate fi contracarat cu cel puțin două observații:

a) În ce măsură niște **fenomene atipice** pot fi **definitorii pentru o perioadă istorică**?

b) De ce încearcă să nege evidențele, dând la o parte tocmai **fenomenele tipice**, în favoarea unor accidente izolate pe care nici măcar nu le numește?

Însă cu totul inacceptabilă mi se pare următoarea afirmație: “Dacă aș fi istoric (...) aș fi îndrituit să cred că funcționează aici o subtilă diversiune, care întârzie accesul la documente prin extrapolarea emotivă a oralității”. Iată că tot victimele ajung să fie

acuzate pentru curajul pe care-l au de a reveni asupra memoriei propriilor suplicii! Sînt acuzate **de diversiune** - deci de faptul că ar urmări **cu premeditare** să obțină unele avantaje din provocarea unei tulburări a percepției istorice (?!), de parcă “documentele orale” ar împiedica cercetările propriu-zise, cînd de fapt ele nu fac decît să le stimuleze!

Logica tortuoasă a lui Ștefan Borbély poate fi surprinză cel mai fidel în următoarea afirmație: noua istorie a anilor ‘50 “ar fi mai eficientă dacă ar fi chemată să completeze un corp de documente care ne lipsește (...), nu exclud nici posibilitatea ca aceste documente să fie fade, extrem de laconice, generalizatoare și funcționărești, în spiritul timpului, dar absența lor e impardonabilă”. Cred că ar fi cazul să ne înțelegem, în sfîrșit, în privința terminologiei: în ce măsură un (să zicem) proces-verbal agramat, completat de un gardian mahmur, privind predarea-primirea unui lot de deținuți este mai... **document** decît mărturiile scrise ale deținuților înșiși?! Deci numai actele și mărturiile emanînd de la torționari pot fi luate în considerare, cînd se va scrie istoria adevărată a anilor ‘50?! Și dacă torționarii nu mai au nici un interes să-și amintească, sau susțin că ei nu știau nimic - cazul regretatului Nicolski? (Da, **regretăm** că decesul a reușit să-l scutească de atestarea judecătorească a crimelor sale!) Cînd respinge “istoriile parțiale subiectivizate” ale mărturiilor foștilor deținuți, în numele **obiectivității** și al **judecății imparțiale**, Ștefan Borbély ajunge, vrînd-nevrînd, în extrema opusă și girează pledoaria foștilor călăi.

În aceste condiții, următoarea constatare îmi pare de o hazlie inocență, prin implicita lipsă de logică: “avem relatarea unei puzderii de fenomene parțiale, dar nu avem nimic legat de un fenomen de amploare națională, cum a fost, de pildă, colectivizarea, cu la fel de numeroase victime”. Referitor la această frază pot apărea următoarele nedumeriri:

- a) Sistemul concentraționar n-a cunoscut oare, și el, o amploare națională?
- b) Nu e vorba cumva de unul și același angrenaj represiv, țărani care refuzau colectivizarea ajungînd să cunoască îndeaproape pușcăriile comuniste?
- c) Cînd țăranul Ion sau Gheorghe se va apuca să-și scrie amintirile despre cooperativizare, nu va spune oare Ștefan Borbély că e vorba despre “o istorie parțială subiectivizată”, d-sa neacceptînd decît **sinteze obiective**?

d) Drumul firesc, într-un demers cognitiv, nu evoluează cumva de la o primă etapă, conținând date concrete și parțiale, către un al doilea moment, de generalizare și abstractizare? Cea mai nevinovată observație care i se poate aduce articolului analizat este că pune carul înaintea boilor, reproșându-le și altora că nu-i urmează exemplul.

În ciuda atîtor observații polemice, poate pe alocuri prea incisive, îmi reafirm prețuirea față de criticul Ștefan Borbély. Sper că d-sa va înțelege că, uneori, patima schimbului de idei te poate împinge la neglijarea riscului de a răni orgoliile. Îndrăznesc să afirm răspicat că posibilitățile de dialog sincer (fie el și polemic) sînt mai importante decît persoanele noastre.

Sperînd că aceste rînduri au reușit să instituie o adevărată punte de comunicare, sînt decis să-mi asum toate riscurile “colaterale”.

(*Contrapunct*, nr. 21/1992, p. 6)

ÎNTRE ICAR ȘI ANTEU

*“Suntem în aceeași încăpere și totuși
plutim pe orbite diferite - practic el e pe
Alfa din Centaur - ca electronii cei fără de
suflet, ca națiunile ostile din cadrul cine știe
cărui imperiu asirian bazat pe cuceriri...”*

N. Steinhardt

Cine va citi cu atenție *Jurnalul fericirii* și *Rugați-vă pentru fratele Alexandru* se va confrunta cu următoarea nedumerire: cum este posibil ca doi gînditori de o rară erudiție, prieteni, arestați cam în aceeași perioadă și îndurînd același răstimp de detenție, în condiții asemănătoare, să parcurgă trasee intelectuale atît de diferite încît privarea de libertate să ducă la rezultate cu totul opuse? În timp ce unul iese întărit în convingerile sale și cu sete de viață, celălalt arborează un zîmbet conciliant și (ca supremă dovadă de

asimilare) se oferă să propage învățătura marxistă. În ce măsură diferă experiența trăită de N. Steinhardt de cea suferită de Constantin Noica?

Răspunsul corect la această întrebare poate fi găsit numai dacă luăm în considerare tiparele mentale diferite ale celor doi, peste care se suprapun suferințele detenției. C. Noica este adeptul unei abstractizări a trăirilor cotidiene, susținând că atenția intelectualului nu are voie să fie distrasă de la viața profundă a spiritului: “Nu are importanță ce se întâmplă exterior cu noi, de la un moment dat. Pot să ni se întâmple lucruri foarte grave, dar ele nu mai înseamnă aproape nimic, într-o privință...”. Deținutul încearcă să-și păstreze un moral ridicat, făcând abstracție de mizeriile din jur, de bătăi și insulte, pentru a-și menține nealterată noblețea sufletească: “Mi-am propus să nu rețin chipul lor [al anchetatorilor], ca să nu-i recunosc pe stradă, când voi fi liber, într-o zi. Ei nu contează. Ei nu sînt ei (...), e altceva sau altcineva îndărătul lor”. Uneori, autorul recurge chiar la paradox, în cadrul explicației, când afirmă despre pușcărie că e un lucru “foarte grav, dar e lipsit de importanță”.

Această atitudine de evitare a aparențelor lumii fenomenale în favoarea esențelor nu reprezintă o simplă reacție la tortură. Ea se încadrează într-o concepție mai generală a lui C. Noica, de înălțare deasupra contingentului, a concretului. (“Absurditatea filmului cu subiect - ni se spune la un moment dat - este că vrea să fixeze, în câteva imagini, libera imaginație a spectatorului. Însă ar trebui, nu știu cum, să i-o **elibereze**; poate redînd de două sau trei ori, în chipuri diferite, o aceeași scenă.”) Iată că am depășit spațiul strîmt al celulei zăbrelite, pentru a intra în domeniul general valabil al aspirațiilor intelectuale către ideal și autodepășire. Noul Icar le înfățișează colegilor de suferință utopia creditării unui grup de 200-300 de tineri supradotați, cărora li s-ar permite accesul la libertatea absolută, în speranța că astfel se vor forma cîțiva indivizi geniali.

Subliniem: în plan abstract, poziția lui Icar este cît se poate de nobilă; ce poate fi mai demn de laudă decît dorința ca, pornind din rîndul semenilor tăi, mînat de setea de perfecțiune, să-ți impui un antrenament cultural aspru, cu scopul de a-ți învinge șovăielile? Dar înclinația către utopie și elitism în plan cultural va fi speculată cu perfidie de cei care vor organiza “reeducarea” și-l vor pedepsi cu strășnicie pe deținutul care își permite să desconsidere realitatea cotidiană. În primul rînd, izolarea completă îl va determina să pună sub semnul întrebării propriul sistem de valori: “La început,

singurătatea totală i-a fost autorului o încântare. Ce blestem devine ea, totuși, când constăți că nu poți să-ți dai singur un conținut de viață mai plin! Poate că tehnicile spirituale din Orient știu cu cine să populeze singurătatea - prin pădurile Indiei sau chiar în închisorile Europei de Est -, dar autorul acestor pagini nu le cunoștea. Cu *Exercițiile spirituale* ale lui Ignățiu de Loyola sau cu *Meditațiile* lui Descartes pe care le avea în minte n-a reușit să facă mare lucru. (...) Atunci omul își cere iertare că există”. După obnubilarea criteriilor axiologice poate începe “reeducarea”: “Într-una din acele clipe, gardianul a deschis vizeta și a dat autorului acestor pagini primul volum din *Operele Complete* ale lui Marx. Avea să i le dea în continuare, volum cu volum”.

Paginile din *Rugați-vă pentru fratele Alexandru* descriu un sistem de asimilare psihică a deținutului și amintesc, cu mai mică ostentație, de practicile de la Pitești (unde, prin adevărate atrocități, prizonierii erau siliți să-și abandoneze propriile convingeri pentru a deveni, la rîndul lor, călăi). Aderarea protagonistului la ideologia noilor realități criminale se realizează în mod sincer și pătimaș, fără a fi rezultatul unei torturi fizice. Asimilarea se produce treptat și este marcată de entuziasme juvenile: “Obiectiv vorbind - și fără a săruta mîna care m-a lovit - ce lucruri tulburătoare sînt uneori de găsit în opera lui Marx!”; “Sînt pagini în Marx care te cutremură”; “Ce adîncă și deschisă este investigarea întreprinsă!” etc., etc. C. Noica mărturisește că “mă desfățam să stau singur în celulă, cu cărțile marxiste ce mi se dădeau, cu hîrtie și creion, iar spre sfîrșit chiar cu unele reviste. (...) Nu pot uita, de asemenea, înfîlnirea mea cu limba rusă (o înfîlnire pe care, spre rușinea mea, abia o făceam), căci cerusem de la început o metodă de învățat limba rusă”. Justificările lui Icar sînt cusute cu ață albă: “Limba rusă mi s-a părut, puțin cît am putut s-o învăț singur, una extraordinară. (...) de astă dată era vorba de limba unui popor, nu a unui regim, am dat curs interesului meu lingvistic pentru una din cele mai puternice și mai grandioase afirmări ale logosului uman”. Afirmăția de mai sus este relevantă pentru sistemul de gîndire a deținutului, care proiectează toate impulsurile din exterior într-o a doua zonă a conștiinței unde, prin cristalizare și idealizare, sînt respinse acele trăsături ale obiectivului care nu-i convin gînditorului. Firește că, în anii ‘50, armata roșie impunea în toată țara învățarea nu a limbii unui popor, ci a unui regim.

Treptat, amintirile din închisoare se transformă în indigeste lecții de socialism științific *sui-generis*: “Unii de aici reproșează lumii libere că n-a făcut ea, în condițiile ei,

comunismul. Însă vina ei e alta, mai gravă: că n-are nici un model de oferit; doar câteva mari ispite”. [O replică excelentă apare peste timp la J.-F. Revel, care subliniază “greșeala criticilor ce reproșează societății liberale că nu propune un ideal. Păi tocmai aici rezidă noblețea acestei politici, și chiar scopul ei. Individul are nevoie ca societatea să-i propună un ideal numai atunci când el însuși e incapabil să-și propună unul. Dacă lucrurile stau așa, atunci el nu-i adult, nu-i nici măcar adolescent.” *Vezi Revirimentul democrației*, Buc., Ed. Humanitas, 1995, p. 397] Sau, continuându-și prelegerile de pușcărie, Noica notează că “**jumătate** din idealul comunist se degradează, dacă satisfacerea deplină a nevoilor materiale nu aduce de la sine fericire omului. Iar **întreg** idealul capitalist se degradează. Că i-a reușit capitalismului să ajungă mai întâi aici, și nu comunismului, este ceva secundar”. Când îl comentează aprobator pe Marx, afirmând că “acest tip de muncă instituit de capitalul industrial este de așa fel, încât nu mai lasă liber pe muncitor decât pentru funcțiile lui animalice, de mâncat, băut și procreat”, scriitorul uită să mai adauge că socialismul a încercat să-i reteze bietului muncitor pînă și aceste “funcții animalice”, făcînd un monopol de stat din problema mîncatului, a băutului și a procreării.

Nu ne propunem aici să combatem argumentația socializantă a cărții care ne îndeamnă să-l iubim pe “fratele” nostru rus și comunist, dar un demers critic care să sublinieze aceste carențe nu ar fi lipsit de utilitate. (De exemplu, autorul generalizează în mod forțat, de dragul demonstrației, premisele pe care și le-a construit el însuși: “Spre sfîrșitul celui ce-al doilea război mondial, o mănăstire de maici din Moldova a fost ocupată de trupele sovietice biruitoare. Maicile au căutat refugiu în alte locuri. La întoarcerea lor au găsit pe altar un bilet pe care stătea scris: «Comandantul trupelor care au ocupat mănăstirea vă declară că a lăsat-o neatinsă și vă cere să vă rugați pentru sufletul său». De atunci, la fiecare serviciu religios este pomenit numele lui Alexandru. Rugați-vă pentru fratele Alexandru!”. Atunci cînd omite tocmai elementul cel mai important - **că acel comandant a lăsat mănăstirea neatinsă** - filosoful încearcă să se roage printre ruinele unei **mănăstiri dărîmate**, care a fost România anilor ‘50, pentru mîntuirea spoliatorilor ei!)

Metamorfoza ce survine în mentalitatea deținutului este deplină. Ea este oarecum explicabilă din ipostaza individului izolat care, atunci cînd este confruntat cu o strivitoare

presiune psihologică, tinde să adere la un complex ideatic masiv. Doar astfel poate să dobândească un sprijin, în contextul tulburării cu premeditare a spiritului său critic. Procesul metamorfozei (în mod surprinzător) are puncte comune, la nivelul psihicului, cu acela trăit de N. Steinhardt: “Cînd, la capătul acestor zile **fericite** (s.a.), am fost chemat, cu oarecare solemnitate, să fiu pus în fața unui personaj însemnat (...), eram în acea splendidă stare a vieții cînd ți-e indiferent, dar în chip pozitiv și nu negativ, orice s-ar întîmpla: e bine dacă e așa, e bine și dacă e altfel. Personajul era un colonel, tocmai șeful anchetatorilor ce mă luaseră în primire cu ani înainte. Bucla deci se închidea: reveneam în fața lui”.

Amănuntul, deloc lipsit de importanță, strecurat în ultimele două fraze citate dovedește că “reeducarea” cu ajutorul izolării și al inoculării treptate cu literatură marxistă nu s-a făcut la nimereală; “revelația comunistă” pe care a avut-o victima a fost cu grijă pregătită printr-un război psihologic. Izbînda torționarilor a fost facilitată, în primul rînd, chiar de atitudinea deținutului, prin fuga de realitate a acestuia într-o cazuistică șubredă, într-un “joc secund” unde presiunea eticului dispare, permițîndu-se, astfel, deturnarea concepțiilor elitiste utopice din plan cultural în plan social. Deși filosoful de la Păltiniș nu insistă asupra amănuntelor, *Jurnalul fericirii* va consemna cu amărăciune această capitulare totală, mergînd pînă la colaborarea cu anchetatorii: “Șeful [Noica] vorbește pe un ton supus, prompt, concentrat, care evocă un lung și dureros dresaj. Așa vom ajunge cu toții. Nu contestă nimic, confirmă totul, numele mi-l pronunță cu nepăsare, înșiruit. (...) Examenul e scurt și candidatul a răspuns repede și bine. Candidatul se și înclină de cîteva ori”.

Depersonalizarea, îngenuncherea spiritului critic și tulburarea deliberată a percepției realității ies în evidență în finalul cărții, cînd deținutul se oferă pentru o eventuală ocupație de “antrenor de marxism” și izbucnește în plîns, cuprins de remușcări. Atitudinii condescendente a comandantului care, la liberare, îi “întinde o bancnotă, echivalentul a vreo 10 bilete de autobuz” și îi surîde cu dispreț, deținutul îi răspunde cu un zîmbet de iubire. Îmbrățișarea într-un singur zîmbet (fie el și cu valori diferite) a călăului și a victimei este posibilă doar dacă între cei doi s-a instituit o relație de complicitate. *Rugați-vă pentru fratele Alexandru* ne înfățișează efectele pe care le produce *hybris*-ul punerii între paranteze a lumii empirice.

Efectele închisorii sînt cu totul diferite în cazul lui N. Steinhardt, deoarece atitudinea teoretică a acestuia diferă fundamental de cea a lui Constantin Noica. În locul unei abstractizări a trăirilor cotidiene, recursul la cultură justifică, dimpotrivă, o maximă obiectivare, pentru evitarea alunecării neobservate în aservire și colaboraționism. Imperativul opțiunii este conștientizat în mod acut: “Suprerealismul e de la Paris, delirul o fi bun la Zürich, la cafenea. Aici nu-i acolo. Aici se oprește trenu-n gară, nu gara la tren. Aici e țara lui Ion, a Fanarioților și a lui Soarbe-zeamă, aici Vlad Țepeș i-a tras pe solii turci în țepă, nu le-a spus «trageți întîi dumneavoastră, domnilor englezi», iar Petrache Carp i-a arătat lui Vodă Carol că porumbul se mănîncă cu mîna, aici e pe viață și pe moarte, aici nu e decor sofisticat și suprem de nebunatic, nu-s draperii și delicii, nu-i paradis ori iad artificial, aici e ca la dugheană, ca la tejghea, ca la obor, ca la proces de clironomie (...). Aici e scăldătoarea Vitezda: te arunci ori ba. Aici, acum, acum, acum. Aici **te declari** băiete, aici, pe loc, alegi”.

În locul “soluției Icar”, nerealistă și contraproductivă în contextul dat (după cum am văzut deja), N. Steinhardt optează pentru modelul oferit de Anteu. Deținutul nu poate lupta împotriva ispitelor anchetei decît rămînînd ancorat în realitate, cu tălpile lipite de pămînt: “Ai vrea să te refugiezi în frică, în brumă, în coșmar... ai vrea... Ar fi ușor - ce dulce ar fi să te poți adăposti între vis și viață, în confuzie sau incert, printre delicioase cadavre sau pe masa de operații între umbrelă și mașina de cusut, în cada lui Marat transformată în balon zburător, la Samarkand într-un palat din o mie de nopți și o noapte, în **delir**: delirul, izvorul tuturor compromisurilor. Dar nu te mai poți recuza. Cine ți-ar oferi adăpost? S-a zis cu tine, ovreiașule, intelectualule, orășanule: ai încălțat opincile realității, au să-ți bătătorească tălpile. De-acum s-a isprăvit cu delicatețurile și iluziile mîngîietoare, cu pleapele lăsate peste lascive, odihnitoare alcătuirii de alte lumi, mai blînde, mai ductile. Nu te mai poți refugia în imaginar: ești bun de front, bun de rezistență, bun de minciuni sfinte și grijuliu ticluite, bun de îndărătnicie. Ești bun de foc”.

Pentru Anteu cultura nu mai reprezintă o oază de refugiu ci o reflectare a lumii empirice. Studiind-o, te poți înarma cu remedii împotriva ispitelor imorale ale cotidianului: “Intelectualii or fi slabi, dar cunoașterea cărților nu-i fără de folos, căci poate da, acută, senzația unui *déjà vu* ori măcar a unui *déjà imaginé*... Iată că prinde bine. Nici buchea nu-i de lepădat”. Nici o posibilitate nu trebuie neglijată de către Anteu în

evitarea tentațiilor abstracțiunii: "...chirurgii și militarii d-aia se vede că înjură, ca să nu piardă contactul cu fapta, să nu se lase furați de nepăsare - **să nu le fie totuna.**"

Este adevărat că respingerea avântului spre înălțimi îl privează pe gânditor de posibilitatea edificării unui sistem teoretic propriu, dar aduce cu sine sprijinul de neprețuit al simțului etic, care va ști să aleagă drumul cel bun: "Asta-i tot ce am la îndemână, câteva citate (din oameni cumsecade) și un sentiment - atît de firav, de nesistematic, de fragil. Și totuși, acest vag, mărunț și smerit capital - în urma anilor de închisoare e singura mea agoniseală, o bocceluță - îmi este de ajuns pentru a-mi da o temeinică siguranță și a-mi transmite nedesmințita convingere că știu ce trebuie și nu trebuie să fac".

Nu înseamnă că încăpățînarea întru realitate îl va scuti pe N. Steinhardt de o metamorfoză. Marea revelație a cuvîntului lui Dumnezeu corespunde aceluiași impulsuri ale individului care, sub amenințarea unei presiuni psihice ostile, îmbrățișează un ansamblu ideatic ce conține însuși arhetipul purității și neprihănirii. Acest proces de pierdere a individualității într-un tot reprezentînd perfecțiunea este însoțit de certitudinea dobîndirii fericirii (ca și în cazul lui Constantin Noica). Cele două procese sînt paralele și perfect motivate de ambientul social și de poziția teoretică pe care se situează cei doi gânditori.

Să nu cădem în greșeala de a crede că cei care împărtășesc entuziasmul lui N. Steinhardt în privința puterii cuvîntului divin se vor subsuma automat unui tip de gîndire anteică. [De exemplu gînditorul creștin Petre Țuțea se situează pe poziția lui Icar, atunci cînd respinge, în plan social, democrația în favoarea liberalismului care asigură "elita conducătoare, triumful personalității, triumful elitei conducătoare" - vezi vol. Petre Țuțea, *Între Dumnezeu și neamul meu*, Buc., Fundația Anastasia, Editura Arta Grafică, pp. 66, 72, 75. Concepția că democrația ar jugula reala selecție valorică reprezintă o nouă încercare de a transpune din planul intelectual în cel social o idee utopică. Realitatea democrației occidentale - e adevărat, perfectibilă - contrazice fățiș această aserțiune.] Pe de altă parte, nu toți gînditorii care refuză ideea de divinitate vor avea, neapărat, o atitudine de Icar. Este vorba mai degrabă de două atitudini intelectuale distincte, care se cer identificate și studiate cu o precizie mai mare decît își propune acest eseu.

În ciuda aderării entuziaste la creștinism, Anteu va corecta din mers, cu ajutorul unui paradox, litera textului biblic, adaptînd-o la realitate: “Iată a treia soluție - neașteptată și stranie: minciuna. Minciuna binecuvîntată, șoptită de Hristos. (...) Ce curios lucru: văd că dacă vreau să apuc pe calea creștinismului trebuie să mint.” Celor care vor protesta, amintindu-i părintelui Nicolae de Biblia care îi interzice să minți, N. Steinhardt le răspunde, tot după obiceiul biblic, printr-o pildă: “Diavolul: să încheiem un pact. - Nu. - Atunci hai să semnăm un document prin care recunoaștem și tu și eu că doi plus doi fac patru. - Nu. - De ce? Nu admiți că doi și cu doi fac patru? De ce n-ai subscrie un adevăr incontestabil? - Nu-mi pun semnătura alături de a ta nici pentru a recunoaște că există Dumnezeu”.

Aceeași inflexibilitate și intransigență morală străbate toate paginile care fac din *Jurnalul fericirii* una din cărțile fundamentale ale literaturii române. Nerenunțarea, sub nici o formă, la propriile convingeri etice reprezintă crezul manifest al scriitorului. “M-am înțeleptit și m-am șmecherit și eu, se cheamă că sunt pușcăriaș vechi, frecat în anchete, nu mai merge atît de ușor cu mine, știu să mă apăr, am învățat. Le-am prins din trucuri, i-am auzit rîzînd. (...) În procesul lui Nego n-au scos nimic de la mine, declarații anodine (...) și nu m-au putut folosi ca martor.” Orice considerație mai generală făcută de Anteu este întotdeauna rezultatul observației concrete și a reflecției personale. Demonstrația se realizează în trepte, pentru a nu se pierde contactul cu realitatea, și se ajunge astfel la contrazicerea netă a aridelor conferințe de socialism din *Rugați-vă pentru fratele Alexandru*: “În regimul comunist binele poate fi realizat numai **întîmplător**, pe căi **ocolite**, ocolite și **nelegale**, nelegale adică neconforme cu principiile, prin urmare **neprincipiale** (concluzie: între ideea de Bine și comunism există o discrepanță de principiu)”.

Ținînd seama, de acum, de aceste diferențe clare între C. Noica și N. Steinhardt, nu ne vom mira prea mult de decepția și amărăciunea pe care le resimte ultimul, în clipa confruntării celor doi prieteni în fața anchetatorului: “Suntem în aceeași încăpere și totuși plutim pe orbite diferite - practic el e pe Alfa din Centaur - ca electronii cei fără de suflet, ca națiunile ostile din cadrul cine știe cărui imperiu asirian bazat pe cuceriri...”. Spre deosebire de prietenia și suferința comună, care îi apropie, cei doi sînt despărțiți în primul

rînd de orientarea distinctă a atitudinii lor intelectuale (dar și morale!) elementare (Icar vs. Anteu).

Dar N. Steinhardt și C. Noica au știut să treacă, în viața cotidiană, peste o astfel de incompatibilitate intelectual-etică. Meritul acesta deosebit, care a stat la baza unei relații luminoase și nobile, se cuvine recunoscut pe deplin.

(*Transilvania*, nr. 3-4/1992, p. 161-164)

P.S. Și mai interesant de observat este că N. Steinhardt, atunci cînd condamnă poziția excesiv intelectualizată și elitista rupere de realitate, pune aceste fapte exclusiv în seama ucenicilor lui C. Noica! (vezi *Catarii de la Păltiniș*, text reluat în *Epistolarul* publicat de G. Liiceanu la Cartea Românească în 1987). Fără a i se reproșa măcar în treacăt “magistrului” aceste idei (de care pînă și G. Liiceanu se delimitează parțial), ținta atacului este schimbată în ultimul moment. Mai este oare cazul să spunem că pe cît de îndreptățit era fondul reproșului lui N. Steinhardt, pe atît de neîntemeiată era direcția sa? O dată mai mult, prietenia și delicatețea sufletească l-au oprit pe gînditorul creștin de la un atac direct împotriva lui C. Noica și de la o polemică fățișă.

TOTALITARISM ȘI REZISTENȚĂ

*Pentru Ana,
cu al cărei ajutor am gîndit
acest eseu.*

În primele pagini din *Jurnalul fericirii*, N. Steinhardt ne descrie trei opțiuni care îi permit individului să iasă de sub presiunea strivitoare a unui sistem totalitar. Influențați de tonul doct al demonstrației, precum și de pateticul subtitlu (*Testament politic*), puțini se vor fi oprit să mediteze la soluțiile oferite de venerabilul gînditor. Și puțini au acordat

cuvântul importantă premiselor asumate de autor: “Cele trei soluții la care ne referim sunt strict lumești, au caracter practic și se înfățișează ca accesibile oricui”. (A patra posibilitate de scăpare, cea mistică, a credinței, este exclusă din capul locului chiar de către scriitor, “ea fiind consecința harului prin esență selectiv”, deci reprezentând rezultatul unei opțiuni nu a individului ci a divinității.) Să examinăm, în continuare, soluțiile propuse de N. Steinhardt și, mai ales, să vedem dacă ele sînt într-adevăr **lumești, accesibile oricui și dacă au caracter practic**.

“Soluția întâi: a lui Soljenițin” este preluată de N. Steinhardt din volumele *Primul cerc* și *Arhipelagul Gulag* și vizează autodistrugerea vieții interioare a deținutului, amputarea propriilor speranțe, eliminarea amintirilor personale: “de vreme ce se consideră mort, nimic nu-l mai sperie, îmbrobodi [sic!], atrage, ațîță. Nu mai poate fi amorsat. Nu mai are - fiindcă nu mai speră, fiindcă a ieșit din lume - după ce jindui, ce păstra sau redobîndi, pe ce își vinde sufletul, liniștea, onoarea. Nu mai există monetă în care să-i poată fi achitat prețul trădării”.

Nu contestăm faptul că un asemenea proces psihic e posibil, însă considerăm că, odată ajuns la capătul drumului, individul respectiv poate alege și cealaltă cale, a pervertirii și a colaborării. Vrem să spunem că, deoarece este vorba de o “sinucidere morală și prin anticipație” (după cum afirmă autorul), deținutul care își asumă această monstruoasă experiență nu va mai fi în posesia nici unui indicator care să-i semnaleze direcția virtuoasă, a rezistenței... morale. În acest abis al indeterminării, se pot naște două mișcări psihice opuse: nu mai am nimic de pierdut, deci nu voi colabora! sau: dacă tot nu mai am nimic de pierdut, ce contează că voi colabora? Soluția propusă de N. Steinhardt se bazează pe un paradox: individul trebuie să se sinucidă din punct de vedere moral pentru a putea să reziste moral. Întrebarea este următoarea: cum mai poate acționa simțul moral, după ce a fost amputat? Iată de ce “Soluția Soljenițin” prezintă un coeficient de risc mult prea mare, ea făcînd posibilă și o răsturnare a paradoxului și justificînd, în acest caz, cele mai mari mîrșăvii, tocmai în absența moralității care să le fi putut înfrîna.

“Soluția a doua: a lui Alexandr Zinoviev”: “Este cea găsită de unul din personajele cărții *Înălțimile găunoase*. Personajul e un om tînăr, prezentat sub porecla alegorică *Zurbagiul*. Soluția stă în **totala neadaptare** în sistem. Zurbagiul nu are domiciliu stabil, nu are acte în regulă, nu e în cîmpul muncii: e un vagabond, e un parazit,

e un coate goale și o haimana. Trăiește de azi pe mâine, din ce i se dă, din ce pică, din te miri ce. E îmbrăcat în zdrențe. Muncește pe apucate, uneori, când și dacă i se ivește prilejul. Își petrece mai toată vremea în pușcării ori lagăre de muncă, doarme pe unde apucă. Hoinărește”.

În primul rînd, trebuie să observăm în legătură cu această soluție că nu este **accesibilă orîșicui**, fiind condiționată de temperament și poziție socială. Pe urmă, dacă vom încerca să transpunem acest personaj în condițiile de viață din vremea lui Ceaușescu, vom constata că avem de-a face doar cu un model livresc, ce își pierde consistența într-un univers concentraționar concret (nu fictiv), unde este pedepsită cu severitate orice abatere de la normă și disciplină. Imposibilitatea realizării efective a unui astfel de model dovedește caracterul teoretic și livresc al celei de-a doua soluții.

“Soluția a treia: a lui Winston Churchill și Vladimir Bukovski”. “Ea se rezumă: în prezența tiraniei, a asupririi, mizeriei, nenorocirilor, urgiilor, năpastelor, primejdiilor nu numai că nu te dai bătut, ci dimpotrivă scoți din ele pofta nebună de a trăi și de a lupta. (...) Ești asaltat din toate părțile, cu forțe infinit mai tari ca ale tale: lupți. Te înfrîng: le sfidezi. Ești pierdut: atacî. (...) Nu numai că nu deznădăjduiești, că nu te declari învins și răpus, dar și guști din plin bucuria rezistenței, a împotrîvirii și încerci o senzație de năvalnică, dementă voioșie”.

Este singura soluție mai aproape de o realizare efectivă, iar la cele două exemple pot fi adăugate și două nume românești: Paul Goma și Mircea Dinescu. (Cazul Doinei Cornea ține mai degrabă de “a patra soluție”, a rezistenței susținute de puterea credinței religioase.) Totuși, numărul redus al luptătorilor de acest tip dovedește că nu este vorba de o soluție la îndemîna oricui, ea apelînd tocmai la capacitatea individului de a se supune unui paradox: “pe măsură ce ei te lovesc și-ți fac mai mult rău și-ți impun suferințe din ce în ce mai nedrepte și te încolțesc în locuri mai fără de ieșire, tu te veselești mai tare, tu te întărești, tu întineresti!”. De fapt, exaltarea și obnubilarea instinctului de conservare îi îndepărtează pe cei cîțiva de rîndurile dese ale oamenilor simpli, îi înobilează cu trăsături eroice. Dar pentru că nu toți putem fi eroi, nici a treia alternativă nu e general valabilă și, cu atît mai puțin, fără greș.

În afară de aceste observații în detaliu, pot fi aduse cîteva obiecții de ansamblu soluțiilor propuse de N. Steinhardt:

1. Toate cele trei soluții sînt enunțate ca fiind aplicabile doar la nivel **individual**, nu și colectiv.

2. Numai **anumiți indivizi** pot accede la ele, cu ajutorul unor trăsături psihice specifice. De aici decurge lipsa de aplicabilitate în orice situație a modelelor, ele vădind un spirit elitist.

3. Sînt scăpate din vedere slăbiciunea și ezitățile inerente majorității ființelor umane, din cauza caracterului livresc al demonstrațiilor: în două cazuri din trei, modelele alese aparțin unor universuri ficționale (cărțile lui Soljenițîn, cartea lui Zinoviev). Trăsăturile livrești sînt confirmate și de supralicitarea demonstrației prin paradoxuri, în limitele unui discurs asertiv.

Nu în ultimul rînd, chiar și stilul joacă feste neplăcute, adăugînd un plus de echivoc mesajului (sublinierile din citat ne aparțin): “Veți protesta, poate, considerînd că **soluțiile subînțeleg o formă de viață echivalentă cu moartea, ori mai rea ca moartea, ori implicînd riscul morții fizice în orice clipă**. Așa este. Vă mirați? Pentru că nu l-ați citit pe Igor Safarevici, pentru că încă nu ați aflat că **totalitarismul** nu e atît închegarea unei teorii economice, biologice ori sociale cît mai ales **manifestarea unei atracții pentru moarte**. Iar secretul celor ce nu se pot încadra în hăul totalitar e simplu: **ei iubesc viața, nu moartea**.” Dacă totalitarismul reprezintă “manifestarea unei atracții pentru moarte”, cum i se pot opune cei care preferă o soluție “echivalentă cu moartea” sau mai rea decît ea?

*

Pîna aici am urmărit în ce măsură “tustrele soluții sunt certe și fără greș”. Să vedem, mai departe, dacă într-adevăr “e foarte îndoielnic să găsim (...) altă cale de a înfrunta cercul de fier”. Este de mirare că N. Steinhardt a trebuit să-și ia exemplele din literatură, cînd era confruntat, în viața de zi cu zi cu o altă specie de rezistență, cea prin pasivitate. Refuzul mintal al dogmei, fără a schița vreun gest fățiș împotriva ei, a fost trăsătura multora dintre noi. Tinerii din revoluție născuți în comunism (mulți născuți chiar în vremea lui Ceaușescu) au dovedit spre surprinderea tuturor că nu fuseseră cuprinși de efectele nocive ale propagandei de partid, tocmai pentru că știuseră să-i

reziste. Nu prin violență, nu prin anularea propriei persoane morale, nu prin vagabondaj: prin discernământ. Acest gen de împotrivire nu a obligat la eroism și sacrificii (sau, în orice caz, mai puțin decât cele trei soluții ale lui N. Steinhardt), fiind mai apropiat de natura umană: de aceea a fost și mai accesibil multora și îndeosebi tineretului. Rezistența pasivă a ținut de domeniul bunului simț, în rîndul celor mulți, care vedeau zilnic diferența dintre minciuna de partid și realitatea înconjurătoare. A fost apoi o altă rezistență prin pasivitate, deliberată, a intelectualilor care se refugiau în autonomia esteticului pentru a evita plecăriunea la curțile minciunii și ale despotismului. (Pe de altă parte, cei care se ascund și în prezent sub scutul autonomiei esteticului o pot face doar apelînd la două explicații: fie consideră că nu s-a schimbat nimic și că trăim mai departe într-o dictatură, fie refuză să-și asume prin scris rolul de ființă socială ce le revine și care, înainte vreme, le era realmente interzis.)

Prin faptul că semnalăm o carență în ordinea demonstrației lui N. Steinhardt nu înseamnă că ne-am propus să reabilităm ideea de pasivitate. Am avut de pierdut cu toții, din plin, de pe urma acestei atitudini care a ajutat la prelungirea atît de nefirească în timp a unei monstruoziții. Dar sîntem obligați să admitem că și pasivitatea este polisemantică: poate ascunde o frămîntare abia reținută, neexprimată, cenzurată de instinctul de conservare, teama să nu faci altfel decât ceilalți pentru a nu fi “reperat”, sau poate pur și simplu să reflecte vidul sufletesc, sărăcia în plan mintal, lipsa de scop în viață, reificarea. Uneori pasivitatea reprezintă o formă de revoltă (nu spunea oare Camus: “Eu nu mă voi resemna. Cu toată puterea tăcerii mele, voi protesta pînă la sfîrșit.”?), alteori, o formă de colaborare și aservire. Oricum, nu totdeauna cine tace consimte.

Reconsiderînd posibilitățile de rezistență în fața unui sistem dictatorial, observăm că atît variantele descrise de N. Steinhardt cît și ultima, efectiv aplicată, au în comun faptul că se adresează doar indivizilor izolați. Rezistența prin autoanulare, evadare fizică sau luptă fățișă, la fel ca și cea prin pasivitate, reprezintă forme individuale de protest. E adevărat că cea din urmă are șanse reale de a fi folosită de către o întregă colectivitate, dar protestatarii vor continua să rămîna fiecare singur, în ciuda faptului că sînt legați prin aceeași formă de împotrivire. În aceste condiții, se naște întrebarea legitimă dacă există vreo formă colectivă de rezistență împotriva unei dictaturi deja instaurate. Răspunsul nu poate fi decât negativ, dacă avem în vedere faptul că primul scop al oricărui sistem

totalitar este deconstruirea societății civile și sfărîmarea structurilor ei. Izolarea și înfricoșarea fiecărui individ, care nu mai știe în cine să se încreadă și de cine să se ferească, reprezintă singura posibilitate de a-i ține pe oameni sub control. Toate tentativele unui stat dictatorial se îndreaptă spre instaurarea de relații artificiale, superficiale, între cetățeni (partid unic, syndicate aservite, “Cîntarea României” etc.), pentru a se preîntîmpina orice posibilă revoltă organizată. Singurele structuri întreținute de puterea tiranică sînt cele care o sprijină și o servesc în terorizarea supușilor săi. Dacă e adevărat că probabil nu există o formă colectivă de rezistență împotriva unei dictaturi, la fel de sigur este că orice protest organizat și structurat, împotriva unei forme oarecare de opresiune, sfîrșește prin a o învinge.

Și chiar dacă nu aceasta este ideea care se desprinde din *Testamentul politic* al *Jurnalului fericirii*, sîntem siguri că părintele Nicolae ar fi fost primul care să subscrie la ea, acum, după decembrie ‘89, dacă soarta nu i-ar fi interzis fericirea supremă, pe care ar fi meritat-o cu prisosință, de a participa la concentrarea protestelor individuale într-o explozie colectivă.

(*România literară*, nr. 4/1992, p. 3)

SCRISOARE DESCHISĂ DOMNULUI VALERIU CRISTEA

(Un pechinez)

Știu că regulile nescrise ale unui dialog sau ale unei polemici pretind, de obicei, înfruntarea a două voci cu egal prestigiu. Orice inițiativă a unui necunoscut care se disociază de ideile unui nume consacrat este privită fie cu indiferență, fie cu un zîmbet suficient. Motivele care m-au îndemnat, totuși, să vă scriu sînt mai numeroase și mai puternice, astfel încît îmi asum toate riscurile ce decurg din încălcarea obiceiurilor.

V-am urmărit activitatea literară în mod constant de pe la jumătatea anilor ‘80. Alături de ceilalți critici de la *România literară* ați contribuit la consolidarea unei

fortărețe a intelectului care se opunea în mod evident aberațiilor puterii comuniste. Cultivarea spiritului critic și a judecății lucide (atunci când presiunea zilei îndemna, dimpotrivă, la “entuziasm nețărmurit” și “adeziuni fierbinți”) a reprezentat trăsătura specifică a revistei împreună cu care v-ați consacrat. Atunci când nu existau alte posibilități de exprimare liberă, opțiunea decisă pentru rezistența prin cultură - în fața năvalei logoreice a propagandei dezlănțuite - v-a făcut onoare.

După decembrie 1989, noua dv. atitudine, care s-a conturat treptat, prin succesive reveniri, a stîrnit nedumerire. Îmi amintesc de o emisiune televizată din primăvara lui 1990, unde ați făcut o ușoară notă discordantă. Pe lîngă alți intelectuali cu aplomb, printre care s-a remarcat Eugen Simion (etichetînd de “bufnițe” pe O. Paler, A. Blandiana, N. Manolescu și ceilalți intelectuali din Piața Universității) - dv. vă simțeați stingher, vă dregeați vocea și vă cereați scuze pentru timiditatea care vă împiedica să vorbiți liber. Textul pe care ni l-ați citit, deși “pe direcție”, nu conținea încă penibilele stridențe de mai tîrziu.

O altă dezamăgire a fost pentru mine articolul *A spune ce gîndesc*, publicat de dv. tot în 1990 la *România literară*. Deși apreciind independența de spirit a autorului, n-am putut fi de acord cu ideile sale când susținea că nomenclaturii nu trebuie judecați reprobator în bloc, deoarece ei pur și simplu s-au pomenit în această ipostază socială. De vină ar fi fost, chipurile, categoria socială, dar nu indivizii ca atare. De asemenea, vă plîngeați de vocea zgomotoasă a presei care se grăbește să-i “sfîșie” pe cei care, ca urmare a unor convingeri personale, au curajul să exprime o altă opinie decît cea general antifesenistă. V-am înțeles reticențele și, ca să nu credeți cumva că fac parte din corul celor “gălăgioși”, v-am scris o scrisoare personală (v-o mai amintiți?), *A gîndi la ce spun*. Pornind de la premisa (recunosc, puținel naivă, dar fără care orice discuție devenea inutilă) că sînteți de bună credință, am contraargumentat slujindu-mă de cîteva exemple. Apartenența la nomenclatură, ziceam pe atunci, nu reprezintă o fatalitate, ci un acord limpede al individului care acceptă situația și se complace în ea. Iată de ce fiecare nomenclurist în parte poate fi făcut răspunzător (cel puțin din punct de vedere moral!) de abuzurile comise de categoria întregă. Aminteam de Doina Cornea și Ana Blandiana care s-au pomenit la începutul lui 1990 în conducerea F.S.N. și a căror eventuală pasivitate le-ar fi oferit, cu siguranță, o confortabilă sinecură. În schimb, opțiunea d-lor

pentru luciditate și simț moral a reprezentat semnalul de început pentru toate campaniile de ponegrire și calomniere de care au avut parte. Tot atunci, vă scriam câte ceva și despre riscul de a nu vedea pădurea din cauza copacilor. Firește, după cum mă așteptam, n-am primit nici un răspuns (N.B. - adresa mea clujeană a rămas aceeași).

*

Apoi v-ați despărțit de *România literară* și, probabil, de foarte mulți prieteni. Ați preferat să publicați în *Adevărul*, alături de foști susținători ai lui Ceaușescu, și să criticați pe oricine era de altă părere decât Ion Iliescu. În înverșunarea dv. pe alocuri caraghioasă, vorbeați despre “chipul **înspăimântător**” al liderilor opoziției, determinându-l pe Nicolae Manolescu să dea fuga la oglindă pentru a se convinge de contrariu. Figura de om naiv și furios pe care o făceați a ajutat-o pe Monica Lovinescu să vă caracterizeze perfect într-un titlu de articol: *Un chinez: Valeriu Cristea*. Păreați **chinez** întrucât erați prea mic pentru un război atât de mare. Trecutul nepătat pe care-l aveți nu justifică schimbarea de macaz decât printr-o imensă nepricepere a mizei confruntării. Făceați abstracție cu o indiferență care dădea frisoane de faptul că e vorba de o dispută de esență (vechi vs. nou; cabotinism vs. competență; politicianism vs. spirit patriotic; neocomunism vs. liberalism; Rusia vs. Europa). Vă revendicați de la idei nobile după care, printr-o argumentație șubredă, ajungeați invariabil la concluzia că puterea este neprihănită, iar opoziția unită este monstruoasă. Dar atîta perseverență începea deja să nu mai semene cu naivitatea și, cînd ați încercat să “demonstrați”, vezi Doamne, simpatiile legionare ale Monicăi Lovinescu, discursul dv. s-a transformat dintr-o perorație înfocată într-o bîlbîială găunoasă, întrucît amintea de exercițiile securiste de “intoxicare” din anii 70-80.

*

Cel mai clar exemplu pentru noua înfățișare, deloc onorantă, în care vă complaceați (și care m-a determinat să fac publice aceste rînduri) îl reprezintă ultima dv. intervenție la Televiziunea Română, în “clipul” electoral al lui Iliescu (text reluat parțial și în *Literatorul* nr. 41/1992, p. 6). Ca întotdeauna, puneți și de data aceasta la baza

discursului dv. niște idei nobile (“nu pot rămîne indiferent cînd se comite o nedreptate”) și o situație concretă: “*clipul* Convenției Democrate, făcut parcă anume pentru idioți (...) m-a decis să risc această intervenție”. Trecînd peste grosolănia de limbaj ce nu onorează pe un critic literar (nici măcar în sincopile sale politice), afirmațiile dv. de pînă acum doresc să-l convingă pe cititorul credul că se află în fața unei răbufniri temperamentale. Căci altminteri, nu-i așa?, dv. sînteți, împreună cu Eugen Simion, pentru autonomia esteticului și neamestecul politicii în discursul literar. Și totuși, textul dv. nu e atît de inocent cum vreți să-l faceți să pară: în primul rînd prin chiar apariția sa într-un clip electoral, în al doilea rînd printr-un aliniat care trădează adevăratele dv. intenții (“stimați viitori alegători, la 27 septembrie, vă rog ca atunci cînd veți vota pentru unul sau altul din candidații la președinția țării să țineți seama de...” etc., etc.), iar în al treilea rînd datorită unei ciudate coincidențe. Cum se face că, în același număr din *Literatorul*, la numai cîteva pagini distanță, și Dumitru Micu s-a gîndit tot la imaginea deformată și falsificată a președintelui Iliescu? Tot clipul Convenției Democratice l-o fi inspirat? În loc să recunoașteți deschis că vă ocupați cu propaganda electorală (lucru prin nimic rușinos și admis de mult, în ce-i privește, de intelectualii din opoziție), dv. vă mascați interesele imediate prin cuvinte mari și principii frumoase.

Alte piruete ideatice și paradoxuri vă sînt necesare pentru a vă fabrica o pseudo-consecvență și onestitate: “Fiind mai greoi de felul meu, nu sar ușor de pe o poziție pe alta, mai ales pe una exact contrară. Chiar dacă interesele partidului o cer. Care partid? Ei, partidul cu care oamenii deștepți știu întotdeauna să fie! **Cel mai puternic**, indiferent dacă se află sau nu la putere”. Notez, în ordine, observațiile pe care le am de făcut la frazele de mai sus:

1. Deși susțineți că sînteți greoi, ați reușit performanța de a sări exact pe o poziție contrară: din opozant (chiar pasiv) al regimului comunist, ați ajuns un susținător fervent al celor care se străduiesc din răsputeri să mențină vechile structuri. Mergînd împotriva curentului (lucru demn de apreciat la un intelectual), ați ieșit la un liman de unde condamnați violențele verbale din presă, dar treceți cu vederea atrocitățile fizice (minerii etc.) și pe cei ce le-au provocat (fapt cu totul jalnic).

2. Din moment ce nu faceți parte din partidul oamenilor deștepți, dar îl apărați pe Ion Iliescu, deci, implicit, simpatizați cu F.D.S.N., deduc din cuvintele dv. că partidul

care probabil a câștigat recente alegeri este format din oameni proști - ceea ce nu și-a permis nici un ziar de opoziție să afirme.

3. N-am înțeles aluzia cu partidul “cel mai puternic, indiferent dacă se află sau nu la putere”. În latină, asta se cheamă *contradictio in terminis*. Reveniți cu amănunte... După următoarele alegeri...

În schimb, sînt perfect de acord cu dv. și subscriu la următorul pasaj: “Ura e oarbă, întunecă mințile. Intensitatea resentimentelor dă o înșelătoare senzație de forță. Astfel ura devine naivă și ajunge să creadă că poate orice: de exemplu să mintă și minciuna să «prindă»”. Așa și dv., inversînd pe neobservate datele realității, afirmați în mod stupefiant că “nu președintele strînge de gît ziaristii, ci presa turbată (...) este cea care îl strînge de gît pe președinte...”. Sînt sigur că memoria nu mă înșală și, pe cînd citeați acest pasaj la televizor, imaginile ni-l arătau - sub formă de probă materială - pe P.M. Băcanu săpînd în groapa de la Berevoiești după documentele Securității. Instantaneu am priceput unde bate figura dv. de stil (pe care, între noi, putem s-o denumim “inversare semantică”): realitatea pe care presa o scoate la iveală îl deranjează pe Ion Iliescu. Soluțiile ar fi următoarele:

1. Presa să nu mai scrie despre realitate, ca să nu-l strîngă de gît pe președinte.
2. Președintele să nu mai scape realitățile din mînă, ca să nu mai fie strîns de gît ulterior.
3. Presa să se numească mai departe **liberă**, dar să scrie numai cu voie de la poliție și să strîngă de gît numai la comandă.

Altminteri, CAPACITATEA DE NEÎNVENINARE (așa scrieți dv.) a președintelui Iliescu este într-adevăr uimitoare. Cu ajutorul acesteia am putut afla despre Emil Constantinescu ba că a fost procuror, ba că a divorțat, ba că își înșală nevasta etc., etc.

E suficient să mai adaug că discursul dv. șablonard este inevitabil doar bicolor (alb-negru, ca televiziunea ceaușistă) și, în timp ce întreaga opoziție politică este umorală și arogant-resentimentară, Ion Iliescu dă dovadă de “realism, înțelepciune, echilibru, onestitate, patriotism curat, neagresiv, lipsit de orice urmă de xenofobie, tărie - și nu slăbiciune, cum cred unii - de caracter”. (Întrebare: chiar nu vă deranjează că articolele dv. încep să semene cu textele d-nei Rodica Beclean?)

Una peste alta, dacă clipul care v-a îndemnat să ieșiți din pasivitate era făcut anume pentru idioți, cam la ce nivel apreciați prețioasa dv. contribuție, după argumentele de mai sus? Dar chiar și asta are o mai mică importanță față de concluzia care de acum mi se pare evidentă: domnule Valeriu Cristea, unde mai putem regăsi spiritul critic și onestitatea ce vă caracterizau cândva?

Ambiguitatea situației politice și sociale de la începutul lui 1990, atât de favorabilă noilor guvernanți, a dispărut între timp. Atunci, cineva care îi aplauda pe mineri și îi huiduia pe studenții care cereau democrație putea să treacă drept **chinez**. De atunci, limpezirea noilor tendințe sociale și a orientării diferitelor forțe politice nu mai scuză eclipsele de spirit critic, care pot fi puse doar pe seama relei voințe. Desele dv. răsuciri și zvîcniri ideatice, încercările de a argumenta inexplicabilul, precum și lătratul la comandă vă recomandă nu ca pe un “spirit greoi”, cum v-ar plăcea să păreți, ci ca pe un banal **pechinez** al președintelui Iliescu. Involuția dv. spectaculoasă din ultimul timp reprezintă una dintre cele mai dureroase imagini din literatura română.

Peste câțiva ani, când realitatea va fi cu totul alta, nu se va mai percepe o mare diferență între clopotarii de serviciu ai comunismului ceaușist (Păunescu, E. Barbu, C.V. Tudor) și noii convertiți la democrația originală iliesciană. Sigur că va fi o nedreptate. Dar nu tresăriți la ideea că vă arvuniți viitorul, de dragul unui prezent înșelător și, fatalmente, trecător.

Mai nădăjduiesc totuși că mă veți dezminți și că inteligența și simțul măsurii, de care ați dat dovadă în trecut, vor fi mai puternice decât orgoliul personal. În așteptarea unei confirmări în acest sens, semnez (fără ură și fără răzbunare),

Laszlo Alexandru

(*România literară*, nr. 32/1992, p. 14)

INTELECTUALII

Viața intelectuală pune periodic în prim-plan anumiți gânditori și analiști a căror autoritate se consolidează treptat și ale căror luări de poziție reprezintă un termometru al momentului social. O dată cu evoluția orizontului de așteptare al cititorilor se produce fie o nuanțare de opinie a acestor intelectuali, fie deplasarea lor către periferia interesului. În locul unor Eugen Simion sau Valeriu Cristea, în ultimii trei ani au dobândit audiență sporită Andrei Pleșu, Gheorghe Grigurcu sau Alexandru George. Mai ales acesta din urmă, prin desele sale prezențe în paginile *României literare* dar și în alte reviste s-a impus ca unul dintre eseistii noștri cei mai importanți.

Valoarea deosebită a opiniilor lui Alexandru George este dată de caracterul non-conformist, polemic și lucid al articolelor sale, care îmbină meditația dezinvoltă cu demonstrația limpede și cu erudiția dusă pînă în cele mai anodine detalii ale informației. Dar, înainte de orice, impresionează însăși atitudinea iconoclastă a eseistului, care nu ostenește în lupta sa împotriva ideilor preconcepute, a sfiei vinovate și a soclurilor înălțate fără discernământ. Probabil că tocmai lipsa de inhibiție a scriitorului a venit în întâmpinarea tendinței mai largi de rediscutare a unor personalități culturale. Constantin Noica, Nae Ionescu sau N. Steinhardt sînt tot atîtea cazuri de sanctificare și imortalizare... prematură, împotriva cărora Al. George își spune punctul de vedere în discuții de cele mai multe ori bine cumpănite sau în polemici duse cu demnitate și argumente.

Am ținut să subliniez toate acestea pentru a se vedea că nu ostilitatea sau înverșunarea, ci, dimpotrivă, deosebita considerație pentru persoana și stilul eseistului mă îndeamnă să nu subscriu la cîteva din ideile pe care acesta le-a exprimat, succesiv, în numerele 11 și 14/1993 ale *României literare*. În perfect acord cu d-sa, consider că e mai important să se mențină o atmosferă vie, de dezbatere și analiză, în jurul anumitor subiecte decît să se ofere rețete finale și etichete artificiale.

Miza eseului *Nivelmentul fundamental* semnat de Alexandru George este de a circumscrie, atît diacronic cît și sincron, condiția intelectualului român în funcție de evoluția istorică a țării și în raport cu alte clase sociale. Gînditorii sînt cheia de boltă a societății și însăși “istoria modernă a României a fost opera intelectualilor, care au văzut sus și departe”; “intelectualii au jucat cu totul alt rol în țările din Estul Europei și, datorită puținătății lor numerice, au devenit o aristocrație”. Dincolo de aceste calificări generice,

în opinia lui Al. George intelectualii se justifică și se definesc doar printr-o poziție de mândră superioritate față de vulg; ei pot influența evoluția socială doar într-un singur fel (“totul venea de sus în jos”), în timp ce populația este turma bezmetică ce dă ascultare sugestiilor sau ordinelor primite de la oameni superiori.

Dar de ce este, oare, demn de atîta dispreț poporul de rînd, gloata? Din cauza pasivității sale - ne răspunde autorul -, a faptului că nu reacționează la urgiile soartei și nu participă la modelarea istoriei: “în evoluția țării noastre, situațiile grave, crizele, s-au rezolvat la vîrf și deciziile s-au luat de către un grup de oameni luminați, «poporul» beneficiind fără nici o participare efectivă, ci doar cu o aprobare ulterioară, entuziastă, eventual gălăgioasă”. Deci naivitatea, spiritul de turmă și reacțiile întîrziate s-ar părea că definesc marea masă a populației. Întregul eseu se dezvoltă pe aceste premise pe care eu, din păcate, le consider false și cărora le pot contrapune trei situații istorice distincte. 1) Adunările populare, mai mult sau mai puțin spontane, care au dus în 1918 la unirea Transilvaniei cu România. 2) Rezistența înverșunată a întregii populații la valul de rusificare de după al doilea război mondial. Faptul a fost admis de Al. George însuși, într-un eseu anterior (vezi *rev. cit.*, nr. 11/1993, p. 12), cînd afirma că “reacția poporului nostru a fost întrutotul admirabilă, unică între țările cărora a încercat să li se impună de către puterea ocupantă regimul comunist”. 3) Situația din decembrie 1989 cînd, potrivit aceluiași Al. George, “avusese loc o mișcare populară, o insurecție, forțînd lucrurile «de jos”. Prea puțin contează în această ordine a demonstrației că, ulterior, aspirațiile mulțimii au fost deturnate de un complot. Cele trei fapte vin să conteste pretinsa orbire a maselor, afirmînd un alt adevăr: mulțimea populară se poate răscula, dar numai în anumite momente-cheie, decisive pentru viitorul său ca neam. Cade astfel orice îndreptățire a vreunui dispreț “fin” sau a lamentabilelor aere de superioritate intelectuală.

Desigur, se poate vorbi îndelung despre un popor mințit și înșelat, pus temporar în imposibilitatea de a-și recunoaște propriile interese, păcălit cu cinism și exploatat cu barbarie. Dar toate acestea nu mă vor determina să mă situez afectiv de partea... păcălitorilor, oricît de mari intelectuali vor fi fiind ei (și nu sînt!).

Are dreptate Alexandru George cînd observă că “soluția colectivistă îmi fusese servită în trecut, în tot timpul vieții, în doze variate, sub ambalaje seducătoare”. Într-adevăr, cele mai mari crime ale secolului douăzeci s-au comis în numele celor mulți, al

căror gir îl invocau călăii. Însă orice intelectual, chiar nedepins cu subtilitățile gândirii speculative, poate să identifice reala bază a dictaturii care face o ipocrită paradă din grija pentru popor, dar ajunge să-l umilească tocmai pe acela în numele căruia pretindea că acționează. Și ar fi cel puțin o nedreptate ca acel popor care a fost batjocorit de o dictatură să fie acum disprețuit de propriii săi intelectuali.

Căci idiosincraziile eseistului sînt limpezi și nu lasă loc, în cruzimea stilului, la nici o îndoială: “Totdeauna am avut o rezervă față de intelectualii (fie ei chiar de bună sau foarte bună calitate) care se hrănesc din același gunoi cu prostimea, indiferent că numele lor este N. Iorga sau Nae Ionescu”. E de la sine înțeles că termenul de **prostime** este echivoc, atunci cînd mulți intelectuali s-au ridicat tocmai din această categorie. (Din fericire, performanțele spirituale nu sînt direct dependente de arborele genealogic!) Și ce le-ar rămîne lor, pentru a se conforma exigențelor lui Al. George, decît să se dezică de ceea ce sînt, îmbrățișînd un anarhism *sui-generis*, pe modelul lui Nae Ionescu (contestat și el, de altminteri, de către eseistul nostru, din chiar acest motiv): “intelectual de înaltă calificare dar antiintelectualist furibund, produs al societății liberale și al unei culturi care i-a îngăduit să parcurgă treptele cele mai înalte ale învățămîntului (atît ca școlar cît și ca dascăl), dar pe care a vrut să o distrugă, gazetar de mare talent și de totală lipsă de reținere, dar care a preconizat dictatura și desființarea libertății presei, adversar arabiatic al democrației și promotor al regimurilor de autoritate, dintre care unul va sfîrși prin a-i fi fatal...”.

E ciudat cum discursul lui Al. George devine de un moralism mușcător cînd vizează pe cineva care a atentat la temeliile valorilor intelectuale, în schimb este de un flagrant amoralism cînd promovează drepturile globale ale intelectualilor în societate: “un adevărat intelectual este dezlegat de interese de clasă, poate servi orice cauză, în orice situație, are acea mobilitate pe care noile vremuri, de prefaceri și surprinderi, o pretind”. Din păcate, tocmai disponibilitatea amorală a unor intelectuali de a servi orice cauză, în orice situație, a sfîrșit prin a face deservicii breslei întregi în trecutul nu prea îndepărtat...

Și apoi, nu este vorba despre o simplă pledoarie de principii, pe care o fac eu acum. Poziția elitist-disprețuitoare a intelectualilor și convingerea că totul li se cuvine, fără ca ei înșiși să fie obligați la nimic, se poate întoarce împotriva lor obturîndu-le

percepția realităților sociale. O întreagă revoluție poate avea loc “spre marea lor uluire și contrarietate” și poate să se rezume, după cum plastic mărturisește Al. George, la “«Trăiască ăla!», «Trăiască aia!», «Trăiască ailaltă!», «Moarte ăloră!», «Jos cu ăștilalți!»”.

Paradoxurile - tot amorale - pe care le lansează eseul *Nivelmentul fundamental* sînt cel puțin două: 1) autorul (care are o “rezervă generală față de acțiunile colective, de subordonarea socială care ar fi putut fi și una de ordin intelectual”) ajunge, iată, să profite de seria de libertăți de alții obținute, **și în favoarea sa**, pentru a-i combate pe aceștia. (N.B.: Este oare atît de departe Al. George însuși de portretul de Ianus al lui Nae Ionescu?) 2) Deși autorul disprețuiește vulgul, are pretenția că “opera însăși (...) își caută publicul, își împlinește rostul în dialog cu altele, în contacte cît mai variate și mai largi”. Cu alte cuvinte, publicului îi revine datoria de a admira opera unui scriitor care, de fapt, își disprețuiește publicul...

*

Călăuzit de astfel de principii elitist-exclusiviste, nu este de mirare că Al. George vede în activitatea Grupului pentru Dialog Social și a revistei 22 un demers care “mai mult a complicat lucrurile și așa greu de lămurit”. Autorul eseului *Oponenți, rezistenți, disidenți* (*România literară*, nr. 11/1993, p. 12-13, 22) se pare că acceptă doar acele dialoguri în care colocutorii sînt intelectuali pur-sînge, cu atestat și *pedigree*.

Pe de altă parte nu pot pune decît pe seama unei răbufniri umorale caracterizarea global infamatoare a exilului cultural românesc (“scriitori de mîna a doua, indivizi certați cu morala, inși pasibili de judecata oricărui tribunal din lume, sau de internarea în clinici psihiatrice, cu toată justificarea medicală”). Pe cît de scînteietoare și de profunde sînt analizele concrete ale lui Alexandru George, pe atît de jenante sînt anumite tentative de generalizare și sinteză ale eseistului.

Mai trebuie să adaug, în încheiere, că autorul acestor rînduri nu are nici un motiv să facă o pledoarie *pro domo*: nu este un exilat, nu este membru al Grupului pentru Dialog Social, iar intelectual de va fi fiind, e vorba doar de o meteahnă relativ recentă...

Mai degrabă m-a deranjat fervoarea cu care un demolator de statui se grăbește să lipească, în locul idolilor, diverse etichete.

Admirația sinceră pentru spiritul critic nu mă va face mai indulgent față de umorile nejustificate.

(*România literară*, nr. 19/1993, p. 4)

“POVARA” ETICULUI

Toată lumea își amintește, cu siguranță, febrilitatea și euforia care puseseră stăpânire pe întreaga societate românească în primele săptămâni de după decembrie 1989. Trăiam toți cu uimirea că, în sfârșit, adevărul poate fi spus în gura mare, fără teamă. Posibilitatea de a descrie și de a condamna fără rețineri perioada care tocmai trecuse ne-a învățat să nu ne temem de cuvintele mari, chiar dacă eram uneori caraghioși, și să nu evităm patetismele, deși câteodată erau de prost gust.

Una din componentele importante ale acestei “naivități” a fost redescoperirea și afirmarea judecății etice. Înainte de 1989 perseverența cenzorilor determinase devierea eticului în comentariul estetic: critica literară nu putea lăuda **curajul** unui scriitor, iar atunci proclama... valoarea literară a operei sale. Astfel se năștea limbajul esopic al criticilor care, pe lângă abilitatea de a da citate fără trimiteri bibliografice (fiindcă autorii erau, poate, peste graniță), au învățat să laude o carte, în dorința de a răsplăti un autor. Cum spuneam, această stare de lucruri a fost spulberată în ‘89, iar critica literară se află în continuare pe calea căutării unui nou limbaj, a altor concepte și a altor grile de lectură.

Iată însă că, în mod ciudat, eticul începe din nou să deranjeze. Preocuparea mea nu ar fi întemeiată dacă ar fi vorba despre un “reflux” normal, al unui concept care și-a epuizat pe moment efectul social. Dar lucrurile nu stau astfel și din discursurile “îngrijorate” sau vădind un fals spirit critic se desprinde doar tentativa de a elimina din discuție o realitate incomodă. Ideea - aparent inocentă - de la care s-a plecat este că nu putem scoate de pe același raft de bibliotecă autori asemănători ca valoare, dar

incompatibili ca moralitate. Astfel, ceea ce a început ca o pledoarie în favoarea esteticului s-a transformat într-o respingere netă a eticului.

Un perseverent susținător al acestor idei este Alexandru George. Intenția sa de a influența o întreagă judecată critică ar fi demnă de admirat, dacă nu ar fi rezultatul unui discurs *pro domo*, abordat dintr-o perspectivă subiectivă. Am mai avut prilejul să mă disociez de unele din ideile lui Alexandru George, dar acum domnia sa revine cu un amplu serial: *Intelectualii, prostimea și prostia* (în *România literară*, nr. 34, 35, 36, 42/1993). Încerc să rezum, în continuare, poziția scriitorului.

Lungul șir de eseuri confesiv-explicative începe, e drept, cu prudență, autorul afirmând importanța criteriului estetic în judecata axiologică și situându-se cu de la sine putere *Alături, pe același raft* cu N. Steinhardt. Nu discut acum temeiul literar al acestei opinii; trec și peste trufia autoplasării pe una sau alta din treptele sau rafturile istoriei literare; dar, din perspectivă etică, judecata nu mi se pare eronată, deoarece atât N. Steinhardt cât și Al. George fac parte dintre autorii care au încercat să nu se discrediteze sub comunism, deși au optat pentru “rezistența pasivă”, prin operă, și nu pentru cea activă, prin gestul social.

Problema apare însă când Al. George își face un titlu de glorie din propria pasivitate anterioară (“eu cred că am realizat o clară performanță în publicistica vremii: a refuzului de apartenență”), în loc să admită că a fost vorba de o soluție de compromis, adoptată sub presiunea politicianului. Iar nedumerirea sporește când eseistul, vădind o stupefiantă intoleranță față de soluțiile găsite de alții, se lansează în diatribe la adresa rezistenților activi și a exilaților, folosind termeni care trădează nu rezultatul unor reflecții, ci umorile unor resentimente: “scriitori de mîna a doua, indivizi certați cu morala, inși pasibili de judecata oricărui tribunal din lume, sau de internarea în clinici psihiatrice, cu toată justificarea medicală”.

În ciuda acestor fapte, principala obiecție care i se poate aduce lui Al. George este că face o senină abstracție de realitatea că în 1989 s-a încheiat o epocă, un mod de gândire, un fel de a trăi și de a reacționa la viața socială. Domnia sa se pomenește în ipostaza paradoxală a cuiva care își construiește *a posteriori* o teorie amorală (opera care trebuie să supraviețuiască în eternitate cu orice preț; artistul care este dator numai față de propria creație, nu față de societate), pentru a-și justifica tăcerile anterioare. Eu nu

consider că, astăzi, i se poate imputa cuiva **pasivitatea** din timpul comunismului; de fapt, pasivitatea putea fi o formă de rezistență. (O spunea și Camus: “Eu nu mă voi resemna. Cu toată puterea tăcerii mele, voi protesta pînă la sfîrșit.”) Pînă la un punct, înțeleg teoria lui Al. George: unui regim politic amoral, intelectualul îi plătește cu aceeași monedă. Dar nu pot fi de acord cu extinderea acestei perspective și la momentul actual, așa cum procedează eseistul.

Mai concret, nu sînt de acord cu ideea că astăzi “problema e și a fost de inteligență, nu de moralitate”. Nu consider că cele două elemente se exclud reciproc. Refuz să cred în cinica dihotomie: “dăștepți” și imorali vs. “proști” și morali. Iar analiza lui Al. George nu mă convinge: puterea actuală, imorală (aici sîntem de acord), nu cred că a cîștigat alegerile din prea multă deșteptăciune, ci, dimpotrivă, datorită insuficienței culturii politice a alegătorilor. Care, în parte, este rezultatul anilor de comunism, iar, în parte, al intelectualilor care s-au simțit datori numai față de propria lor operă.

De aceea nu consider că *Apelul către lichele* al lui Gabriel Liiceanu și activitatea Grupului pentru Dialog Social au o valoare strict “artistică și oarecum gratuită”, ci, dimpotrivă, pot sensibiliza și trezi conștiințele, pot deschide mințile.

Probabil că sînt o persoană demodată și lipsită de spirit practic, dar refuz să subscriu la o cauză - fie ea și dreaptă - care învinge cu ajutorul imoralității. Căci, atunci, ce fel de dreptate mai este aceasta?

Este dreptul lui Al. George să considere limba de lemn ca “instrumentul ideal de comunicare a gîndirii fruste, acceptat și utilizat între conducătorii țării și *masele largi populare*” (sublinierea... “materialului lemnos” din citat îmi aparține). Eu îmi permit, totuși, pe urmele lui Françoise Thom, să consider limba de lemn drept o excrescență malignă, proprie regimurilor totalitare și, deci, repudiabilă.

Iar despre fraza următoare ce să mai spunem: “Regimul politic actual, care deranjează atît de mult pe intelectuali (dar numai pe cei de formație umanistă) este cel mai popular care a existat vreodată în țara noastră”. Trebuie să fii de o stupefiantă înverșunare procustiană încît să înghesui într-o prăfuită teorie maniheistă realitatea contestărilor politice aproape lunare, provenite de la toate nivelele sociale.

Problema reală care apare la Al. George este nu de moralitate sau amoralitate ci aceea, mai profundă, de **generozitate**. Eseistul scrie uneori scrîșnit și înverșunat pentru

că, în sinea sa, este sfișiat între generozitatea comunicării, a dezvăluirii, și tendința aristocratică a pozei disprețuitoare.

*

Cu totul altfel stau lucrurile la H.-R. Patapievici, care publică în revista 22 (nr. 42/1993) eseul *Beoșienii români* în aceeași zi în care apărea, în *România literară*, un fragmente din polemica lui Al. George analizată mai sus. [Ulterior autorul și-a reluat fără modificări eseul în H.-R. Patapievici, *Cerul văzut prin lentilă*, Buc., Ed. Nemira, 1995, p. 192-198.] De această dată discursul este analitic, “la rece”, rațional, argumentele aduse par convingătoare, tonul este ponderat. Ideea principală a eseului, la care subscriu, este că în politică e necesară totdeauna pluralitatea de perspective și de forțe pentru a se putea asigura un viitor adaptat la împrejurări. Are perfectă dreptate autorul când observă că “dacă viitorul nu este previzibil, e pentru că nu este univoc; or, în acest caz, opțiunile politice care îl construiesc nu pot fi *a priori* restrânse”. Dintr-o asemenea perspectivă, era logic ca pentru Franța să apară atât varianta De Gaulle cât și varianta Pétain, urmînd ca, în funcție de evoluția războiului, să se decidă cea mai bună opțiune. Pînă aici nimic de spus. Mă despart, însă, de H.-R. Patapievici când pune pe picior de egalitate cele două opțiuni, conchizînd că “în politica mare nu există morală: este bună politica mîntuirii”.

Dimpotrivă, opțiunea morală era foarte clară în acele împrejurări: nu putea exista șovăială etică privind respingerea mareșalului Pétain care subordona Franța unor interese germane expansioniste și sprijinirea lui De Gaulle care lupta pentru eliberarea țării. Deci, aș nuanța concluzia lui H.-R. Patapievici: într-adevăr este bună politica mîntuirii, dar politica mare nu este cu totul lipsită de morală.

Dacă pînă aici am avut de contestat doar un detaliu din judecata autorului, în continuare îl voi contrazice mai ferm, când afirmă că “poporul nu este în nici un fel angajat de eșecul unei politici pe care totuși a cauționat-o prin vot: ca adevărat *deus otiosus*, poporul este iresponsabil în raport cu opțiunile sale”. La fel cum, în prezența mai multor variante, există (probabil) o cale morală, etică, și altele, imorale, tot astfel opțiunea pentru imoralitate (politică) aduce după sine răspunderea. Este ceea ce a constatat poporul german care l-a preferat pe Hitler, în alegeri libere, iar apoi a avut de

îndurat un alt război mondial și divizarea propriei țări, timp de patruzeci de ani. Probabil că nici o opțiune imorală nu rămîne nesancționată.

Tragedia istorică a părinților și bunicilor noștri a fost lipsa de opțiune: varianta imorală germană le-a impus prezența legionarilor și a lui Antonescu, varianta imorală rusească i-a constrîns să accepte comunismul, pe Gheorghiu-Dej și, ca o concluzie, pe Ceaușescu. Încă un amănunt: prelungita și repetata opțiune greșită aduce cu sine atrofierea simțului etic. Astfel a fost posibil ca, în 1990 și 1992, alegerile să propulseze în funcții de conducere o clasă politică imorală, de pe urma căreia avem astăzi și mîine de plătit.

Nu fac imprudența de a constata că, uneori, politica mondială nu ar fi imorală (vezi Yalta etc.). Dar marile gesturi politice reprobabile au adus cu sine doar nenorociri de care au fost condamnate retroactiv.

Știu că discursul meu de pînă acum, privit mai în grabă, poate părea desuet și naiv. Dar vreau să repet că, spre deosebire de preopinienții mei, eu sînt convins că propensiunea către cinism și “deșteptăciune”, în defavoarea eticului, este, cu timpul, perdantă.

(România literară, nr. 46/1993, p. 3)

RISCURILE UNEI ANCHETE

Răspuns la ancheta “României literare”:

Există o criză a culturii?

-
- Există astăzi în România o criză a culturii?
 - De ce natură (economică, socială, morală, estetică etc.) este această criză?

- Socotiți criza culturii legată exclusiv de condițiile tranziției?
 - Ce efecte ale crizei actuale întrevedeți pentru cultura de mîine?
 - Considerați necesară reaprecierea moștenirii culturale a epocii comuniste? Vedeți vreo legătură între această reapreciere și soluțiile crizei culturale în general?
 - Puteți oferi sugestii cu privire la valoarea culturii din anii dictaturii? Care sînt operele valoroase? Ce criterii socotiți utile în aprecierea valorii lor?
-

Anunțată cu surle, trîmbițe și speranțe, ancheta *României literare* despre criza culturii dezamăgește atît prin configurația întrebărilor cît și prin conținutul unora dintre răspunsuri. Din capul locului, întregul subiect al discuției a fost inutil hipertrofiat prin abordarea a două mari teme, aparent interdependente, dar a căror analiză se cuvenea făcută în mod separat: criza culturii de acum, **din prezent**, respectiv nevoia reevaluării **trecutului** literar apropiat. Dacă la acestea adăugăm și obiectul întrebării numărul 4, ce vizează cultura **de mîine**, scriitorul care dorește să se încadreze în exigențele chestionarului are de ce să fie descumpănit. După cîte știu eu, nici o anchetă (literară sau de alt fel) nu urmărește să obțină o viziune generală, de sinteză, ci să lămurească o problemă concretă, clar determinată.

Lasă de dorit, apoi, însăși formularea chestionarului. Dacă, de pildă, cineva răspunde negativ la întrebarea 1 (“Există astăzi în România o criză a culturii?”) - toate celelalte întrebări care vizează o defînire suplimentară a crizei își pierd sensul și utilitatea. Altfel spus: apare o incompatibilitate de structură între prima întrebare și următoarele. Dacă nu mă înșel, în pedagogie întrebările de acest tip se numesc “fals problematizante” și au fost ilustrate mai izbutit de I.L. Caragiale cu o sută de ani în urmă: “Nu-i așa că pămîntul se-nvîrte în jurul soarelui...?”.

O altă ispită pe care trebuie s-o evităm este aceea de a insista îndelung asupra crizei politice, economice, sociale etc., care influențează, firește, criza culturii, dar nu reprezintă cauza ei, ci doar cadrul său de desfășurare. Libertatea cuvîntului, recîștigată cu trei ani în urmă, a ajutat și a stimulat punerea în discuție a dilemelor culturii, dar e necesar să nu confundăm un fapt exterior cu o cauzalitate intrinsecă. Mai clar vorbind, crize politice, economice, sociale am tot avut și înainte de 1989 și totuși, după părerea

unora, literatura s-a descurcat binișor. De ce ar acționa ele tocmai acum asupra culturii sub formă de cauze?

În sfârșit, dificultatea de principiu constă în dorința de a se oferi o caracterizare limpede și imuabilă pentru un proces în devenire și transformare. Nu se pot da definiții și nu se pot realiza taxonomii atîta vreme cît criteriile axiologice sînt răvășite. Marea întrebare, des repetată în ultimul timp, este dacă în analiza culturală trebuie să prevaleze elementul estetic sau cel etic. Risc să afirm că însăși criza culturii românești se va prelungi atîta timp cît nu se va ajunge la un acord (tacit sau explicit) în privința ponderii eticului și a esteticului în judecata axiologică.

Dacă schimb perspectiva și vorbesc din exterior, ca un eventual istoric literar al perioadei 1990-1993, e imposibil să nu remarc preponderența criteriului etic în primii doi ani de după 1989. Faptul este perfect explicabil ca o reacție vehementă la anii de comunism, cînd fusese imposibilă exprimarea limpede a judecății etice. A fost descoperită cu entuziasm o anumită latură de creație a scriitorilor din exil sau a manuscriselor de sertar, care dețineau avantajul de a nu se fi pliat pe pretențiile cenzurii comuniste.

Apoi, în a doua jumătate a acestei perioade, s-au auzit tot mai multe voci care refuzau să scoată de pe același raft de bibliotecă scriitori foarte diferiți din punct de vedere moral. Criteriul estetic a reînceput să cîștige teren. Faptul în sine n-ar fi fost condamabil dacă nu s-ar fi petrecut în dauna judecății etice: am reînceput să uităm ambiguitățile, compromisurile și lașitățile, de dragul unei ipotetice genialități. Carența de fond a gîndirii celui ce pune pe talgerele balanței esteticul, de-o parte, și eticul, de cealaltă parte, constă tocmai în faptul că cele două nu se exclud reciproc, ci sînt complementare și constituie împreună un întreg. Cu o formulă cunoscută, se poate vorbi de est-etică.

Întrebări vehemente, răspunsuri parțiale, ezitări, agitație, enervare - acestea sînt coordonatele de suprafață ale crizei culturii, care în adîncime se hrănește, repet, din oscilațiile criteriilor axiologice, dinspre etic spre estetic. Atîta vreme cît aceste șovăieli nu vor fi limpezite (fapt posibil nu prin interminabile discuții canonice și de principiu, ci pur și simplu *chemin faisant*), orice judecată critică rămîne în domeniul aleatoriului. Și

atunci, cum să reconsiderăm literatura epocii comuniste, când noi astăzi încă nu știm pe ce lume (culturală) ne aflăm?

Sper din tot sufletul să n-am dreptate, dar îi prevăd în continuare anchetei din *România literară* un succes modic. [P.S. - Din păcate nu m-am înșelat. Ancheta a dispărut din paginile revistei după câteva săptămâni...] Aceasta nu doar pentru că, din start, a fost greșit concepută. Ci și pentru că este prematură.

(*România literară*, nr. 13/1993, p. 5)

SITUAȚIA ȘI ANALIȘTII EI

Revista *Dilema* ne-a obișnuit cu numere tematice dense, gândite unitar. De dragul dezvoltării cu orice preț a temei impuse, apar alăturat, în aceleași pagini, autori care altminteri au puține trăsături comune. Începând cu virtuțile lor intelectuale distonante și mergînd pînă la poziția lor social-politică incompatibilă. Voluptatea discursului “cerebral” și a analizei “la rece” anulează orice precauție tactică. Iată un lucru bun, se va spune: ideile sînt puse, în sfîrșit, deasupra indivizilor care le emit. Aș subscrie la acest scop, în aparență nobil, dacă nu aș întrezări în penumbră riscul nivelării orbești a persoanelor (ba chiar a personajelor): cînd deținutul și gardianul strigă la unison după dreptate și libertate sînt departe de a fi entuziasmat, deoarece îl bănuiesc de naivitate pe primul și de cinism pe cel de-al doilea.

În această atmosferă de melanj amical și zîmbitor al albului cu negrul, în nr. 90/1994 al *Dilemei* dedicat *Democrației și democrațiilor*, în pagina 6 fotografia lui Emil Constantinescu vine să dea girul (?) unei intervenții a lui Silviu Brucan. Trei sînt ”calitățile” articolului semnat de cunoscutul politolog: este prost gândit, rău scris și rău intenționat. Și iată de ce.

S. Brucan își reia ideea care a stîrnit atîta indignare la începutul lui 1990, potrivit căreia avem nevoie de 20 de ani pentru a ajunge la democrație. De această dată aprecierea este însoțită de o palidă argumentație și de un amplu eșantion de exemple.

Sînt dispus să accept, de dragul dialogului, eliminarea din discuție a argumentelor de moralitate (oricum nu prea binevenite la revista *Dilema*). De aceea, mă voi indigna doar în sinea mea, nu și în mod public, de faptul că șeful de orchestră al propagandei comuniste, redactorul-șef al *Scînteii* anilor '50, se referă critic-detașat la profunzimea “tarelor și habitudinilor sociale sădite în oameni timp de jumătate de secol de dictatură, a tăriei prejudecăților și mentalității formate de o prelucrare ideologică cotidiană [sic!] pe cît de insistentă, pe atît de ingenioasă”. Nu propagatorul ideologiei comuniste are căderea să-i acuze pe scriitorii-”ingineri ai sufletelor” care au îmbrățișat realismul socialist: aceia, cînd au făcut-o, au urmat litera și spiritul articolelor din *Scînteia*! Pe o mare indiferență sau ignoranță trebuie să mizeze cel care ajunge să se minuneze retroactiv, cu ipocrită nemulțumire, de încununarea muncii sale! Deși s-ar putea să mă înșel: s-ar putea să-mi fi scăpat acel ziar sau acea revistă în care Silviu Brucan își cerea iertare pentru activitatea sa de propagandist fruntaș. O mică întrebare: cum crede Silviu Brucan că ar fi reacționat germanii după al doilea război mondial, dacă Goebbels ar fi avut aplombul să-i anunțe, în presa liberă, de cîte decenii vor avea nevoie pentru a reunifica cele două Germanii?!

Dar, cum spuneam, să trecem peste problemele de moralitate și să venim la subiect. Consider că articolul lui S. Brucan este prost gîndit, întrucît se străduiește să pună alături o serie de acte și fapte social-politice în aparență nesăbuite, din ultimii patru ani, pentru a proba astfel stadiul elementar al democrației noastre. Obiecția mea de principiu este că **sînt trecute în revistă niște efecte, făcîndu-se uitate cauzele care le-au generat**. Și nu mă refer doar la cauzele indirecte (la care S. Brucan însuși cu succes și osîrdie a contribuit): handicapul ideologic și de mentalitate al electoratului. Dar de ce ni se enunță doar, cu supremă ironie, că “studenții au socotit că în democrație nu mai e necesar să învețe, ci să se dedice cu abnegație vieții politice a țării”? S-ar fi putut pleca de la cauze: ambiguitatea fundamentală a situației politice, datorată inconsecvenței (desigur, un eufemism) acelei forțe care întîi a promis că nu va candida în alegeri, pentru a se răzgîndi în scurtă vreme. De ce, pentru a se dovedi fragilitatea democrației noastre, ni se vorbește de pretențiile absurde de salarii ale minerilor și de lovitura lor de forță

împotriva guvernului Roman? Trebuia pornit de la conflictul de culise dintre Ion Iliescu și Petre Roman, unde primul s-a folosit de mineri pentru a-l îndepărta pe al doilea, iar apoi i-a răsplătit cu salariile pe care nu le meritau.

Nu cei care îl huiduiau pe François Mitterrand, venit în vizită la Ion Iliescu, dădeau dovadă de “imaturitate politică”. Ei îl sancționau astfel pe primul președinte occidental care avusese proasta inspirație de a șterge cu buretele lanțul de ambiguități ale “omologului” său român (problema teroriștilor din decembrie ‘89, evenimentele din martie ‘90 de la Tîrgu Mureș, mineriada din iunie ‘90 de la București etc.). Nu cu picioarele făceau politică acei demonstranți care “au mărșăluit în fața Ambasadei Rusiei cu strigătul: «Problema Basarabiei nu suferă amînare!»”. Ei protestau împotriva unui acord rușinos, semnat la Moscova de bună voie de președintele nostru “liber ales”.

Iată doar cîteva fapte (mai pot fi citate și altele) care atestă reaua-intenție a discursului d-lui Brucan. De fiecare dată mecanismul distorsiunii a acționat în mod identic: a fost amputată cauza fenomenului (întrucît era legată de o realitate defavorabilă actualei puteri); efectele au fost considerate izolat, cu ironie și superioritate, ca dovadă a unui pretins infantilism politic, deoarece, potrivit “analistului”, ar fi fost naive sau lipsite de sens. Să fiu bine înțeles: nu cei 20 de ani care ne-ar mai lipsi pînă la democrație i-i contest lui S. Brucan, ci afirm că avem nevoie de acest deja faimos interval mai ales din cauza repetatelor reflexe totalitare ale puterii politice, și nu doar din cauza vreunei “naivități” a concetățenilor noștri.

Dar nu era rău dacă acest discurs de la catedră nu s-ar fi încheiat măcar, pe ici-pe colo (prin punctele esențiale) în limba română a politologului. Astfel, aflăm cu mare interes că “în viața politică, partidele, înainte de alegeri, au început să se rupă în două (FSN) în loc să-și consolideze unitatea pentru a cîștiga votul popular”. Nu vreau să par răutăcios, dar acest concept al partidelor care “încep să se rupă în două” merită examinat o clipă: 1) dacă **ruperea** se presupune a fi o acțiune brutală și rapidă, ea nu poate avea un **început** și un **sfîrșit**, ci este **instantanee**; 2) dacă, totuși, în politologie, **ruperea** nu este o acțiune violentă și de moment (în FSN orice era posibil), ci reprezintă... o aventură de lungă durată, de unde pot să știu la începutul rupturii că vor rezulta doar două fragmente și nu chiar nouă, sau nouăzeci și nouă?

Dorind să confirme cu orice preț judecata mea, Silviu Brucan își încheie articolul pe un ton magistral: “Parcă, de un timp, lucrurile s-au mai așezat puțin. Este pauza dintre absolvirea primelor patru clase primare și trecerea în prima clasă de liceu la școala democrației”. Vai de noi dacă ne vom școlariza după modelul comunist, sărind din clasele primare - după o pauză de odihnă - direct la liceu! Dar mai ales vai de noi dacă aceștia sînt profesorii pe care îi vom avea ca model: împleticiți la limba română, gîngavi la logică și imperturbabili în lipsa oricăror remușcări. Citind asemenea luări de poziție crește, pe zi ce trece, admirația mea față de autodidacți; dar și indignarea mea față de “dascălii de partid și de stat”.

*

În același număr al revistei *Dilema*, Ion Bogdan Lefter semnează o “simplă schiță” subintitulată *Artistul în tranziție spre democrație*. O altă “situație” ne este propusă și descrisă de un cu totul alt tip de comentator. În mare măsură, demonstrația pornește de la ideea pe care o avansase și Nicolae Manolescu în nr. 28 al *României literare*: “Citiți disputele polemice din orice publicație și veți vedea în ele spectacolul pe care-l oferă niște inși supărăcioși, susceptibili sau, la limită, paranoici”. Ca și pentru Nicolae Manolescu - un critic explicit antipolemic - potrivit lui Ion Bogdan Lefter artiștii, ca adevărate “genuri iritabile”, “nu pot trăi în bună-pace: orgolioși, vanitoși, arțăgoși, suspicioși, foarte-foarte copilăroși, găsesc oricînd motive de supărare, de ceartă, de vendette și campanii polemice...”. Constatarea în sine, dacă s-ar opri aici, ar ridica deja unele semne de întrebare: cum poate fi mai important în ochii unui analist cusurul individual al unui autor de polemici (orgoliul, vanitatea etc.), și nu poziția teoretică pe care acesta o discută sau o combate? În ce măsură poate fi mai concludentă o eventuală trăsătură personală a scriitorului și nu ideea pe care acesta o profesează? Ca să dau un exemplu, s-au scris pagini emoționante despre expresivitatea mîinilor lui G. Călinescu, în timpul ultimilor săi ani, glorioși, de profesorat. Dar acestea dădeau oare valoarea deosebită a lecțiilor magistrului: plastica gesturilor sale de la catedră?!

Lui I.B. Lefter i se pare a distinge două etape în viața social-politică a acestor patru ani: tensiunile și protestele vehemente din 1990-1992, respectiv perioada de

“construcții democratice” din 1992 pînă în 1994. Prima perioadă, a “agitației generale” (cum o denumește eseistul), “fusesse prin excelență dualistă, și anume maniheistă”, adică puterea nou-instalată s-a caracterizat prin “erori, abuzuri și matrapazlîcuri”, iar opoziția s-a afirmat prin “dezvăluiri fulminante, indignări colosale, batjocuri vitriolante”. Dar autorul nu insistă pe legătura cauză-efect dintre cele două atitudini: pe faptul că indignările și iritățile intelectualilor reprezentau **un răspuns** la violența deja declanșată de noul regim. Pentru I.B. Lefter avem de-a face cu o perioadă în care, reacționînd prin brutalitate verbală la brutalitățile fizice, opoziția își asuma “un risc tautologic al situației” și “profita de o situație foarte favorabilă pentru o defulare colectivă”. Prin urmare, deși sînt recunoscute cauzele mult mai grave de care au fost provocate, sînt amendate mai ales efectele care au rezultat! Disproporția judecății este evidentă.

Dar demonstrația eseistului continuă: de doi ani încoace ne-am afla, vezi Doamne, în epoca **pluralismului**, care “presupune atitudini calme, mai greu de adoptat de către genurile iritabile”; “judecata în alb și negru ar trebui să lase loc nuanțelor și raționamentelor mai subtile”. Pe scurt, continuîndu-și filipicele, “mulți dintre artiștii noștri care combat prin gazete au ajuns astăzi în plină eroare de adecvare”.

Aș vrea din tot sufletul să pot crede în “situația” descrisă de Ion Bogdan Lefter, dar, din păcate, realitatea nu mi-o permite. Și, în primul rînd, să ne înțelegem: în ce sens folosim termenul de **pluralism** (valabil pentru ultimii doi ani)? De bună seamă, nu în sensul că avem mai multe partide politice decît între 1990 și 1992. Și atunci? Probabil că autorul se referă la o nuanțare a discursului puterii: oamenii nu mai sînt ciomăgiți pe stradă, ca în iunie ‘90, ci personalitățile culturale sînt demise abuziv prin ordine scrise, pentru a se consolida clientelismul politic, ca în septembrie ‘94. Regele Mihai nu mai este arestat pe șoselele României, ca acum trei ani, ci este expulzat direct de la aeroport, ca în octombrie ‘94. Dacă acesta este sensul **pluralismului** (original, ca întreaga noastră democrație), atunci trebuie să reținem un lucru banal și evident: deși “metodele de lucru” ale puterii s-au mai șlefuit, nucleul discursului său este la fel de autoritar și intransigent ca în 1990. Schimbarea este numai de aparență, nu și de esență.

Deci, “eroarea de adecvare”, dacă există, nu le aparține intelectualilor care nu se lasă înșelați de noua deghizare a vechilor structuri, ci, eventual, le este imputabilă celor care au decis să se lase păcăliți pentru a putea argumenta false dileme.

Și să ne mai înțelegem asupra unui lucru: “textele de un teribil radicalism moral, vădind o retardată gândire maniheistă și un vid al puterii de analiză” sînt cu totul binevenite, atîta vreme cît noii noștri analiști, care judecă realitatea colorat, în baza “sociologiei și a politologiei, a nuanțelor și a viziunilor complexe”, ajung să combată cot la cot cu propagandiștii comuniști ai anilor ‘50. Cu tot riscul de a fi greșit înțeles, prefer să am de-a face cu o persoană cu un acut simț moral (fie și avînd o gândire mai rudimentară), decît cu un savant celebru și complex, dar profund lipsit de onestitate.

Și, pe urmă, unde stă scris că moralitatea este mereu însoțită de naivitate, iar duplicitatea generează automat performanța intelectuală? Pînă la proba contrarie, îmi permit să mă îndoiesc de această aserțiune.

În cele două cazuri examinate mai sus, autorii își propuneau să traseze o imagine a situației noastre de acum, sprijinindu-se în demonstrația lor pe cîteva argumente din viața social-politică. Dar, în ambele ipostaze, realitatea era alterată de subiectivismul punctului de vedere al analistului. Faptul că am oferit un răspuns argumentat și polemic la textele în discuție poate dovedi multe despre mine: bunăoară că sînt “orgolios, vanitos, arțăgos, suspicios, foarte-foarte copilăros, găsesc oricînd motive de supărare, de ceartă, de vendette și campanii polemice” etc. etc. Dar, înainte de toate, că am expus, modest, propria mea perspectivă, eliminînd o zonă de bruiaj din circuitul informației.

(România literară, nr. 42/1994, p. 3, 15)

P.S. În eseul de mai sus, după ce îmi terminam demonstrația, mi-am permis să includ o paranteză teoretică, avînd un caracter general-meditativ și nicidecum aluziv, cum a fost interpretată. Din păcate, primele cuvinte ale acelu fragment s-au adeverit mai repede decît speram: “Cu tot riscul de a fi greșit înțeles, prefer să am de-a face cu o persoană cu un acut simț moral (fie și avînd o gândire mai rudimentară), decît cu un savant celebru și complex, dar profund lipsit de onestitate.

Și, pe urmă, unde stă scris că moralitatea este mereu însoțită de naivitate, iar duplicitatea generează automat performanța intelectuală? Pînă la proba contrarie, îmi permit să mă îndoiesc de această aserțiune.” Care nu mi-a fost însă uimirea să văd că I.B. Lefter protestează împotriva... acuzei mele de “lipsă de onestitate” și de “duplicitate”! Una și cu una fac două: stilul alegoric-aluziv aparține vremurilor apuse o dată cu

Ceaușescu și când eu, tocmai, n-am publicat nici un rînd. Dacă va avea cineva curiozitatea să citească luările mele de poziție din ultimii trei ani, va observa că nu perifraza și insinuarea îmi stau în caracter, și cu atît mai puțin insulta.

Ca să fiu și mai limpede, țin să subliniez că îl consider pe I.B. Lefter unul din criticii reprezentativi ai tinerei generații, unul din puținele condeie temeinice ale acestor ani. Harnica sa activitate din domeniul publicistic-radiofonic și pînă la cel de reorganizare a breslei scriitoricești este cu totul benefică și demnă de stimă.

Pe de altă parte, nu e vina mea că la un moment dat a ajuns în ipostaza de a publica, în aceleași pagini cu un fost propagandist notoriu, o sumă de idei nefericite și nesușținute de fapte. Nu eu îl includ într-o categorie, ci constat și îi semnez o vecinătate (chiar ideatică...) dezagreabilă.

Dacă, într-o stranie eclipsă a capacității mele de disociere, l-aș fi acuzat pe I.B. Lefter de “duplicitate” și de “lipsă de onestitate”, aș fi acum primul care să-i cer iertare. Așa, însă, pot doar să-i atrag atenția asupra unei erori de lecțiune.

(România literară, nr. 49-50/1994, p. 19)

PARALELE INEGALE

Viața publică românească de după 1989 și schimbul de idei au cunoscut, uneori, o vehemență care a putut părea prea stridentă. E imposibil să incluzi acest nou stil (polemic pînă la șarjă) în “blînda” literatură a anilor ‘60-’80. Dar și realitatea s-a schimbat: atunci - un partid unic care-și rumega șirul victoriilor socialiste nu accepta să-i fie deranjată siesta de către incomodele polemici (fie ele și cordiale). Acum - o situație social-politică în schimbare, ce presupune meșteșug în arta echilibristicii și maturitate în discernerea nuanțelor, impune un plus de dinamism în abordarea literaturii.

Deoarece lipsea un termen proximal de comparație, am fost tentați să punem aceste izbucniri în relație cu campaniile grotești ale anilor ‘50. De aici și pînă la a-i considera pe

unii polemisti de azi ca fiind continuatorii ofensivelor proletcultiste din trecut a fost un singur pas, ușor de făcut. Așa au procedat cei care l-au acuzat pe Paul Goma, în 1991, că scrie o proză... realist-socialistă pe invers; așa gândește Dumitru Popescu, atunci când îi impută lui Gheorghe Grigurcu “*Realismul socialist*” anticomunist (în *România literară* nr. 17/1995).

Sintagma ca atare este interesant fabricată și, prin paradoxul ei sforăitor (cum poate fi cineva și socialist, și anticomunist?! - desigur, fără a se numi... Bettino Craxi), riscă să convingă inteligențele superficiale. Dacă vom sta, totuși, să comparăm cele două perioade puse în discuție vom realiza că sîntem din nou în fața unei imense gogorițe: cu excepția nuanțelor exterioare, nu există esențiale puncte comune între etapa proletcultistă și aceasta, contemporană.

1. Diferă, în primul rînd, contextul politic în care ne aflăm: atunci - sub **ocupație** armată străină, sovietică; acum - în curs de emancipare chiar și de sub **influența** rusească.

2. În anii ‘50 se putea crea, prin **comandă de stat**, un curent literar violent și agresiv pentru demolarea modelelor anterioare. În anii ‘90 este vorba de cîteva **inițiative personale**, care și-au propus rediscutarea literaturii create sub comunism.

3. Ca atare, demersul proletcultist era, prin excelență **artificial**, impus din exteriorul cîmpului literaturii. În prezent avem de-a face cu o **evoluție organică** a conștiinței critice, care se supune progresului unor categorii estetice.

4. Cele două campanii nu au nimic în comun pe plan ideatic. Ba chiar dimpotrivă. Proletcultiștii, ascultînd de o comandă **ideologică**, veștejeau tot ce aparținea burgheziei și se revendicau de la idealurile luptei de clasă. Adepții revizuirilor de azi se slujesc, în demersul lor, de **categorii filosofice și artistice** (cum sînt eticul și esteticul).

5. Criticii demolatori ai anilor ‘50 se bucurau de tot sprijinul autorităților comuniste, încasînd diverse distincții, premii și posturi academice (A. Toma etc.) și avînd, practic, **monopolul** vieții literare. Polemiștii anilor ‘90 se bucură de vizitele căpitanului Soare, sînt departe de a fi impus un monopol (fapt pe care, probabil, nici nu-l doresc) și, în general, sînt **personalități izolate, solitare**.

6. Victimele polemicilor ideologice de acum patru decenii erau excluse din sfera culturii, erau obligate la tăcere, cînd nu de-a dreptul la închisoare. În schimb țintele contestațiilor din zilele noastre sînt fie foști demnitari comuniști, care mai persistă în

iluziile lor păguboase și criminale (D. Popescu), fie actuali oponenți ai revizuirilor. Iar aceștia din urmă, ca din întâmplare, se află în cercuri familiare puterii, sînt răsplătiți cu academii, ministere și reviste literare.

7. Diferă fundamental modul de exprimare a acestor confruntări. În perioada proletcultistă se miza preponderent pe efectele pamfletului, iar **argumentele ideologice nu erau demonstrate, ci enunțate cu emfază**. Înseși intervențiile aveau scopul de a înspăimînta, de a teroriza, întrucît un asemenea “schimb de idei” se solda cu eliminarea - chiar fizică - a adversarului. Polemiștii de astăzi recurg mai ales la talentul problematizării, al explicației, al demonstrației, al citării, în limitele unei confruntări intelectuale.

8. Nu în ultimă instanță, diferă net calibrul intelectual, moral și de credibilitate al polemiștilor de azi, comparativ cu rudimentele de gîndire și împleticirile gramaticale pe care le exhibau proletcultiștii în epoca lor de glorie.

Sînt sigur că șirul diferențelor poate fi continuat. Este important să subliniem, însă, mai ales faptul că discutăm despre **etape istorice opuse**: de instituire a comunismului (în anii ‘50) și respectiv de desființare a sa (în anii ‘90). Este evident că orice asemănare, dacă există, e strict accidentală și exterioară (bunăoară faptul că vajnicii constructori ai capitalismului sînt urmașii direcți ai bravilor edificatori ai comunismului).

Iată de ce intervenții ca aceea a lui Dumitru Popescu (mai sus citată) mi se par de două ori păguboase: în primul rînd din punct de vedere ideatic, deoarece amestecă pînă la indistinție realitățile social-politice și culturale care nu au nici o legătură, perturbînd percepția clară și corectă a fenomenelor. În al doilea rînd fiindcă pun în valoare nivelul autorului lor. Chiar era nevoie ca prestigiosul... scriitor să recurgă, în replica sa, la pleonasmе? (“Cum va califica istoria literară - măcar în vreun **mic subcapitolaș secundar** al ei - această întâmplare?). Îi era greu să dibuiască pluralul corect al unor cuvinte în limba română? (“După ce **magicile-i** formule își fac datoria, autorul vine ca un trăsnet și dă sentința.”) Îi venea peste mîna să renunțe la serviciile limbii de lemn? (“Cititorul **să guste mai plener** efectele ei spectaculoase.”)

Nu mi-am propus să fac pe avocatul din oficiu al nimănui, ba chiar sînt sigur că Gheorghe Grigurcu se știe apăra foarte eficient pe cont propriu (dat fiind, apoi, nivelul “reproșurilor”, ce să mai discutăm...). Dacă mi-am permis să-mi exprim părerea a fost nu

pentru a ataca o persoană sau a lua apărarea alteia, ci pentru a clarifica o idee. În ce mă privește, sînt încredințat că doar receptînd corect realitatea vom putea spera s-o și îmbunătățim.

(*România literară*, nr. 20/1995, p. 3)

TREI SOFISME

1. Cu cîteva luni în urmă, Gheorghe Grigurcu semna în *România literară* o amplă polemică împotriva lui Dumitru Popescu (“Dumnezeu”), arătînd cu lux de amănunte rolul nefast pe care l-a avut odiosul cenzor și servitor al regimului Ceaușescu pentru cultura română și pentru scriitorii integri, înainte de ‘89. Demonstrația, perfect legitimă, se includea în limitele unui discurs intelectual, construit pe bază de argumente, demonstrații și exemple.

Spre stupoarea multora, cel vizat “răspundea” în cadrul unui drept la replică în coloanele aceleiași *României literare*. Cum observa apoi și Alex. Ștefănescu, împricinatul nu-și accepta culpa, evidentă în ochii tuturor, nu făcea un necesar exercițiu de pocăință, regret și umilință. Dimpotrivă, cu o inexplicabilă ieșire de orgoliu, D. Popescu se străduia să... răstoarne situația, ajungea să-l acuze (el!) pe Gheorghe Grigurcu de “realism socialist anticomunist”! Ca un adevărat maestru în prestidigitatie și iluzionism, culpabilul încerca, în mod cinic, să se transforme în acuzator. **Sofismul era: toți cei care resping, cu fermitate, comunismul și efectele sale devin staliști, tocmai datorită intransigenței lor.**

Firește, manevra era legată cu ață albă (i-am semnalat și eu grosolanele împletituri în *România literară* nr. 20/1995 - vezi supra, eseu *Paralele inegale*). Dar nu e mai puțin adevărat că, în parte, și-a atins ținta: Gheorghe Grigurcu s-a simțit obligat să se justifice, fie chiar și cu amară ironie (în textul *Cum am devenit stalinist*). Atenția

cititorilor a fost deplasată către persoana și explicațiile lui Gh. Grigurcu, iar astfel au fost atenuate, implicit, acuzele perfect întemeiate care îi fuseseră aduse lui Dumitru Popescu.

În concluzie: o manevră propagandistică aproape reușită.

2. În Italia acestor săptămîni unul din marile scandaluri de presă și justiție este legat de persoana lui Bettino Craxi. Ex-prim-ministru (în repetate rînduri) al Italiei, Craxi este autorul, printre altele, al “monstruoasei coaliții” care a văzut ca parteneri la guvernare (pînă la prăbușirea fostului regim politic) Democrația Creștină (de centru dreapta) și Partidul Socialist Italian (de centru stînga), în defavoarea Partidului Comunist Italian (de stînga). Voi fi ultimul care să le plîng de milă comuniștilor - din Italia sau de aiurea -, dar trebuie să recunoaștem că a fost cu totul nefiresc pactul politic al lui Craxi, care contravenea uzanțelor politice.

Între timp, firește, fostul prim-ministru a adunat pe rol zeci de procese de corupție și abuz de putere, iar cazul lui reprezintă un fel de replică judiciară italiană, în domeniul fraudei, pentru ceea ce este la noi, în direcția insultei și a calomniei cazul lui Corneliu Vadim Tudor. O imensă diferență există, totuși. Fostul politician italian este intens anchetat, fie și în contumacie: i se ridicase imunitatea parlamentară și, sub amenințarea nenumăratelor mandate de arestare, n-a avut altă scăpare decît fuga în Tunisia. În prezent este urmărit printr-un mandat internațional de arestare, iar extrădarea sa este intens solicitată de către justiția italiană. (Nimic din toate acestea la noi: imperturbabilul secretar al Senatului României își face liniștit veacul și, aplicînd din obișnuință tactica supralicitării, are aplombul de a-și anunța și viitoarea candidatură la Președinția României. Strategia, oricum, ne e bine cunoscută: fusese aplicată în precedentele alegeri, prin împingerea în față a unui extremist, Gh. Funar, în comparație cu care Ion Iliescu putea liniștit să facă o figură zîmbitoare, de moderat de centru-stînga...)

Revenind la situația italiană, trebuie să mai amintesc faptul că unul din principalii autori ai prăbușirii lui Craxi a fost faimosul Antonio Di Pietro, care a avut chiar prilejul să-l interogheze pe politician, în cadrul unor importante procese de corupție. Ei bine, după demisia surpriză a lui Di Pietro din magistratură, izbucnesc o serie de scandaluri care îl vizează pe fostul judecător. Printre altele, acuzația că ar fi închiriat de la stat un apartament mult sub prețul zilei: deci se insinua că, iată, însuși simbolul onestității și al integrității profesionale este, de fapt, o persoană coruptă. (E adevărat, în Italia încă n-a

fost exprimat originalul raționament dîmbovițean: “dacă Di Pietro e vinovat, înseamnă că toți sîntem vinovați, iar atunci putem să ne iertăm reciproc, devenind inocenți, deci însuși Craxi este nevinovat!...”)

“Bomba” a explodat în ultimele zile ale lunii septembrie. În cadrul unui proces televizat, un tînăr procuror a făcut publice înregistrările secrete ale ultimelor convorbiri telefonice ale lui Craxi din Tunisia. Din acestea reieșea clar că zgomotoasa dezvăluire a “fraudei” lui Di Pietro fusese orchestrată, pas cu pas din depărtare de Craxi însuși, în complicitate cu avocatul său italian și cu sprijinul oferit de *Il Giornale* (director: Vittorio Feltri; proprietar: Silvio Berlusconi...). Ideea principală exprimată de procuror a fost că Bettino Craxi e departe de a fi “inocentul exilat” cum pozează în ochii lumii, iar justiția italiană nu mai trebuie acuzată că “trage în Crucea Roșie” cînd, iată, “biata victimă” are capacitatea de a monta otrăvitoare campanii de presă.

Desigur, ulterior n-a lipsit ploaia de proteste, dezmințiri și explicații ale părții adverse. Printre ele un fax trimis de Craxi însuși, care acuza magistratura italiană de... intoleranță, lipsă de respect și... **stalinism!**

Sofismul era: toți cei care resping, cu fermitate, corupția și murdăria morală devin staliniști, tocmai datorită intransigenței lor.

3. Conferința *Scriitorul și Puterea*, desfășurată la Neptun la sfîrșitul lui septembrie '95 s-a bucurat de o participare prestigioasă: O. Paler, A. Blandiana, M. Ursachi, N. Breban etc. Am reținut mai ales excelenta intervenție a lui O. Paler (din care citez, conform *Adevărului literar și artistic* nr. 288/1 sept. 1995): “nu înțeleg, de pildă, cum e posibil să se spună și să se scrie că anticomunismul este un fel de comunism întors pe dos. Cum sună oare dacă aș spune: antifascismul este un fascism întors pe dos? Sună bine? Nu înțeleg de ce există intelectuali, și de ce o fac, care nu vor cu nici un chip să pună pe același plan comunismul și fascismul. Care vorbesc despre anticomunism anacronic, dar nu se gîndesc cum ar suna antifascism anacronic. Oare crimele făcute cu mîna stîngă sînt mai puțin oribile decît crimele făcute cu mîna dreaptă? Oare ura de clasă e mai puțin odioasă decît ura de rasă? Oare victimele comunismului merită mai puțină compasiune decît victimele fascismului?”

Șirul de întrebări esențiale și limpede formulate încearcă să-l “demonteze” redactorul-șef al *Adevărului literar și artistic*. Cristian Tudor Popescu își făcuse o tristă

faimă din orchestrarea unei injurioase campanii de presă împotriva lui Paul Goma. Nu perseverentul continuator (în sărăcia de spirit și moralitate) al *Suplimentului literar și artistic al Scînteii tineretului* (S.L.A.S.T.) avea căderea morală să intre în dialog cu Octavian Paler. Firește, nu sînt adeptul exclusivistului dicton latin: *Quod licet Jovi, non licet bovi*; dar dacă C.T.P. tot și-a ridicat vocea în cadrul unui simpozion prestigios, de ce trebuia s-o facă recurgînd din nou la sofisme? Nu învățase lecția cu ciorba și iaurtul?

Sub titlul *O caracteristică de tip comunist a opoziției anticomuniste*, ziaristul de la *Adevărul* își publică, în propria revistă, intervenția de la Neptun. El începe prin a admite că va putea fi acuzat de... “cinicizare” [sic!]. (Tot ce se poate: și pentru Andruță Ceașescu se “întunericea”, atunci cînd începuse să tragă cu pistolul în mulțime la revoluție...) Dar principala carență a “opoziției anticomuniste din România, care mie îmi displace profund și care îmi alterează foarte tare [sic!] relațiile cu ea” constă, după opinia subtilului observator, în prezența multor “otrepe, care au fost și înainte tot asta, care au basculat și acum sînt deosebit de **cu noi**” [sic! - de acum încolo renunț la a mai semnala mizerabila limbă românească, inginerească, a distinsului redactor-șef). Pe scurt, angoasa lui C.T.P. este dată de faptul că reprezentanții stimabili și onești ai Opoziției acceptă să stea alături de “acești indivizi”. Intervenția se încheie, patetic, printr-o acuză de complicitate: “Cum puteți să tăceți? Nu-mi cereți mie să stau alături de ei. Dacă dv. puteți, vă privește, dar eu nu pot. Asta este o caracteristică de tip comunist a opoziției anticomuniste. Dacă doriți, vă rog să o comentați”.

Cum să nu dorim, că doar nu e prima dată cînd analizăm și comentăm spectacolele de aruncat “praf în ochi” și de intoxicare a percepției realităților sociale, la care se pretează onorabilul Cristian Tudor Popescu. Plecîndu-se de la un fapt real (carența calitativă a unor reprezentanți ai Opoziției), sînt enunțate mai multe concluzii false:

1. Nu este adevărat că întreaga Opoziție **a tăcut**, acceptînd complice aceste carențe (de n-ar fi să amintesc decît cărțile/articolele critice ale lui Octavian Paler, Alina Mungiu, P.M. Băcanu etc.).

2. Chiar dacă ar fi existat un *esprit de corps* în cadrul Opoziției, nu această forță politică poate fi echivalată cu... comunismul. Altminteri, cel mai mare comunist ar trebui

să fie însuși Ion Iliescu, cel care face casă bună cu Vadim Tudor și Păunescu. Sau cunoaște cumva C.T.P. “otrepe comuniste” (ca să-l citez) de mai mare anvergură?

3. Să nu se mai lamenteze C.T.P., că doar el n-a fost nici o clipă tentat să stea alături de membrii Opoziției, ci a rămas același instrument docil care publică (și comentează tendențios) documente prefabricate de S.R.I. pentru a-i discredita pe adevărații oponenți ai regimului actual. Aceasta este reala sa vocație: de a lansa bombe fumigene care intoxică (la propriu și la figurat) împrejurimile. În cazul de față, **sofismul era: opoziția anticomunistă, întrucât conține foști comuniști, este ea însăși comunistă**. Nu contează faptul că nu există, din motive obiective, partid politic românesc care să nu conțină foști comuniști. Nu contează, pentru tenacele propagandist, nici ideile pe care Opoziția le profesează și de la care se revendică. El și-a îndeplinit sarcina: a reușit să deturneze/atenueze impactul tirului de întrebări legitime puse de Octavian Paler. A reușit, mimînd ingenuitatea, să-i transforme pe acuzați în acuzatori și, pe de altă parte, a obligat tocmai victimele (calomniilor, mineriadelor, loviturilor de stat etc.) să se replieze într-un discurs defensiv, de autojustificare.

Să mai spună cineva că propaganda nu e în floare!... În toate cele trei cazuri mai sus discutate am avut de-a face cu tentativele unor persoane discreditate de a-și reface propria imagine, terfelită în ochii opiniei publice. Dar nici unul din cei trei nu a avut curajul (sau onestitatea) de a-și face *mea culpa*, de a porni, de la zero, pe altă cale. Toți trei au încercat să se relanseze cu ajutorul unor sofisme, speculații ideatice, distorsionări ale realității. Oare mai e nevoie să adaug că procedeul nu-l onorează pe nici unul dintre ei?

(*România literară*, nr. 42/1995, p. 3)

CEI DOI AMBASADORI

Nu mă număr printre aceia care, poate, au exultat aflînd din ziarul *Ziua* că Mihai Botez ar fi fost un colaborator al Securității și că se ocupa cu spălarea banilor murdari ai oculte instituții tocmai în America. Nu m-au convins aceste acuzații deoarece prezentau două mari carențe: lipsa de probe și momentul nedelicat (ca să folosesc un eufemism) în care a fost declanșată campania. Consider că zilele imediat următoare încetării din viață a fostului disident trebuiau respectate de toată lumea, cu o minimă decență și pioșenie.

Acestea fiind spuse, adaug imediat că, pe de altă parte, ar fi impropriu să admitem că fenomenul decesului poleiește afirmațiile cuiva, făcîndu-le infailibile. Un caz recent și notoriu l-a constituit publicarea delațiunii lui Alexandru Ivăsiuc, care-l viza pe Paul Goma: deși autorul notei informative încetase din viață, efectele cuvintelor sale nedrepte continuau să acționeze, să fie manevrate cu ticăloșie de unii și de alții. Așa cum mi-am permis cu acel prilej să contrazic **ideile** cuiva, nu văd de ce ar trebui să manifest mai multă reținere în privința sofismelor exprimate de fostul ambasador al României la Washington. În fond, sîntem în fața unei noi dovezi că ideile continuă să existe, să circule și să influențeze conștiințele chiar și după dispariția celor care le-au exprimat.

Revista 22 (nr. 35/1995) publică în paralel două texte: un discurs-omagiu la adresa poporului român, rostit de David B. Funderburk în Congresul american și, respectiv, răspunsul lui Mihai Botez, elaborat ulterior.

Persoana lui David B. Funderburk nu cred că mai are nevoie de prezentări detaliate: excelent cunoscător al României, unde a trăit cîțiva ani înainte de 1989, omul politic american a îndeplinit diverse funcții, culminînd cu aceea de ambasador al S.U.A. la București: a demisionat din post pentru a protesta împotriva ambiguității administrației americane în relațiile cu N. Ceaușescu. O atît de onorantă carte de vizită îl îndreptățește pe dl. Funderburk să se pronunțe în deplină cunoștință de cauză despre fenomenul românesc. Este tocmai ceea ce face domnia sa, într-un text pe cît de pertinent, pe atît de scrupulos, prin perfecta dozare a accentelor extrem de delicate: *O vedere pozitivă asupra României și românilor*. Să ofer cîteva exemple. Voi trece peste pasajele care se referă la originea și devenirea istorică românească, pentru a ajunge la fragmentele mai fierbinți: “În vreme ce cultura și limba i-au legat pe români de Occident, poziția țării lor și adoptarea Bisericii Ortodoxe de Răsărit i-au apropiat de Est. (...) La sfîrșitul războiului, România a fost ocupată de Uniunea Sovietică, fapt care a adus epoca cea mai neagră din

istoria nației. România, cu mai puțini comuniști proprii decât celelalte țări din zonă, a suferit poate mai mult decât oricare țară a lagărului comunist. Încă nu s-a dezvăluit și nu s-a expus în întregime istoria mizeriei, gulagurilor, morții și distrugerii aduse de comunism. (...) Degradarea economică, morală și spirituală pricinuită de comunism a avut consecințe enorme și îi va urmări pe români generații întregi. Vechii comuniști sînt tot la putere, sub un nume diferit, însă țara a făcut eforturi să se apropie de Statele Unite și să se reintegreze în lumea Vestului.” Printre concluziile congresmenului american se află ideea că “este timpul să sprijinim poporul României. Trebuie să-i susținem pe adevărații democrați, în eforturile lor de democratizare a țării, precum și în procesul de privatizare, pentru a o apropia de Statele Unite și de Occident”.

Analiza fostului ambasador este pe cît de corectă, pe atît de lipsită de ambiguități în apreciere. Firește, regimului de la București nu-i puteau fi pe plac cel puțin două idei ale acestui discurs: distincția realizată între poporul și democrații români, pe de o parte, și respectiv actualii conducători ai României, pe de altă parte. În plus: echivalarea vechilor comuniști cu puterea politică de azi. Se simțea nevoia unei replici credibile, care să vină din partea unei persoane cu autoritate morală. Omul cel mai potrivit pentru acest rol era Mihai Botez.

*

Răspunsul semnat de ambasadorul român la Washington respectă aparențele zîmbitoare ale diplomației, prin includerea unor fraze inițiale și finale super-elogioase: “am fost personal foarte, foarte impresionat de intervenția dumneavoastră strălucită, pe care ați intitulat-o așa de sugestiv...”. Dar de aici și pînă la conținutul real al mesajului este o distanță imensă, după cum vom vedea îndată.

Șirul de sofisme și false dozări ale realității demarează prin tentativa diplomatului român de a se înălța pe un piedestal echivalent cu al preopinentului său: “ca ambasador, nu veți fi surprins că pentru ambasadorul României în Statele Unite este dificil să vă împărtășescă toate opiniile, mai ales pe acelea privind evoluția noii României democratice în perioada post-1989. Însă ca fost disident anticomunist, refugiat politic în

Statele Unite și într-o vreme rezident permanent în S.U.A., am învățat să respect punctele de vedere la care nu subscriu în întregime”.

Cred că nimeni nu va contesta curajul și calitățile deosebite pe care le-a dovedit, înainte de 1989, disidentul Mihai Botez. Pe de altă parte, la fel de evidentă este și prezența vechilor comuniști, astăzi, la conducerea țării noastre. Ideea este de domeniul notorietății, a fost repetată pînă la banalizare, atît în presa română cît și în cea străină. Efortul lui Mihai Botez de a cosmetiza, în numele prestigiului său personal, o realitate diformă nu cred că este demn de laudă. Nu fostul anticomunist avea chemarea să devină avocatul diavolului.

Iar în ceea ce privește falsa egalitate de planuri și de autoritate morală, trebuie să subliniez o diferență esențială între cei doi diplomați: **replica este dată unui fost ambasador disident de către un ambasador fost disident**. Și nu e vorba, aici, de un banal joc de cuvinte: dl. David Funderburk a renunțat la o ambasadă pentru a rămîne fidel propriilor convingeri; dl. Mihai Botez, dimpotrivă, a renunțat la propriile convingeri pentru a fi fidel ambasadei sale!

Surprinde, apoi, tentativa diplomatului român de a oculta adevărata problemă în discuție. Nici o clipă d-sa nu spune răspicat că nu e de acord cu taxarea drept comuniști a conducătorilor României de azi. Cine va citi doar replica lui M. Botez nu va putea înțelege fondul obiecției, în schimb va fi plăcut impresionat de... tonul conciliant al autorului. Iată o mostră de slalom ideatic: “în spiritul adevăratei democrații, pe mine personal nu mă tulbură la fel de mult cît pare să vă tulbure pe dumneavoastră situația normală că nu toți cei aleși ne împărtășesc propriile valori și deci establishment-ul politic în tranziție are membri diferiți de noi înșine”. La o privire superficială, nu există nimic mai înșelător decît tonul împăciuitoare și “tolerant” cu care este contrazis adevărul, ce a fost rostit în mod tranșant și răspicat!

Să notăm, în context, abila alunecare pe lîngă fondul rezervei exprimate de omul politic american (în literatura de specialitate, această metodă paralogică s-ar numi *ignoratio elenchi ad rem*): dl. Funderburk își manifestase dezacordul, **în plan moral**, cu foștii comuniști care, deși au distrus țara în trecut, continuă să o guverneze și în prezent. Dl. Botez îi răspunde **în plan matematic, cifric**, eludînd problema ca atare: “nu toți cei aleși ne împărtășesc propriile valori...” etc. Tot *ignoratio elenchi ad rem* se cheamă și

remarca fostului disident român potrivit căreia Ion Rațiu a candidat în cursa prezidențială, Corneliu Coposu se află în Senatul de la București, iar părintele Calciu s-a putut întoarce nestingherit în România. Aceste fapte colaterale nu infirmă obiecția însăși, adusă de diplomatul american: “vechii comuniști sînt tot la putere, sub un nume diferit”.

O nouă manevră logică regăsim în următoarea frază a lui Mihai Botez: “Doresc să spun că, totuși, acestea [adică reținerile lui D.F.] sînt detalii neesențiale, ori subiecte interesante de cercetare pentru un specialist ca dumneavoastră”. Prin minimalizarea rezervelor d-lui Funderburk (“detalii neesențiale”), se încearcă scoaterea faptului din ordinea sa firească, izolarea pe o linie secundară, teoretică (“subiect de cercetare”). Mesajul din subtext fiind: 1) subiectul se află în curs de cercetare, rezultatele sînt discutabile; 2) tema aparține sferei restrînse a specialiștilor care o cercetează; 3) deci, nu este vorba de o problemă de larg interes. O concluzie la fel de falsă ca și premisele din care se trage.

Replica publicată de revista 22 se încheie (cu o imensă gafă a traducătoarei) astfel: “Cu sinceritate, Mihai Horia Botez”. Pentru formula epistolară convențională “sincerely”, Ioana Ieronim putea să opteze între “cu stimă”, “cu respect” etc. Dar este cu totul nepotrivit să semnezi **cu sinceritate** o scrisoare ce cuprinde nu puține subterfugii propagandistice (uzate pentru a diminua impactul unui text acuzator la adresa regimului Iliescu). Repet: bănuiesc că e vorba de o neglijență a traducătoarei și nu de o “manevră” suplimentară a expeditorului. Însă, chiar astfel sînd lucrurile, scrisoarea, în ansamblul ei, nu cred că este documentul cel mai reprezentativ pentru personalitatea fostului disident român. Iar explicația redacției 22, care ne spune că avem de-a face cu “ultimul dialog pe teren american pe care l-a purtat ambasadorul Mihai Botez. Scrisoarea a fost concepută în chiar ziua plecării sale la București, 3 iulie” - ne îndurerează o dată mai mult.

Am vorbit pînă aici în rîndurile mele nu doar despre doi foști ambasadori, ci și despre două moduri cu totul diferite de a te raporta la realitate. Cine a fost mai convingător, cred că s-a putut deduce pînă acum. Cine a avut de pierdut și cine de cîștigat (firește, în plan moral) de pe urma poziției sale, rămîne s-o stabilească fiecare cititor pe cont propriu.

În ceea ce mă privește, opțiunea mea este fermă. Sînt de partea celui care a pronunțat o analiză onestă, curajoasă și pertinentă asupra României și a românilor. Sînt, deci, de partea fostului ambasador american.

(*Timpul*, nr. 11/1995, p. 5)

ROL ȘI MASCĂ

Andrei Pleșu susține într-un număr din *Dilema* (127/1995), foarte potrivit pentru astfel de afirmații (doar nu degeaba e dedicat *Rolului și măștii*), susține, așadar, că nici după cinci ani de zile nu putem ști exact *Cine a adus minerii?* În timp ce alte reviste deplîng trecerea a cinci ani de la acțiunea comandată de Iliescu, coordonată și executată de Voican Voiculescu, sublimul Pleșu continuă să nu-i cunoască pe făptași.

Care este explicația dată de gînditorul fin, cult și inteligent care este Andrei Pleșu? Pe de o parte, afirmă eseistul, Opoziția aruncă totul în cîrca președintelui ales (“drept argumente esențiale se invocă apelul televizat către populație din seara zilei de 13 iunie și mulțumirile finale”). Pe de altă parte, “nu mai puțin simplificator e răspunsul gata făcut al președinției: minerii au năvălit în București mînați de un instinct arhaic al dreptății, de o spontană îngrijorare pentru soarta tinerei noastre democrații”.

Dintr-un condei se produce un fals grosolan de gîndire: este pus semnul egalității între o teză limpede, care se bazează pe fapte și probe și, respectiv, o elucubrație demagogică: totuși, cum pot năvăli spontan, **mînați de instincte arhaice**, mii de oameni, în cazul în care sînt lipsiți de coordonare, mijloace de transport, hrană, cazare, puncte de regrupare, planuri de acțiune etc.? Să fim serioși: nu cu spontane îngrijorări s-a făcut politica la noi în ultimii ani; cel mult, politica a fost ascunsă, camuflată, în spatele falsei spontaneități binevoitoare!

Pornind de la o astfel de premisă eronată (căci ce altceva înseamnă să pui pe același plan călăul și victima, pe cel ce a ordonat devastările și pe cei care au încasat ciomăgeala?), lui A.P. îi vine ușor să devieze de la linia principală, condamnînd cele

două variante pentru... schematismul lor. Printr-un brusc viraj, se începe căutarea altor vinovați - din punct de vedere moral, psihologic, cultural etc.

Așadar, vinovați vor fi bucureștenii care i-au aplaudat pe mineri, sau misterul sufletului național care visează, încă de la Mitică al lui Caragiale, la “o dictatură ca-n Rusia” etc. etc. Iată cum discuția, deviată din planul concret, poate crea monștri... Când dilema este practică la modul sofist, când începem să căutăm nuanțe între alb și negru, nu vom putea preciza cu hotărâre culoarea respectivă căci ne vom ascunde, ca A. Pleșu, îndărătul formulelor de tipul: “din punctul nostru de vedere, există totuși nenumărate **alte** elemente de natură să complice și, deocamdată, să suspende răspunsul”.

Haida-de! Răspunsul o fi fiind complicat pentru Andrei Pleșu, ministru în guvernul care a colaborat la mineriade pînă cînd a fost el însuși răsturnat de una dintre ele. Dar atunci cînd există fapte concrete, elemente certe (și un discurs prezidențial, televizat, este un astfel de fapt), e caraghios să ne întrebăm despre înclinația spre dictatură a sufletului românesc! Aici nu cioranizăm, nu filosofăm abstract, ci ne referim la o culpă concretă, la o ticăloșie făcută la lumina zilei.

Argumentația, o dată fals demarată, nu e greu să fie condusă cu aceeași falsitate: vandalismul este cocoloșit de toată lumea, susține A. Pleșu, că doar și Opoziția s-a bucurat de venirea minerilor în septembrie 1991, cînd cu răsturnarea guvernului Roman... Cîtă ingenuitate din partea unui fost ministru! Să nu știe, oare, A.P., că minerii s-au întors, și de acea dată, din inițiativa aceluiași Ion Iliescu, cel care avea unele conturi de plătit lui Petre Roman? E adevărat, ortacii lui Cosma au năvălit și printre participanții la Congresul P.N.Ț.C.D., care i-au primit cu bucurie, dar asta nu înseamnă că Opoziția a stat la baza răsturnării guvernului (că doar nici n-a beneficiat în vreun fel de aceasta). Tot mîna lui Iliescu și a serviciilor secrete a fost la mijloc.

Din această perspectivă, finalul articolului, pe care îl citez în întregime, va rezulta de un imens comic (involuntar): “Bine - mi se va spune - dar dumneata crezi confuzie. Învinovățești pe toată lumea și diminuezi, astfel, culpa vinovaților reali. Nu diminuez nimic. Încerc numai să pricep, să nu mă spăl pe mîini cu nonșalanță cînd e vorba să judec o dramă care mă privește. Și aș mai avea un răspuns. Către toți aceia care, de cinci ani încoace, trăiesc într-o monolitică edificare; parafrazînd o lozincă nefericită a primăverii

lui '90, le-aș spune: Noi, cei de la *Dilema*, gândim, nu muncim pe tărim ideologic, gândim, nu activăm electoral, gândim, nu distribuim anateme și indulgențe”.

Cîteva scurte întrebări: ce înseamnă a gândi, cînd în fața evidențelor începi să filosofezi abstract despre sufletul românesc, pentru a nu da altceva decît un răspuns ambiguu? De cînd a recunoaște evidența înseamnă a activa electoral? Nu prin anateme și indulgențe îi distingem pe cei ticăloși de cei buni?

Să fie liniștit Andrei Pleșu. Nu sînt un contestatar absurd al ideilor sale și știu să recunosc că are dreptate, atunci cînd e cazul. De aceea îi spun cu toată seninătatea: da, domnule, dumneata crezi confuzie. Da, domnule, dumneata învinovățești pe toată lumea și diminuezi, astfel, culpa vinovaților reali.

Altminteri nu e nici o problemă, luarea de poziția a lui Andrei Pleșu se încadrează perfect în acel număr al *Dilemei* care, o repet, vorbește pe larg despre *Rol și mască*.

(*Familia*, nr. 6/1995, p. 36-37)

P.S. 1. **Dreptul de preempțiune.** În nr. 134/1995 al *Dilemei*, Al. Călinescu îl corectează pe Val Condurache, cel care îi atribuise lui Mitică al lui Caragiale aspirația de a avea “o dictatură ca-n Rusia”. Al. C. “amintește de celebrul banc de la Radio Erevan cu Șostakovici, în care aflăm în final că Șostakovici primise de la Stalin nu o mașină, ci o bicicletă, și că de fapt nu o primise ci i se confiscase”.

Are perfectă dreptate Al. C. să-i reproșeze eroarea lui Val Condurache, dar acesta din urmă n-a fost decît al doilea, primul în ordine cronologică fiind însuși directorul *Dilemei*, care, cu șase săptămîni mai devreme, în nr. 127/1995, explicîndu-ne de ce nu știe d-sa cine i-a adus pe mineri la București, se referise la același fapt, că (citez) “Mitică vrea «o dictatură ca-n Rusia»”. Voi prelua stilul ironic-interrogativ al lui Al. Călinescu spunînd că, într-adevăr, ce mai contează că Mitică e, de fapt, Nae, iar citatul corect nu vorbește despre **dictatură**, ci despre **tiranie**? Dar eu voi pune o întrebare suplimentară: zău așa, ce mai contează că imprecizia citatului, înainte de a-i aparține lui Val Condurache, îi poate fi atribuită (cu drept de preempțiune) lui Andrei Pleșu?

(*Dilema*, nr. 137/1995, p. 2)

P.S. 2. Andrei Pleșu n-a aflat nici pînă azi cine a adus minerii... Ca dovadă își reia textul, fără modificări, în vol. *Chipuri și măști ale tranziției* (ce titlu inspirat!), Buc., Ed. Humanitas, 1996, p. 162-165. Ce-i drept, o corectură tot există: în citatul din Caragiale nu mai e vorba de **dictatură**, ci de **tiranie**. În rest, Nae e tot Mitică. Iar Iliescu e tot spălat de păcate, ca pe vremurile bune.

DESPRE MORAVURILE EDITORIALE

De peste o jumătate de an încerc să public rîndurile de mai jos în diverse reviste culturale din România. Am fost mereu refuzat. Înainte de a mă referi, însă, la acest fapt, îi las pe cititori să cunoască și să aprecieze singuri despre ce este vorba. Iată:

*În 1991 am avut marea ingenuitate de a-i propune Editurii Humanitas traducerea volumului **Imagini și simboluri** de Mircea Eliade. Spuneam atunci că este vorba de munca entuziastă și dezinteresată a unui tînăr traducător care nu dispunea de copyright și care lucrase exclusiv din pasiune. G. Liiceanu, foarte ocupat (sînt sigur că nu-și mai amintește scurta noastră întîlnire), m-a trimis cu volumul original și cu manuscrisul la Sorin Mărculescu; acesta mi-a promis că, în cel mai scurt timp, va fi verificată traducerea mea și că voi primi un răspuns.*

Au urmat cîteva luni cu (nu exagerez) zeci de telefoane dinspre Cluj spre București, în care încercam să dau de urma lui S. Mărculescu, apoi a lui Petru Cristian (unul dintre redactori), apoi a manuscrisului, apoi a unui răspuns oarecare. Într-un final, P. Cristian m-a poftit să-mi recuperez traducerea, întrucît editura nu este interesată în publicarea sa. La întrebarea dacă există probleme în ce privește calitatea transunerii, mi s-a răspuns că, dimpotrivă, varianta mea e perfectă, dar că între timp editura a primit o ofertă din partea altcuiva, “nu spui ține, persoană importantă”, și deci va să zică în consecință și prin urmare...

*Poziția lui S. Mărculescu a fost alta: când mi-a întins manuscrisul, care avea două-trei cuvinte subliniate **numai pe prima pagină**, mi-a declarat paternal-condescendent că o editură serioasă nu are timp să citească toată traducerea atunci când, nu-i așa, deja de la începutul ei apar stîngăcii de stil... Mă rog. Fără să mă șifonez, m-am întors acasă și am zvîrlit în fundul unui sertar munca mea de cîteva luni.*

*De atunci a trecut ceva timp. Am rămas un admirator circumspect al Editurii Humanitas, al frumoaselor titluri pe care le-a publicat. Am tradus alte trei cărți, din care una a apărut la Ed. Univers. Apoi Paul Goma a protestat când faimoasa editură i-a trimis la topit, din motive politice, volumul **Culoarea curcubeului** fără să fi pus în vânzare o bună parte a tirajului gata tipărit. Unii au taxat afirmația de domeniul absurdului; eu m-am limitat la a-l crede pe Paul Goma.*

*Poate că voi fi acuzat și eu că sînt un resentimentar, dar recunosc cîstit: nu am cumpărat și nu am citit volumul lui Mircea Eliade, **Imagini și simboluri**, traducere de Alexandra Beldescu, București, Editura Humanitas, 1994. Din păcate, în nr. 2/1995 al **României literare** Ion Bălu îmi confirmă că n-am pierdut mare lucru. Criticul vorbește despre «mediocritatea traducerii» și despre franceza aproximativă a Alexandrei Beldescu, care «nu stăpînește adecvat [nici] structurile limbii române». Exemplele recenzentului, care se întind pe o jumătate de coloană, mă scutesc de alte comentarii.*

Aș vrea, totuși, să-i răspund lui Ion Bălu care se întreabă retoric, în final, dacă translațiunea lui Mircea Eliade și-a dat testul de traducător. Cum să nu! Cu toată imparțialitatea și obiectivitatea, îi vor fi corectat și d-sale prima pagină redactorii și directorii de la Humanitas!

Pîna aici textul cu pricina. Și acum “ecourile” lui. Directorul unei prestigioase reviste de cultură i-a refuzat publicarea motivînd că este vorba de un litigiu personal al traducătorului cu editura.

Un alt critic important n-a acceptat includerea rîndurilor de mai sus în revista pe care o conduce, motivînd într-un mod și mai neașteptat: pentru d-sa litigiul nici nu exista: editura are deplina libertate să publice varianta pe care o consideră ea potrivită. Chiar dacă traducerea pentru care se optează lasă de dorit? Da! Chiar dacă opțiunea este dictată de interese... extraculturale (ca să folosesc un eufemism)? Da! Chiar dacă editura cu

pricina, cea mai prestigioasă din România, se cheamă Humanitas, iar autorul tradus este Mircea Eliade? Da!

În acest punct, criticul respectiv mi-a pus o întrebare năucitoare: dacă dv. aveți o editură particulară și vreți s-o publicați pe mătușa d-voastră, deși a tradus prost o carte, n-o faceți?

Mărturisesc că, luat prin surprindere de cursul neașteptat al discuției, am rămas atunci dator cu câteva răspunsuri. De aceea, le voi oferi în continuare:

1. Nu, nu cred că se poate face literatură de calitate prin promovarea cercului de rubedenii, prieteni sau aderenți. Dimpotrivă, sînt convins că în judecarea unui text literar o grilă de valorizare care eludează criteriul est-etic este nocivă și deformantă.

2. Deci, admițînd că aș avea o mătușă traducătoare, sigur că aș publica-o dacă a lucrat corect un text. Dar nu pentru că îmi este mătușă, ci datorită traducerii izbutite. Altminteri, nu!

3. Nu cred că problema mea, în discuție acum, reprezintă un caz de litigiu personal între un traducător și o editură. Sînt convins, dimpotrivă, că e vorba de o problemă mult mai serioasă, de principii și moralitate editorială, care s-ar cuveni discutată după debandada survenită în acești ultimi ani. De pildă, eu afirm că un editor, în mod normal, își asumă o răspundere morală față de manuscrisul pe care l-a acceptat spre lectură în editura sa (chiar dacă e vorba de o carte sau o traducere “necomandată”, apărută pe neașteptate, care poate îl și incomodează). Raportul dintre editor și autor nu cred că e pur mercantil, de stabilire a tirajelor, prețurilor de cost și a modalităților de difuzare a cărții, ci presupune și o reciprocă obligație morală în toată această... afacere.

Cel puțin decența, dacă nu alte considerente, ar trebui să-l oblige pe editor să-i trateze cu onestitate pe toți autorii, indiferent că sînt vedete sau umili colaboratori, clasici în viață sau simpli debutanți. În fond, nu scrie nicăieri că, în noua economie de piață (deci și în editare), deferența trebuie să fie un produs caduc.

Mai trebuie să adaug, cu maximă sinceritate, că nu am nici un fel de ranchiună împotriva Editurii Humanitas, în general, sau a angajaților săi în special (rafturile de cărți cu sigla editurii pe care le am acasă stau mărturie pentru aceste fapt). Dar m-a deranjat și nu pot să accept **balcanismul** la care a fost redusă scurta mea relație cu editura respectivă. Adaug imediat că nu fac nici o afirmație generalizantă și e posibil, de pildă, ca

alți colaboratori sau scriitori să fi fost mai norocoși în raporturile cu faimosul trust editorial. (Cu siguranță cel mai “norocos” dintre toți a fost însuși Paul Goma care-și povestește pe larg peripețiile cu Editura Humanitas în textul *Unde am greșit*. Relatarea sa, la marginea pamfletului - dar, uneori, realitatea însăși nu e oare pamfletară? - îmi confirmă ideea că situația relatată de mine nu e izolată, sub formă de excepție, ci **tinde să definească un stil și niște oameni.**)

De asemenea refuz să accept tăcerea complice care se așterne îndată ce “ținta” vizată de o polemică sau o contestare aparține categoriei “celor buni”. După 1989, am publicat fără dificultăți o sumă de texte care-i vizau critic, printre alții, pe Ion Iliescu, regimul său și pe intelectualii care îl sprijină. Iată, însă, că îmi este respinsă cu perseverență tipărirea unei justificate nemulțumiri în ceea ce privește activitatea Editurii Humanitas **de la un moment dat**. Este vorba, aici, de o anomalie cu care n-am de gând să mă resemnez.

Nu cred că, într-o societate democratică, poate să existe o entitate care se sustrage judecății critice și judecății publice. Așa cum (cel puțin teoretic) nimeni nu e mai presus de lege, eu unul sînt încredințat că nimeni nu e mai presus de analiza critică, lucidă și argumentată a gesturilor sale publice. Iar **publicarea** sau **nepublicarea** unei cărți ține de domeniul **public**. (Îmi cer scuze pentru tautologia acestei afirmații.)

O ultimă chestiune: nu cred că e important să precizez identitatea celor doi critici (care au refuzat tipărirea textului meu polemic). Departe de mine orice ranchiună în ce-i privește. În fond, ei au procedat așa deoarece, probabil, din punct de vedere teoretic, văd altfel lucrurile decît mine. Este dreptul lor legitim. Ce e mai firesc decît să ne formăm propriile idei, cărora să le rămînem credincioși în relațiile de fiecare zi? Dar, totodată, de ce să nu acceptăm ocazia de a discuta aceste idei, cu decență și argumente? Adică tocmai ceea ce am încercat să fac eu aici.

(*Familia*, nr. 12/1995, p. 62-64)

DU STYLE

În nr. 3/1995 al revistei *Vatra* de la Tîrgu Mureș, profesorul Mircea Zăciu continuă publicarea unor fragmente din *Jurnalul* său. Este absolut delicios un pasaj pe care scriitorul îl dedică Ierbivorului (id est: Ștefan Pascu) și cărții acestuia despre Statul unitar: “Un capitol se intitulează *Jertfă și sacrificiu*; altul, și mai și: *Precipitarea rostogolirilor și împlinirilor* (à propos de 1918, Unirea etc.). Citez între amici titlurile: nimeni nu mă crede, zic că le-am inventat. Și totuși sunt perfect autentice, a se vedea tomul apărut!”.

Dar cum de multe ori diavolul își vîră coada în astfel de situații, e suficient ca cititorul *Vetrei* să răsfoiască îndărăt cîteva pagini pentru a da peste un text care-l poate binedispune la fel de mult ca pe Mircea Zăciu, odinioară, producțiile amintite. Este vorba de un interviu acordat de Nicolae Breban și care poartă buclucașul titlu: “*Nu sunt vulnerabil decît acolo unde sunt tare*” [sic!].

Să presupunem că toată lumea s-a gîndit, fulgerător, numai și numai la Nietzsche și la nimic altceva și să mergem mai departe.

Prima întrebare începe astfel: “Domnule Nicolae Breban, sunteți unul dintre cei mai mari scriitori contemporani...” etc. Redau acum, cu fidelitate, o parte din răspunsul unuia dintre cei mai mari scriitori contemporani (sublinierile îmi aparțin): “Noi, scriitorii consacrați, trebuie să scriem pentru a încuraja tinerii pentru a intra în noua zonă a literaturii, cea în libertate, **pentru a tatona, a pipăi noile teme** ale poeziei, ale prozei, ale criticii. Eu sunt extrem de incitat, de interesat, de curios, dar și îngrijorat totodată de noile **teme** ale prozei românești. În această carte, *Amfitrion*, cred că **am atins cîteva clape din temele** care, cred eu, vor deveni noile **teme** ale prozei românești. Această **temă** a Don Juan-ului [sic!] mi s-a impus acum 15 ani, abia. **O temă** pe care am luat-o ușor, nu mi se părea **o temă** mare. **Temele** mari mi se păreau altele: relația bărbat-femeie, relația victimă-călău... **Tema** Don Juan am abordat-o ca pe o diversiune...” etc. etc.

După ce scriitorul a pipăit noile teme și a atins cîteva clape din temele care vor deveni noile teme, dar și tema Don Juan-ului, să vedem în ce fel îi încurajează pe tineri pentru a... tatona: “Vîrsta aceasta biologic-psihologică are multe dezavantaje, ei, săracii, n-au prestigiu, n-au bani, însă au un avantaj: acela de a nega valorile dinaintea lor...”.

Într-adevăr, compasiunea condescendentă și persiflatoare este foarte stimulantă. Pentru tatonare. Mulțumim de așa sprijin.

Dar să nu fim prea exigenți cu un scriitor atât de solicitat. O spune chiar d-sa: “Eu public și la Paris, și la București. În timp ce în România sunt un scriitor cunoscut, la Paris nu sunt. **Parisul mă împiedică să mă satisfac timpuriu în romane cu ideile mele** [sic!!]. (...) Aș vrea să se încheie această cortină de fier prin care numai scriitorii din emigrație puteau publica la Paris”.

Bine spus! Nu putem să fim decât pe deplin de acord cu nobila idee privind **încheierea cortinei de fier**. Dar să nu căutăm acul în carul cu fîn și nici... nasturii pe cortină. Vorba ceea: această frumoasă inițiativă o aplaudăm cu ambele mâini.

P.S. Recent, Nicolae Breban a primit Premiul Uniunii Scriitorilor pe 1994 la secțiunea “Proză” pentru romanul *Amfitrion* publicat de Editura Du Style. Fără comentarii.

(*Familia*, nr. 6/1995, p. 37-38)

SEMNUȚ ADEVĂRULUI

“In hoc signo vinces”

Unul din elementele comune ale numeroaselor opere de sertar publicate în ultimul timp a fost accentuata judecată etică asupra evenimentelor suportate de-a lungul comunismului. Fie că era vorba de *Jurnalul fericirii* al lui N. Steinhardt, de romanele vitriolante ale lui I.D. Sîrbu sau Paul Goma, de amintirile din detenție ale lui Ion Ioanid sau Richard Wurmbrand etc., toate aveau în comun apăsata condamnare a lașității și a predispoziției către cedare și colaborare cu inamicul comunist. Multe ofereau o replică fermă, un exemplu clar de demnitate și onestitate. Multe subliniau, implicit, ideea că aservirea n-a fost singura alternativă viabilă.

Reacțiile la apariția acestui nou tip de literatură care impune modificarea grilei critice a receptorilor au fost variate. Detractorii au mers de la respingerea globală a textelor - prin deplîngerea inexistenței **scrierilor de sertar** (?) - și pînă la contestarea însuși **principiului** care stă la temelia acestor volume. Uneori, ca o nuanțare suplimentară, erau admirate, după caz, valențele lor artistice de suprafață, pentru a se trece cu vederea mesajul etic ce se situează la baza lor și structurează întregul edificiu.

Un recent exemplu de neadecvare critică la noua situație creată este oferit de receptarea volumului semnat de M. Nițescu, *Sub zodia proletcultismului* (Buc., Ed. Humanitas, 1995). Fiind vorba despre o carte de istorie literară elaborată în premieră pe calapodul intransigenței etice, nu mai putea fi ocultat mesajul său manifest. Sfidarea trebuia acceptată. Dar în ce fel? Voi lua în discuție trei voci critice autorizate, de la trei importante reviste ale țării, principalele săptămînale în care se modelează canonul cultural “oficial” de azi: *România literară*, 22 și *Dilema*.

*

În nr. 43/1955 al *României literare*, Alex. Ștefănescu exprimă o serie de aprecieri corecte și la obiect, subliniind radicalitatea structurală, clarviziunea și curajul lui M. Nițescu, precum și faptul că, scriindu-și cartea în 1979, criticul își risca libertatea și viața. Subscriu integral la opinia lui Alex. Ștefănescu (potrivit căruia “această terapie de șoc este necesară”), atunci cînd d-sa constată “efectul reconfortant” al cărții în discuție, avînd în vedere că și azi se minte, iar un asemenea catalog al falsității poate constitui un avertisment pentru contemporani. Pot admite, parțial, și obiecția că “nu e suficientă citarea mecanică a unor texte, pentru înțelegerea rolului jucat de un scriitor în viața publică. Exegetul are obligația să situeze acele texte în ansamblul unei opere, să reconstituie o evoluție...”. Așa este, pot apărea confuzii prin punerea alături a lui I. Vitner și N. Manolescu, N. Moraru și E. Simion, L. Răutu și Gh. Grigurcu, E. Barbu și Matei Călinescu, M. Beniuc și A. Blandiana.

Dar să insistăm pe această obiecție ar însemna să neglijăm un fapt esențial: **volumul lui M. Nițescu se limitează la primul nivel al demersului, cel de identificare și recuperare a eșantionului de studiu**. Analiza autorului se desfășoară prin excelență la

nivel sincron, prin restrângerea netă la perioada 1944-1964. Desigur, îi pot fi aduse rezerve în această ordine de lucruri (s-a observat, de pildă, absența completă din volum a numelui lui A. Toma). Însă a-i reproșa lui M. Nițescu faptul că “n-a reconstituit o evoluție” înseamnă a-i aduce o acuză care nu se circumscrie în sfera exigențelor pe care autorul și le-a autoimpus. Cu alte cuvinte, este ca și cum i-am imputa unei balerine că nu știe să cânte frumos. Biata de ea, dar nici măcar nu încercase așa ceva!

De bună seamă, așezarea corectă a accentelor (din perspectivă **diacronică**), stabilirea nuanțată a culpabilităților, dezvăluirea culiselor reprezintă operațiuni care abia de acum trebuie să urmeze, prin folosirea bogatului material oferit de strădania lui M. Nițescu. Dar să nu comitem stângăcia de a confunda expunerea fenomenologică a perioadei (materialul de fapte culese) cu eventualele concluzii asupra unei epoci.

O altă obiecție - formulată deja și de Liviu Antonesei (vezi *Timpul*, nr. 11/1995) - este legată de ideea lui Alex. Ștefănescu potrivit căreia marile personalități trebuie scutite de vinovăție: “Cum să fie oameni ca G. Călinescu, în general, vinovați de ceva?”. Potrivit criticului de la *România literară*, îi cerem prea mult lui G. Călinescu pretinzându-i “să-și piardă timpul în dispute sterile cu tot felul de troglodiți, sau chiar să-și petreacă o parte din viață în închisoare”. Artistul de seamă trebuie să-și edifice, cu orice preț, propria operă...

După opinia mea, sînt cel puțin trei lucruri de replicat la această idee: 1) Așa cum în fața legii sîntem cu toții egali, la fel ar trebui să fie judecați și scriitorii, în principiu, cu aceeași unitate de măsură morală. 2) Dar dacă, totuși, ar exista circumstanțe agravante, apoi acestea ar trebui să li se aplice tocmai personalităților culturale care, prin prestigiul lor, au avut un rol mai însemnat în acreditarea minciunii. Perspectiva nu trebuie să fie doar intraliterară, ci trebuie avute în vedere **efectele sociale**, infinit mai nocive, produse de colaboraționismul unei vedete, în comparație cu zelul lamentabil al unui scrib obscur. 3) Aceasta cu atît mai mult cu cît, în exact aceeași perioadă, au existat alți mari scriitori care au știut să-și păstreze demnitatea (V. Voiculescu, L. Blaga etc.). Deci aservirea nu era obligatorie! Iar “prețul” colaborării era încasat zilnic (cu voluptate sau cu indiferență, cu accese cabotine sau cu remușcări): reviste, catedre universitare, onoruri, stipendii etc.

Acestea fiind datele reale ale discuției, revin, în final, spre a-i da dreptate lui Alex. Ștefănescu: într-adevăr uneori ne apasă fără milă **obositoarea obligație de a-i admira pe scriitori...**

*

Una din cele mai ample și valoroase cronici la volumul lui M. Nițescu este publicată de Dan C. Mihăilescu (în 22, nr. 41, 42, 43/1995). Cronicarul de la 22 subscrie - iar acest gest îl onorează - la mesajul de intransigență etică a criticului anilor '70, comentându-l favorabil: "adevărul e că la noi exemplul cultural, noblețea sacrificiului și rectitudinea morală au funcționat invariabil ca ereditate negativă". Accentele satirice ale comentariului pigmentează textul cu fragmente de virtuozitate imaginativă și stilistică: "Puterea dintotdeauna i-a privit pe intelectuali precum cocoșul poiata cu moțate - mereu gata la datoria călcării, coane Fănică!".

De o maximă importanță analitică este mai ales diferența de perspective pe care o stabilește Dan C. Mihăilescu în judecata morală. Pe de o parte avem perspectiva **relativă**, în care alegem cu penseta operele valide ale unui scriitor, făcându-le uitate pe cele compromițătoare (de exemplu *Moromeții I*, și nu *Ana Roșculeț*). Pe de altă parte, perspectiva **absolută**, în care, de exemplu, pînă și *România literară* reprezenta doar o contrapondere creată de partidul comunist, Gogu Rădulescu și G. Ivașcu pentru a ține în șah extremismul comunist al lui Eugen Florescu, E. Barbu și al revistelor *Săptămîna*, *Luceafărul* etc. Analizînd din acest punct de vedere, absolut, situația (așa cum face și M. Nițescu), într-adevăr nu prea mai supraviețuiesc etic multe edificii culturale postbelice. Astfel se explică tonul intransigent și maxima violență ale analistului obsedantelor decenii: M. Nițescu a refuzat perspectiva **relativă** și a preferat să vadă lucrurile în **absolutul** lor (după cum excelent se subliniază în textul critic la care ne referim).

Ținînd seama, de acum, de acuitatea ideatică și de performanța stilistică (o constantă, de altminteri) a cronicii lui Dan C. Mihăilescu, mă despart de cronicarul revistei 22 în multe din aspectele pe care le dezbate, dintre care unele sînt - totuși - esențiale. Și pornesc chiar de la titlul intervenției sale în serial: *Cartea albă a lui Nițescu*. Dintr-o singură trăsătură de condei se pune semnul egalității (printr-o operație flagrant arbitrară) între o diversiune premeditată: *Cartea albă a Securității* (care-i viza pe

scriitorii români) și studiul realizat de M. Nițescu. De o parte avem de-a face cu delatațiuni josnice și provocatoare de confuzie, aduse la cunoștința publicului în mod fragmentar și interesat. De cealaltă parte sînt tipărite postum rezultatele unui apreciabil efort de sinteză, bazat pe studierea presei anilor '50, deci pe cercetarea unor texte din domeniul public. Cele două demersuri nu pot fi apropiate nici măcar în glumă.

Din păcate căutarea cu orice preț a performanței stilistice îi joacă unele feste lui Dan C. Mihăilescu. D-sa scrie despre cartea lui M. Nițescu următoarea frază: “Deși lucrată cu cele mai curate intenții și tipărită, firește, din simpla dorință de clarificare istorico-literară (...) cartea pică foarte prost”. Și de ce anume? Deoarece publiciștii fesenisto-peremiști vor exulta citind poeziile leniniste ale adolescenței Ana Blandiana, textele proletcultiste ale tînărului Gheorghe Grigurcu etc. și vor avea argumente împotriva intelectualilor din opoziția de azi... Dar adevărul nu trebuie oare asumat în totalitatea lui? Oare **ocultîndu-l** ne putem crea o nouă biografie? Nu dovedind că l-am depășit *de facto*? Și apoi, să fim serioși, nu subiectele și pretextele de bîrfă groasă lipsesc pentru alde C.V. Tudor... De teama lui să ezităm mai departe în a dezvălui realitatea? Nu pot fi de acord cu lectura violent anacronică la care este supus textul lui M. Nițescu și nici cu greșita așezare a accentelor. Cel mult, fraza cu pricina trebuia construită prin inversarea principalei și a subordonatei concesive: “deși pică foarte prost, cartea este lucrată cu cele mai curate intenții și tipărită, firește, din simpla dorință de clarificare istorico-literară...”!

Rămîne de stabilit, apoi, dacă scriitorul publicat de Ed. Humanitas “a lucrat cu furie rece și încruntare permanentă, nu cu acea detașare amuzată și plăcerea ambiguității, ce caracterizau demersul echivalent al lui Ion Cristoiu”. Dar, dacă așa vor fi stînd lucrurile, nu văd nimic reprobabil în aceasta, ci, dimpotrivă, cred că este vorba de un lucru normal: M. Nițescu lucra pentru sfișierea ambiguității, nu pentru cultivarea ei complice! Subiectul cercetării era de așa natură încît impunea alegerea **acelui stil** de muncă și nu a altuia. Sau crede cumva analistul de la 22 că prin intermediul jumătăților de adevăr și al ironiilor benigne poate fi studiată, în mod viabil, una din epocile cele mai întunecate ale culturii noastre?

Are perfectă dreptate Dan C. Mihăilescu să observe că opera în discuție nu reprezintă o **istorie a proletcultismului** (“lipsește exact cadrul istoric: cronologia

plenarelor de partid...”, deci dimensiunea **diacronică**); din nou are dreptate criticul notînd că nu avem de-a face nici cu “o analiză a literaturii propriu-zise, aceasta fiind rezervată volumului doi” (care n-a mai fost scris). Dar nu-i pot urmări raționamentul atunci cînd din aceste premise deduce concluzia falsă că am fi confrunțați, prin excelență, cu un “**demers resentimentar**”. De ce trebuie recuperată mereu și aplicată această etichetă de **resentimentar** (prima dată îi fusese parcă asociată lui Paul Goma), de fiecare dată cînd cineva se referă critic la realitățile culturale sau sociale de sub comunism? Rănilile noastre sînt încă atît de proaspete încît să le negăm altora dreptul analizei tranșante și obiective a vremurilor pe care noi înșine le-am traversat? Căci de analize **obiective** e vorba aici, atîta vreme cît metoda de cercetare istorică a lui M. Nițescu este constituită din: întocmirea de fișe de autor, indicarea exactă de surse bibliografice, citarea cu toată acribia, practic realizarea unei crestomații a fragmentelor incriminate etc. Ce alte elemente concrete trebuie să mai conțină un studiu pentru a fi acreditat ca **obiectiv**? Tonul tern și stilul insipid?

Este adevărat, oricînd se poate vorbi despre autori omiși de cercetarea lui M. Nițescu; despre distribuția inechitabilă, din punct de vedere cantitativ, a spațiului în care este descris un scriitor sau altul; despre îngroșarea excesivă a unor portrete. Dar acest tip de obiecții nu vizează probleme de principiu ale cărții, ci imperfecțiuni de suprafață în realizarea ei.

Cronica semnată de Dan C. Mihăilescu, la care m-am referit pînă acum, se remarcă în general prin temperanță, stil ludic, spirit critic, avizare și prudență în analiză. Că nu totdeauna argumentația d-sale reușește să mă convingă pînă la capăt, aceasta este deja o altă poveste. Faptul că mi-am permis să-l contrazic pe alocuri este indirect o dovadă că sînt un admirator (nevăzut, neștiut) al inteligenței și maliției d-sale (atunci cînd ele sînt corect orientate).

*

Un text mult mai aspru și mai nedrept despre cartea în discuție semnează George Pruteanu (în *Dilema*, nr. 145, 146). Cronicarul *Dilemei* ridică aceeași obiecție pe care am discutat-o anterior: “din păcate, M. Nițescu nu cercetează îndeajuns formele, etapele și

motivațiile individuale ale acestor metamorfoze” ale scriitorilor în perioada proletcultistă. Evident: M. Nițescu nici nu-și propunea să înfățișeze **cauze** (cel puțin cele istorice le erau tuturor evidente), ci **fenomene** brute (în *Sub zodia proletcultismului*) și **efectele** lor (în *Dialectica puterii*). Căci este esențial ca cele două cărți să fie văzute în unitatea lor, într-o subterană continuitate ideatică. Perspectiva autorului este mai amplă: el urmărește fenomenologia aservirii și efectele pe care aceasta le-a produs asupra atmosferei social-culturale a țării; el investighează lanțul demisiilor morale ale intelectualilor și consecințele acestora, iar nu drama individuală sau motivele maculării celui care “aderase”.

Opoziția lui G. Pruteanu la exigența etică fundamentală a cărții lui M. Nițescu este netă. Dacă Dan C. Mihăilescu încă mai semnală ca pe o problemă insolubilă opțiunea între **tăcerea demnă** sau **activitatea colaboraționistă** (valabilă, desigur, în vremuri excepționale, de dictatură), iată că George Pruteanu tranșează această dilemă. El îmbrățișează cu hotărîre teza estetismului absolut: “NUMAI opera e măsura scriitorului, nimic (vai!) altceva”.

Pentru a-și susține ideea, G.P. oferă un șir de exemple: “Puțin ne interesează azi ce politică a făcut Dante: opera sa e sublimă. Nu ne pasă dacă Villon a fost un om cumsecade sau un bandit, atunci cînd versurile sale ne mișcă pînă-n rărunchi. Se-ntreabă cineva dacă Balzac a fost monarhist, «progresist», «reacționar»? Iar lista continuă: Baudelaire (“omul n-a fost deloc un cetățean respectabil”); “Moralitatea lui Verlaine sau a lui Rimbaud a fost cu totul discutabilă, poemele rămîn. Céline sau Hamsun s-au dat, oribil, cu fasciștii, romanele lor (după ce omenirea și-a vindecat rănile) se reeditează cu nesaț” etc.

Cu tot riscul de a-mi prelungi supărător expunerea, trebuie să mă opresc asupra confuzei liste de exemple propuse de G. Pruteanu. Criticul s-a lăsat în mod nefericit antrenat de fuga verbală și intelectuală ce-l caracterizează și a trecut peste nu puține distincții esențiale.

1) Ce caută numele lui Dante în fruntea scriitorilor valoroși estetic, dar discutabili din punct de vedere etic?! Marele florentin (“prin naștere, dar nu prin moravuri”) care, ca prior al cetății natale, spre a face să fie respectată legea a optat pentru trimiterea în exil a propriului său prieten Guido Cavalcanti - nu poate fi contestat etic! Măreța personalitate

care după cincisprezece ani de exil refuză să-și ceară iertare pentru o vină inexistentă și preferă să-și sfârșească zilele departe de patria ingrată reprezintă una din figurile cele mai demne din întreaga istorie a literaturii! Poetul care și-a înălțat capodopera, *Divina Comedie*, pe principiul etic al pedepsirii păcătoșilor și al răsplătirii virtuoșilor nu are ce căuta pe lista lui G.P.! Nu Dante! Și, oricum, nu credeam că eu trebuie să-i reamintesc traducătorului român al lui Dante de tranșanta exigență morală și de faimoasele diatribe poetice ale celui mai important scriitor italian.

2) Într-adevăr, nu contează monarhismul sau reacționarismul lui Balzac, atîta timp cît discuția noastră are lor la nivelul **eticii sociale**, și nu la acela al **opțiunii politice**.

3) Mai mult: nu contează că Villon a fost un bandit, iar Verlaine și Rimbaud au avut o anumită slăbiciune sexuală (care, de altminteri, poate fi regăsită din antichitate și pînă în zilele noastre, cînd tinde a fi acceptată chiar și din punct de vedere legal!). Problema discutată de M. Nițescu și care a stîrnit nu puține controverse în acești ultimi ani se referă la **atitudinea publică** a unui artist, la mesajul pe care acesta îl transmite admiratorilor săi, în fața cărora se bucură de credibilitate. După opinia mea, este mult mai grav să abuzezi de ascendența propriei personalități pentru a induce în eroare ideologică și morală mii sau zeci de mii de oameni, decît să ai o conduită individuală maculată. Diferența este, în primul rînd, de proporții, de dimensiuni ale efectelor distructive. Dar și de un plus de perfidie, în primul caz. Cred că abia judecînd astfel vom pune corect problema: trebuie să realizăm o distincție suplimentară între dreptul absolut al oricărui artist de a dispune de propria persoană și, respectiv, obligația lui morală de a nu-și perverti publicul. Prostituirea persoanei mai poate găsi explicații și scuze; prostituirea intelectului - aproape niciodată.

Este regretabil faptul că, pentru a-și susține discutabila teză, George Pruteanu recurge la citarea trunchiată și răstălmăcirea sofistă a cuvintelor lui M. Nițescu. Autorul studiului *Sub zodia proletcultismului* notează (la p. 168) că, în condiții anormale, de dictatură, **tăcerea** “devine un element esențial de apreciere a moralității și personalității” scriitorului. Cronicarul de la *Dilema* reproduce acest pasaj, omițînd cu sprinteneală cuvîntul **moralitate**, și conchide sofist, făcînd cu ochiul spre galerie: “Ducînd acest raționament calp (pentru că amestecă planurile, eticul cu esteticul) pînă la capăt, ar reieși că cel mai valoros scriitor ar fi acela care nu a scris nimic”. Dar: 1) M. Nițescu vorbea

despre **personalitate** și **moralitate** (cuvînt omis de recenzent), și nu despre valoare literară. Discursul era clar situat în plan etic, nu estetic. (Abia G.P. se străduiește, prin citate trunchiate și deformări de sens, să amestece planurile.) 2) Tăcerea socială (în vremuri grele), demnitatea morală nu presupun prin nimic lipsa de creativitate a artistului. Au demonstrat-o atîtea opere de sertar, de la aceasta, scrisă de M. Nițescu, și pînă la cele semnate de L. Blaga, N. Steinhardt, P. Goma, I.D. Sîrbu, M. Zăciu etc. 3) Cei care amestecau tendențios “eticul” și esteticul erau marii scriitori care, înălțîndu-și glasul întru elogierea comunismului, se străduiau să acrediteze o etică falsă, bazîndu-se pe realul lor prestigiu din cîmpul estetic! Cine a confundat planurile: cîntăreții comunismului sau cei care, astăzi, le analizează producțiile?

Apoi, cu totul nerelevantă este dihotomia pe care o propune ziaristul de la *Dilema*: Giordano Bruno vs. Galilei. Este adevărat, Galilei a abjurat, dar a zis pe urmă *Eppur si muove!*, nu s-a apucat să “dovedească”, ani în șir, teza aberantă a Inchiziției. Pentru colaboraționiștii notorii din anii proletcultismului, mantia lui Galilei reprezintă o falsă pavază. Galilei sub presiune cedează *pro forma*, dar nu se transformă în propagator și elogiator al minciunii, **beneficiind de ea pe plan material!**

“Soluția” lui George Pruteanu este la fel de falsă ca tot restul demonstrației sale: “realitatea are aici multiple nuanțe, dar cea esențială, pe care o afirm fără ezitare, este că, în materie de continuitate a culturii, **compromisul** creator e preferabil **neantului eroic**”. Alternativa este profund viciată și eronată: nimeni nu a putut impune **neantul eroic** (altminteri, o contradicție în termeni: cum poate fi **neantul**, adică nimicul, **eroic**?!). Dar eu aș propune altă șaradă dihotomică (ne referim, firește, la aceleași vremuri istorice de criză): **tăcerea socială demnă** (dublată de scrierea pentru sertar) vs. **compromisul creator** (dar cît de creator a fost compromisul din *Ana Roșculeț* și din *Lumina vine de la Răsărit?*). La această “dilemă” să răspundă George Pruteanu!

Concluzia pe care cronicarul de la *Dilema* o lipește pe textul lui M. Nițescu i se potrivește, ca o mănușă, chiar cronicii semnate de George Pruteanu: “curajoasă, interesantă, e ca o fotografie luată și dintr-un unghi neadecvat, și trucată, extrem de derutantă și înșelătoare”.

Iar îndemnul final care se impune la acest lung eseu poate fi unul singur: trebuie să ne întoarcem la textul lui M. Nițescu și să-l citim fără prejudecăți, dar mai ales fără grilele exclusivist-estetice ale criticii literare de pînă la 1989. În cazul de față, relectura noastră va trebui să pornească mai ales de la motto-ul cărții, adică de la grăitorul adagiu al lui Titu Maiorescu: "...cu orice jertfe și în mijlocul oricîtor ruine trebuie împlîntat semnul adevărului".

(*România literară*, nr. 1/1996, p. 8-9)

FORȚA ȘI PERSUASIUNEA

Sînt impresionat (ca să nu spun chiar: flatat) de tonul, argumentele și atitudinea cu care Alex. Ștefănescu răspunde la unele obiecții pe care i le-am formulat anterior (vezi *România literară* nr. 1 și 3/1996).

[Pentru edificare, reiau primele rînduri ale aceluia text: "Am citit atent (așa cum citesc tot de apare sub semnătura sa) articolul polemic *Semnul adevărului*, publicat de Laszlo Alexandru în *România literară*, acum două săptămîni. Și am remarcat încă o dată puternica impresie de **claritate a gândirii** pe care o produce scrisul acestui eseist. Dacă aș fi vreodată judecat pentru cine știe ce greșală, un asemenea judecător inflexibil, dar comprehensiv mi-aș dori. Laszlo Alexandru are, fără îndoială, dreptate." etc.]

Mă obișnuisem deja ca eseurile mele să fie neglijate, mesajul lor - stîlcit, autorul lor - acuzat că este manevrat sau că exprimă te miri ce interese oculte etc. Nimic din toate acestea în răspunsul lui Alex. Ștefănescu: poziția prietenoasă, lectura dovedind acribie, citarea corectă și onestă, interpretarea obiectivă a ideilor exprimate de preopinent sînt tot atîtea elemente care mă fac să mă consider, deontologic vorbind, de aceeași parte a baricadei cu redactorul-șef al *României literare*.

De aceea nu de o polemică la persoană va fi vorba în rîndurile care urmează, ci de explicitarea unei atitudini. Mai hotărîta exprimare a unui punct de vedere.

În ideea sa de a-i absolvi pe unii mari scriitori de păcatul colaborării cu ocupantul comunist, Alex. Ștefănescu scrie: “În România, aflată sub ocupație sovietică, minciuna a fost impusă **prin forță**, iar oameni ca G. Călinescu n-au avut practic nici o contribuție la acreditarea ei. Teroarea exercitată de ocupanți - și complicii lor din România, grupați în PCR și în Securitate - și nu elocvența propagandistică a unor mari scriitori lipsiți de curaj au instaurat comunismul. Pe G. Călinescu - ca să revenim la exemplul lui - cunoscătorii de literatură îl priveau la vremea respectivă cu inima strânsă, ca pe un aristocrat al spiritului, obligat să se umilească, iar oamenii simpli oricum nu-l citeau, astfel încât nici unii, nici alții nu pot pretinde că influențați de el au aderat la noul regim. De altfel, foarte puțini au aderat cu adevărat, cei mai mulți doar s-au supus, de frică”.

Să pornim de la această ultimă remarcă: într-adevăr, regimul comunist nici nu a cerut, în prima instanță, aderarea entuziastă și sinceră. Pentru a-și înfige rădăcinile s-a mulțumit cu **supunerea** și cu **frica** pe care le-a provocat. Șirul de abuzuri, exproprieri, arestări, deportări, execuții sumare etc. se baza exclusiv pe dreptul celui mai puternic. Armata Roșie, de ocupație, era garantul atotputernic al tuturor ticăloșiilor. În această primă etapă s-a instituit domnia **forței**.

Dar, odată asigurată victoria provizorie asupra capacităților morale și profesionale ale țării, regimul a realizat că supraviețuirea sa în timp nu mai poate fi realizată doar prin forță. Era nevoie să i se adauge și **persuasiunea**. Un prizonier, chiar legat, reprezintă în continuare un pericol potențial: poate evada, își poate relua activitatea etc. Însă un individ pe care l-ai **convins** de “adevărul” tău, căruia i-ai confiscat suma convingerilor morale, pe care l-ai golit de propria sa personalitate, nu-ți mai poate periclita afacerile delictuoase. Iată soluția ideală!

Ea a fost inițiată, în mod cutremurător, la Pitești - iar experimentul a încetat numai în urma protestelor internaționale. Apoi, într-o formă puternic diluată, procedura s-a întins asupra întregii țări: să ne amintim de interminabilele ore de învățămînt politic, socialism științific, materialism dialectic, ședințe de partid, consfătuiri, reuniuni, simpozioane, conferințe, congrese etc. etc. (Unii dintre noi ne-am înșelat ignorînd importanța acestor spectacole ale **formelor fără fond** la care asistam zi de zi. Abia după 1989 am avut dovada clară: **formele goale izbutiseră să-și atragă fondul viciat!**)

În acest conflict psihologic și propagandistic la care a fost supusă timp de zeci de ani o întreagă populație, un rol important ca repere morale și călăuze ale demnității ar fi trebuit să-l ocupe scriitorii, artiștii. Adică: personalitățile adevărate. Acestea ar fi trebuit să ofere contraponderea, soluția de continuitate, speranța de salvare.

Iar dacă libertatea cuvântului le era retezată, puteau măcar opta să nu se aservească, să nu contribuie la răspîndirea minciunii, să lucreze în tăcere la perpetuarea propriei opere (ceea ce unii au și făcut). Am mai citat nu o dată cuvintele lui Albert Camus: “Eu nu mă voi resemna. Cu toată puterea tăcerii mele, voi protesta pînă la sfîrșit”.

Regimul politic a înțeles perfect că cea mai bună armă, în procesul **persuasiunii**, sînt intelectualii înșiși. De aceea, mai întîi, și i-a cumpărat (pe cei predispuși la acest tîrg - adică majoritatea) - iar apoi i-a pus la treabă. Acțiunea nocivă a acestor personalități (care se foloseau de talentul lor și de realul lor prestigiu din cîmpul artistic **pentru a răspîndi minciuna** în plan social-politic) a fost orientată fie spre interior, fie peste hotare. (M-a îndurerat în zilele trecute să văd la televizor una din ultimele imagini ale lui Tudor Arghezi întors de la Paris și explicîndu-i lui... Emanuel Valeriu, într-un decor opulent, cum i-a convins d-sa pe occidentali de soarta cea bună și de noua viață luminoasă a poporului român sub comuniști.)

Încă o dată: comunismul s-a putut impune la noi atît prin **forță** cît și prin **persuasiune**. Sînt de acord cu Alex. Ștefănescu: vinovați de exercitarea terorii au fost ocupanții sovietici, complicii lor din PCR, Securitatea. Dar cine sînt cei vinovați de exercitarea **persuasiunii**? Nu cumva cei răsplătiți din plin pentru faptele lor? Să ne amintim un fragment care nu are nevoie de nici un fel de comentarii din recent descoperitul I.D. Sîrbu: “Eu îmi vindeam la talcioc cărțile din bibliotecă, pentru a putea să-mi cumpăr două pături militare rusești, din care să-mi pot face palton. (...) Aveam, ca profesor, 500 lei pe lună. Blaga avea 600 lei, fiind ajutor de bibliotecar. În timpul acestei perioade cumplite (devenisem donator de sînge voluntar, primeam, pentru 200 grame de sînge, 50 lei și 1 kg de carne), Baconsky, pentru un singur poem (despre chiaburi, CEC, Odă lăptarului meu) încasa între 3.000-5.000 lei. Căuta mobilă și covoare de preț, achiziționa, de la fostele case mari, tablouri rare, blănuri, perle veritabile...”.

Deci să nu ni se spună că marii scriitori, în general, nu pot fi vinovați de nimic. Dacă n-au făcut nimic în favoarea noului regim, de ce **unii** (Călinescu, Arghezi etc. - vezi lista în cartea lui M. Nițescu) au fost răsplătiți regește? De ce **alții** (Blaga, Voiculescu etc. - această listă, mai puțin spectaculoasă, dar mai impresionantă, așteaptă încă să fie întocmită) au trăit în mizerie - sau au murit la închisoare?

“Tăcerea își are vremea ei, și vorbirea își are vremea ei”, spune *Eclesiastul*. De ce să-i uităm sau să-i absolvim de vină pe intelectualii anilor ‘50, acum, când în sfârșit putem vorbi în libertate? Numai pentru a risca să asistăm la repetarea acelor fapte?

Astăzi, cum notează corect Alex. Ștefănescu, mulți dintre activiștii PCR și securiștii din trecut se află, în continuare, la conducerea țării. Dar ei în prezent nu mai pot folosi **forța!** Și atunci de ce să legitimăm prin uitarea noastră, prin tăcerea noastră, folosirea imorală a **persuasiunii**? Riscul prea mare pe care ni l-am asuma ar fi să devenim complicii lor! Chiar și fără... voia dumneavoastră.

(*România literară*, nr. 6/1996, p. 3)

IV. EPILOG

CREAȚIA LITERARĂ CA VOCAȚIE SOLITARĂ (FALSA PROBLEMĂ A GENERAȚIEI ‘90)

Sfârșesc mărturisind că am o mare rețineră în ceea ce privește metoda de periodizare și judecare a literaturii în baza generațiilor succesive. Să mă explic: mă număr printre cei care consideră mai importantă analiza nuanțată a operei literare și a ideilor creatorului ei, și nu examinarea certificatului de naștere al scriitorului. În prea mică măsură vârsta biologică poate influența asupra creației artistice (se cunosc nenumărate cazuri de genii precoce sau de bătrâni prolifici, la fel cum lipsa de har artistic

nu e condiționată de numărul anilor.) Iată de ce apelul la vârsta artistului poate însemna, cred eu, un recurs la criterii extraestetice și nerelevante.

O altă problemă de care va trebui să ținem seama pentru o mai mare precizie se referă la diversele nuanțe ale termenului de “generație literară”. Conceptul se regăsește în (cel puțin) trei domenii, dobândind valori diferite, de la caz la caz: în **istoria literară**, în **critica literară** și în **sociologia literară**. Cu tot riscul de a relua un șir de banalități, voi observa că, pentru **istoria** literară, generația reprezintă suma ideilor aparținând creatorilor de o anumită vârstă, prin care aceștia produc o mutație în canonul estetic al vremii. **Critica** literară ar fi interesată, mai ales, de analiza, compararea și judecarea axiologică a ideilor și operelor propuse de grupul artiștilor de aceeași vârstă. În fine, când ne vom referi la strategiile prin care un grup de creatori se protejează și se promovează reciproc în condiții ostile - vom aborda conceptul de generație din perspectiva **sociologiei** literare. Aceste condiții ostile, care-i obligă pe artiști să se afilieze unei generații pentru a se susține în grup pot fi de natură diversă: culturală (marcată de indiferența sau adversitatea invidioasă a altor creatori de artă) sau social-politică (cea care a stat la baza coagulării “generației ‘80”, de exemplu, în literatura română).

Este indiscutabil că, după 1989, s-a realizat o importantă mutație în câmpul literaturii de la noi, dacă n-ar fi să mă refer decît la masivul proces al “deficționalizării”, prin care și-au pierdut interesul scrierile alegorice, încifrate, iar piața de carte a fost acaparată de scrieri autobiografice, jurnale și amintiri, unele de o excepțională valoare. Dispariția cenzurii și a efectelor sale a scos la lumină, cum era de așteptat, o serie întregă de texte “subterane”, care au dus la modificarea sensibilă a curiozității cititorilor. Voi remarca pe loc că în acest domeniu rolul tinerilor scriitori este nul. Schimbările care se produc în conștiința literară nu se datorează unei alternări de generații, vreunei “impetuozități” a tinerilor furioși, ci, pur și simplu, trebuie puse pe seama dispariției unei realități social-politice, care a antrenat căderea în desuetudine a unui ansamblu de concepte estetice.

Tinerii care au început să publice după 1989 (și care ar putea fi grupați în așa-numita “generație ‘90”) nu au contribuit esențial la “luptele” pentru afirmarea noilor canoane literare, avînd mai curînd o prezență periferică și discretă. Prim-planul a fost, pe bună dreptate, ocupat de o serie întregă de descoperiri *a posteriori*: valul de texte ale

scriitorilor interbelici: Eliade, Ionescu, Cioran, Nae Ionescu, Țuțea etc.; seria de amintiri, jurnale sau romane de detenție: N. Steinhardt, Ion Ioanid, Paul Goma, Anița Nandriș-Cudla, Richard Wurmbrand etc., care s-a întâlnit cu șirul de jurnale literar-culturale ale anilor '70-'80: M. Zăciu, I.D. Sîrbu etc.

Atenția generală era îndreptată spre recuperarea și reevaluarea trecutului. Mai clar vorbind, nu puteau interesa **noi** experiențe literare și **noi** tentative de expresie, atîta vreme cît conștiința publică nu apucase să asimileze textele și realitățile cenzurate ale anilor precedenți. Activitatea tinerilor scriitori a putut fi remarcată doar atunci cînd ei s-au alăturat efortului de regăsire a unei identități colective oneste.

Pe această hartă atît de diversificată a ultimilor cinci ani de literatură, "generația '90" nu poate ocupa decît un loc periferic, indiferent din ce perspectivă am vrea să o examinăm. Inventarele și listele cu zeci de nume și tot atîtea titluri ale debutanților mă liniștesc, în privința ameliorării procesului de publicare în România, dar mă preocupă, în ceea ce privește criza de identitate a tinerilor scriitori.

Pe de altă parte, nu trebuie să dramatizăm inutil situația: era firesc ca atomizarea societății și fracționarea "oligarhiei" literare să conducă, după 1989, la izolarea artistului. Adevărul afirmației că "scriitorul moare singur" trebuie redescoperit și reafirmat.

Din orice punct de vedere am încerca să caracterizăm această "generație '90", vom vedea că trebuie să ne înhămăm la o activitate ingrată. Pentru istoria literară, orice clasificare e prematură pînă cînd tinerii creatori nu au răgazul să-și cristalizeze propriile concepte. Cel mult se pot face aproximări și evaluări generice (după criterii geografice: Cluj, București, Brașov etc.; după criterii estetice: onirici, adepți ai cotidianului și banalului etc.).

Același răgaz insuficient îl poate acuza și critica literară: o generație nu se constituie în cinci ani, deci și posibilitățile de analiză valorică și comparată sînt frustrate de calitatea și cantitatea ingrată a eșantionului de studiu.

Cu totul inutilă este judecarea "generației '90" din punctul de vedere al sociologiei literare. De acum tinerii scriitori nu mai au de înfruntat rigorile cenzurii ideologice, de vreme ce însăși *România literară* sau *Luceafărul* (ca să nu mai vorbim de *Echinox*, care le aparține în întregime) și-au deschis generos porțile către noii veniți. În ceea ce privește obstacolele de natură economică, de care se împiedică inițiativa culturală

din prezent, acestea tot nu pot fi învinse prin afilierea creatorului la o anumită generație literară.

Ca atare, peste câțiva ani istoricii literari vor putea vorbi despre o “generație ‘90” care, la jumătatea lui 1995, se zbătea să se autoidentifice. Efort, de altminteri, cu totul inutil, deoarece de-a lungul timpului nici unul dintre marii creatori n-a rămas în conștiința cititorilor ca reprezentant al vreunei generații, ci ca individualitate solitară, analizată ca atare. De aceea nici tinerii scriitori români nu trebuie să-și facă iluzii: generația, grupul sau gruparea de interese nu asigură intrarea în Pantheon (decît, cel mult, ca vizitator). În loc să ne amăgim zadarnic, ar trebui să cădem de acord asupra acestui adevăr esențial: creația literară este o vocație solitară.

(Echinox, nr. 6-7-8-9/1995, p. 5)

CUPRINS

I. PROLOG

Argumente pentru critica literară

Pornind de la o virgulă... *(Ion Barbu)*

II. O REVELAȚIE NUMITĂ PAUL GOMA

“Ăncis p. iventr.” *(Paul Goma)*

Un spontan bine temperat *(Paul Goma)*

O polemică și strategiile ei *(Marta Petreu)*

Struțul face politică *(Cătălin Țîrlea)*

“Arta” propagandei *(Cristian Tudor Popescu, C. Stănescu, C. Coroiu)*

Întrebări *(Paul Goma)*

III. DESPRE ERORI ȘI MORMINTE

Elogiul polemicii (*Ioana Pârvulescu*)
Dreptul de mărturie (*Ștefan Borbély*)
Între Icar și Anteu (*C. Noica și N. Steinhardt*)
Totalitarism și rezistență (*N. Steinhardt*)
Scrisoare deschisă domnului Valeriu Cristea - Un pechinez
Intelectualii (*Alexandru George*)
“Povara” eticului (*Alexandru George; H.R. Patapievici*)
Riscurile unei anchete (*despre criza culturii*)
Situația și analiștii ei (*Silviu Brucan și I.B. Lefter*)
Paralele inegale (*D. Popescu*)
Trei sofisme (*D. Popescu; C.T. Popescu*)
Cei doi ambasadori (*Mihai Botez; David Funderburk*)
Rol și mască (*Andrei Pleșu*)
Despre moravurile editoriale (*Gabriel Liiceanu*)
Du style (*Nicolae Breban*)
Semnul adevărului (*M. Nițescu vs. Alex. Ștefănescu, D.C. Mihăilescu, G. Pruteanu*)
Forța și persuasiunea (*Alex. Ștefănescu*)

IV. EPILOG

Creația literară ca vocație solitară